Практика
Європейського суду з прав людини
Рішення. Коментарі

2'2002

2002
Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі
2

УКРАЇНСЬКА ПРАВНИЧА ФУНДАЦІЯ
UKRAINIAN LEGAL FOUNDATION

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

РІШЕННЯ. КОМЕНТАРІ

2(14)'2002

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ПРАВНИЧИХ СТУДІЙ

КИЇВ • 2002

© Українська Правнича Фундація, 2002
© Український Центр Правничих Студій, 2002

Усі надруковані в цьому числі журналу переклади є неофіційними.

Передрук матеріалів журналу можливий тільки зі згоди видавця.

Проект перекладу та видання рішень Європейського суду з прав людини започатковано Українською Правничою Фундацією на честь 50-річчя Ради Європи

The project regarding the translation and publication of the European Court of Human Rights' Judgments has been initiated by the Ukrainian Legal Foundation in order to mark the 50th Anniversary of the Council of Europe

Projet de traduction et de publication des Arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme. Réalisé par la Fondation juridique ukrainienne à l'occasion du 50-e anniversaire du Conseil de l'Europe

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

(Частина четверта статті 55 Конституції України)

Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

(Частина перша статті 9 Конституції України)

Україна повністю визнає на своїй території дію статті 25 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи про порушення Україною прав, викладених у Конвенції, та статті 46 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

(Частина перша пункту 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року)

Практика Європейського суду з прав людини Рішення. Коментарі

◆

Case Law of the European Court of Human Rights
Judgments. Commentaries

◆

Jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme:
Arrêts. Commentaires

Редакційна рада:

Сергій ГОЛОВАТИЙ,
народний депутат України,
президент Української Правничої Фундації,
голова Редакційної ради

Володимир БУТКЕВИЧ,
суддя Європейського суду з прав людини

Володимир ЗАБІГАЙЛО,
завідувач кафедри порівняльного правознавства
Інституту міжнародних відносин
Київського університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВІНТОВ,
віце-президент Європейського комітету
із запобігання тортурам (Рада Європи),
заступник голови Редакційної ради

Ніна КАРПАЧОВА,
Уповноважений Верховної Ради України
з прав людини

Юрій ЗАЙЦЕВ,
директор Центру правничої термінології,
перекладів і словників УЦПС,
головний редактор

Олександр ПАВЛІЧЕНКО,
директор Бюро інформації
Ради Європи в Україні

Василь МАЛЯРЕНКО,
заступник Голови Верховного Суду України

Петро РАБІНОВИЧ,
керівник Львівської лабораторії
прав людини АПрН України

Наталя ПЕТРОВА,
адвокат

Олександр ЧАЛИЙ,
Державний секретар МЗС України
з питань європейської інтеграції

Володимир ШАПОВАЛ,
суддя Конституційного Суду України

Петро ШЕВЧУК,
заступник Голови Верховного Суду України

Юрій ГРОШЕВОЙ,
віце-президент
Академії правових наук України

Станіслав ШЕВЧУК,
директор Центру порівняльного права
при Міністерстві юстиції України

Практика Європейського суду з прав людини Рішення. Коментарі

◆

Case Law of the European Court of Human Rights Judgments. Commentaries

◆

Jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme: Arrêts. Commentaires

---

У цьому числі журналу подаються матеріали щодо практики Європейського суду з прав людини за такими рубриками:

1. *Повні тексти рішень нового Суду*
2. *Інформація про поточні рішення Суду*
3. *Рішення колишнього Суду*
4. *Науково-дослідницькі матеріали*
5. *Порядок звернення до Європейського суду з прав людини*

Матеріали до журналу надаються Бюро інформації Ради Європи в Україні, а також отримуються із ресурсів Ради Європи через глобальну мережу Internet.

This issue contains the material on the case law of the European Court of Human Rights grouped under the following headings:

1. *Full Texts of Judgments of the New Court*
2. *Information on Actual Judgments of the Court*
3. *Judgments of the Old Court*
4. *Research*
5. *Appeal Procedure to the European Court of Human Rights*

The material is provided by the Information Office of the Council of Europe in Ukraine or obtained from the Internet resources of the Council of Europe.

Ce numéro de la revue contient le matériel concernant la pratique de la Cour européenne des Droits de l'Homme réparti en rubriques suivantes:

1. *Textes intégraux des arrêts de la Cour Nouvelle*
2. *Informations sur les arrêts récents de la Cour*
3. *Arrêts de l'ancienne Cour*
4. *Recherches et commentaires*
5. *La Procédure de saisine de la Cour*

Le matériel publié dans la revue est aimablement mis à notre disposition par le Bureau d'information du Conseil de l'Europe en Ukraine; une partie de l'information provient des pages de l'Internet formées au Conseil de l'Europe.

ЗМІСТ • CONTENTS

КОЛОНКА РЕДАКТОРА
CHIEF EDITOR'S COLUMN

- Юрій Зайцев. **Поняття ЗАКОН та ЗАКОННІСТЬ: бачення Європейського суду з прав людини** *(Yurii Zaitsev. «Law» and «Lawfulness»: as viewed by the European Court of Human Rights)* 9

Розділ ① ПОВНІ ТЕКСТИ РІШЕНЬ НОВОГО СУДУ
FULL TEXTS OF JUDGMENTS OF THE NEW COURT

- **Справа «Реквеньї проти Угорщини» (Case of Rekvényi v. Hungary)** 17
- **Справа «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства» (Case of Hashman and Harrup v. the United Kingdom)** 44
- **Справа «Константинеску проти Румунії» (Case of Constantinescu v. Romania)** 60
- **Справа «Тома проти Люксембургу» (Case of Thoma v. Luxembourg)** 78
- **Справа «Мікулич проти Хорватії» (Case of Mikulić v. Croatia)** 99
- **Справа «Ґавенда проти Польщі» (Case of Gawęda v. Poland)** 113

Розділ ② ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПОТОЧНІ РІШЕННЯ СУДУ
INFORMATION ON ACTUAL JUDGMENTS OF THE COURT

- **Рішення палати у справі «Нікула проти Фінляндії».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Nikula v. Finland)** 129
- **Заяву Мілошевича оголошено неприйнятною.** Комюніке Секретаря Суду. **(Application by Milošević decklared inadmissible)** 133
- **Справи, прийняті для передання їх на розгляд Великої палати.** Комюніке Секретаря Суду. **(Cases accepted for referral to the Grand Chamber)** 135
- **Рішення палати у справі «Язар, Караташ, Аксой та Народна трудова партія (НТП) проти Туреччини».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Yazar, Karataş, Aksoy and the People's Labour Party (HEP) v. Turkey)** 136
- **Рішення палати у справі «Подкользіна проти Латвії».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Podkolzina v. Latvia)** 140
- **Прітті проти Сполученого Королівства.** Комюніке Секретаря Суду. **(Pretty v. the United Kingdom)** 143
- **Рішення палати у справі «Прітті проти Сполученого Королівства».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Pretty v. the United Kingdom)** 145

- **Рішення палати у справі «Мак-Вікар проти Сполученого Королівства».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of McVicar v. the United Kingdom)** 151
- **Перше рішення стосовно Росії: «Бурдов проти Росії».** Комюніке Секретаря Суду. **(First Judgment Concerning Russia: Burdov v. Russia)** 156
- **Рішення палати у справі «Шемсе Онен проти Туреччини».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of Şemse Önen v. Turkey)** 159
- **Рішення палати у справі «D.G. проти Ірландії».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of D.G. v. Ireland)** 163
- **Рішення Великої палати у справі «Кінґзлі проти Сполученого Королівства».** Комюніке Секретаря Суду. **(Grand Chamber Judgment in the Case of Kingsley v. the United Kingdom)** 167
- **Рішення Великої палати у справі «Стаффорд проти Сполученого Королівства».** Комюніке Секретаря Суду. **(Grand Chamber Judgment in the Case of Stafford v. the United Kingdom)** 172
- **Рішення Великої палати (стаття 41) у справі «Беєлер проти Італії».** Комюніке Секретаря Суду. **(Grand Chamber Judgment (Article 41) in the Case of Beyeler v. Italy)** 176
- **Рішення палати у справі «Мак-Шейн проти Сполученого Королівства».** Комюніке Секретаря Суду. **(Chamber Judgment in the Case of McShane v. the United Kingdom)** 180

Розділ ③ РІШЕННЯ КОЛИШНЬОГО СУДУ
JUDGMENTS OF THE OLD COURT

- **Справа «Чорхерр проти Австрії» (Case of Chorherr v. Austria)** 187

Розділ ④ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІ МАТЕРІАЛИ
RESEARCH

- Зоряна Бортновська. ***Справи з питань оподаткування: межі застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Zoryana Bortnovska. Tax cases: scope of Article 6 of the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms)*** 207

Розділ ⑤ ПОРЯДОК ЗВЕРНЕННЯ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
APPEAL PROCEDURE
TO THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

- **Пояснювальна нотатка для осіб, які мають намір звернутися до Європейського суду з прав людини (Explanatory Note for Persons Who Intend to Appeal to the European Court of Human Rights)** 223

Юрій Зайцев, головний редактор журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі»

Започаткування нової рубрики «Колонка редактора» є результатом безпосереднього спілкування з читачами журналу — передовсім із суддями та адвокатами — на семінарах і конференціях. Саме в навчальному процесі, під час дискусій та практичних занять, найповніше виявляються проблеми в розумінні практики Європейського суду з прав людини, вимальовується коло та спрямування інтересів слухачів.

Починаючи з цього числа журналу і надалі, ми враховуватимемо необхідність задоволення цих інтересів при відборі справ для друку, а в «Колонці редактора» даватимемо короткий огляд проблеми.

Поняття ЗАКОН та ЗАКОННІСТЬ: бачення Європейського суду з прав людини

На семінарах, присвячених особливостям застосування статті 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод «Свобода вираження поглядів», під час аналізу питання щодо пропорційності втручання держави в здійснення визначених цією статтею прав та свобод виявилася цікава тенденція.

Відомо, що Європейський суд з прав людини при розгляді справи за статтею 10 з'ясовує, чи було втручання встановлене *законом*, наскільки воно відповідало *законній меті* та чи було воно *необхідним у демократичному суспільстві*.

Із цієї тріади питання *законної мети* проблем у слухачів, як правило, не викликає з огляду на чіткість його викладу в матеріалах справи, оцінка за критерієм встановленості втручання *законом* зводиться до з'ясування наявності в національному законодавстві відповідного акта, — і слухачі з відчуттям завершення всіх формальностей та ритуалів поринають у жваву та цікаву з погляду новизни і незвичайності правової матерії дискусію, яка виникає в контексті обговорення питання щодо *необхідності в демократичному суспільстві*.

Тобто на аспект, чи є втручання *встановлене законом*, ніхто власне й не звертає уваги — мабуть, у зв'язку з його гаданою очевидність.

Якщо підходити з формально-примітивного погляду, то для визначення правомірності обмеження за цим критерієм достатньо мати як законодавчу підставу для такого обмеження нормативний акт, який: *а)* називається «закон», *б)* прийнятий належним суб'єктом (парламентом), *в)* офіційно оприлюднений та набув чинності належним чином, *г)* на момент застосування не був скасований чи змінений в частині, що стосується конкретної справи.

Однак, як свідчить практика Європейського суду з прав людини, такий схематизований підхід суперечить самому духові Конвенції і не може розглядатися як такий, що достатньою мірою забезпечує належний захист конвенційних прав і свобод.

Так, у справі «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства», Суд, ще не розглядаючи конкретних обставин, вдався до оцінки того, чи відповідало втручання у свободу вираження поглядів заявників *критерію передбачуваності*.

Проаналізувавши справу в контексті положення *встановлено законом*, Суд дійшов висновку, що притягнення заявників до юридичної відповідальності на підставі критерію поведінки *contra bonos mores* (визначено в британському законодавстві як поведінка, яка, на думку «більшості сучасних співвітчизників, є скорше поганою, ніж доброю») не було виправданим у контексті вимог Конвенції, оскільки зазначене формулювання є неточним і не дає заявникам достатньо чіткої вказівки, як саме поводитися в майбутньому. На цій підставі Суд констатує, що було порушення статті 10 Конвенції, і вирішує, що *розглядати решту скарг потреби немає* (!).

В іншій же справі («Реквеньї проти Угорщини») Суд, навпаки, надзвичайно докладно

проаналізувавши не тільки конкретний закон, а й увесь законодавчий масив, систему правового інформування тощо (в термінології рішення — «правове обрамлення в цілому»), доходить висновку, що правове реґулювання обмеження на свободу вираження поглядів було досить всебічним, що давало заявникові можливість реґулювати свою поведінку.

Звернімо увагу на згаданий вище термін *правове обрамлення в цілому*. Він дуже чітко характеризує скрупульозність, з якою Суд підійшов до з'ясування того, чи відповідало законодавство, яким встановлювалося обмеження на свободу вираження поглядів, критерію передбачуваності.

У цій справі Суд застосував методику системної оцінки усього правового поля Угорщини, вивів своє бачення вимог щодо чіткості формулювання правових норм залежно від виду нормативних актів, якими вони встановлюються, ієрархічного співвідношення між цими актами, особливостями та межами тлумачення законів національними судами і навіть вивчив питання щодо можливості осіб, права яких обмежуються, отримати відповідні компетентні роз'яснення.

Показовою з погляду оцінки якості закону як підстави для втручання у свободу вираження поглядів є справа «Ґавенда проти Польщі», розглянута в березні 2002 року, де заявникові було відмовлено в реєстрації двох періодичних видань у зв'язку з тим, що їхні назви «суперечать реаліям»; законність відмови підтвердили рішення польських судів.

Європейський суд з прав людини, проаналізувавши обставини справи у світлі власної практики, доходить висновку, що «назва періодичного видання не є заявою як такою, оскільки її функція, по суті, полягає в тому, щоб потенційні читачі даного видання могли ідентифікувати його на ринку преси». Суд визнає, що тлумачення національних судів мало

бути санкціоноване законодавчим положенням. Однак тлумачення, яке дали польські суди, запроваджувало нові критерії, які не можна було передбачити з тексту відповідного національного закону.

На цій підставі Суд доходить висновку, що, «оскільки цей закон не був сформульований з достатньою чіткістю, яка дала б заявникові змогу реґулювати свою поведінку, застосовані щодо нього обмеження не були встановлені законом, як того вимагає стаття 10». На цих підставах Суд постановив, що допущено порушення статті 10 Конвенції.

Наведені висновки Суду спираються на його усталену практику, суть якої дуже чітко висловлена в рішенні «Таммер проти Естонії» (надруковано в журналі «Вісник Верховного Суду України», № (29)’2002). У цій справі, яка стосувалася знову ж таки статті 10, Суд наголосив, що «одна з вимог, яка випливає з поняття «встановлене законом», є передбачуваність наслідків. Правова норма не вважається «законом», якщо вона не сформульована достатньо чітко для того, щоб громадянин міг реґулювати власну поведінку: громадянин повинен мати змогу, користуючись, у разі потреби, відповідною допомогою, передбачити (у розумних межах і за певних обставин), які наслідки може мати конкретний вчинок».

Із наведеного вище є очевидним, що термін *закон* у контексті практики Європейського суду з прав людини має ширше значення, ніж його «технічне» розуміння, більше того, він тісно пов’язаний з таким поняттям, як *законність.*

Особливо рельєфно це виражено у справі «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» (буде надруковано в № 3 журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі” за 2002 рік), де поняття *закон* та *законність* розглядаються уже в контексті не тільки статті 10, а й пункту 1 статті 5 «Право на

свободу та особисту недоторканність». Тут Суд прямо вказує, що «вимога пункту 2 статті 10 про те, що обмеження здійснення свободи вираження поглядів має бути «встановлене законом», є рівнозначною вимозі, передбаченій у пункті 1 статті 5 про те, що будь-яке позбавлення свободи має бути "законним"».

У цій самій справі знаходимо підтвердження розширювального бачення Судом зазначених понять: Суд наголошує, що Конвенція вимагає, щоб *усе право, чи то писане, чи неписане* (а не тільки *закон у* «технічному» розумінні. — *Ю. З.*), було достатньо чітким, щоб дозволити громадянинові, якщо виникне потреба — з належною порадою, передбачати певною мірою за певних обставин наслідки, які може спричинити певна дія.

Новий відтінок вносить Суд у конвенційний сенс понять *закон* і *законність*, розглянувши їх, так би мовити, навиворіт: «...вирази «законний» та «згідно із процедурою, встановленою законом» у пункті 1 статті 5 зумовлюють не лише повне дотримання основних процесуальних норм внутрішньодержавного права, а й те, що будь-яке позбавлення свободи відповідає меті статті 5 і не є *свавільним*».

Таким чином, категорії *закону* та *законності* у поєднанні з їхнім антиподом — *свавіллям* дають розуміння, а через практику Європейського суду з прав людини і конкретне правове наповнення, однієї з основних складових *верховенства права* — принципу *правової певності* (legal certainty).

* * *

З огляду на наведене вище, «легкий смуток» викликає заплутаність і невизначеність української правничої термінології та повна технічна невпорядкованість законодавства загалом, розпорошеність правозастосовчої практики з точністю «до навпаки», спірність офіційних тлумачень та низка інших, передовсім юридико-технічних, проблем національного законодавства, в

основі яких лежить відсутність правового реґулювання питань нормопроектувальної діяльності та нормотлумачення. Але це вже предмет для іншої статті.

Що ж стосується наведених вище міркувань, то, на нашу думку, вони дадуть бодай загальне уявлення про те, чим може обернутися для держави спроба реґулювати поведінку своїх громадян нормативними актами, зміст яких вони, ці громадяни, зрозуміти не в змозі.

ПОВНІ ТЕКСТИ РІШЕНЬ НОВОГО СУДУ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «РЕКВЕНЬЇ ПРОТИ УГОРЩИНИ»
(CASE OF REKVÉNYI v. HUNGARY)

(Заява № 25390/94)

Рішення

Страсбурґ

20 травня 1999 року

У справі «Реквеньї проти Угорщини»

Європейський суд з прав людини, засідаючи Великою палатою — відповідно до статті 27 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція), до якої було внесено поправки згідно з Протоколом № 11[1], та відповідних положень Реґламенту Суду[2], — до складу якої увійшли такі судді:

п. **Л. Вільдхабер** (L. Wildhaber), **Голова Суду**
пані **Е. Палм** (E. Palm)
сер Ніколас **Братца** (Sir Nicolas Bratza)
п. **А. Пастор Рідруехо** (A. Pastor Ridruejo)
п. **Дж. Бонелло** (G. Bonello)
п. **Є. Макарчик** (J. Makarczyk)
п. **П. Куріс** (P. Kūris)
п. **Р. Тюрмен** (R. Türmen)
пані **Ф. Тюлкен** (F. Tulkens)
пані **В. Стражницька** (V. Strážnická)
п. **М. Фішбах** (M. Fischbach)
п. **В. Буткевич** (V. Butkevych)
п. **Х. Касадеваль** (J. Casadevall)
пані **Х. С. Ґрев** (H. S. Greve)
п. **А. Б. Бака** (A. B. Baka)
п. **Р. Марусте** (R. Maruste)
пані **С. Ботучарова** (S. Botoucharova),

а також п. **П. Дж. Махоуні** (P.J. Mahoney), **заступник Секретаря Суду**,

---

Примітки канцелярії:
[1-2] Протокол № 11 та Реґламент Суду набрали чинності 1 листопада 1998 року.

після наради за зачиненими дверима 28 січня, 1 лютого та 21 квітня 1999 року

постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа була передана до Суду, згідно з колишньою статтею 19 Конвенції[1], Європейською комісією з прав людини (Комісія) 15 вересня 1998 року, громадянином Угорщини п. Ласло Реквеньї *(László Rekvényi)* (заявник) 21 вересня 1998 року та Урядом Угорщини (Уряд) 5 жовтня 1998 року — в межах тримісячного строку, передбаченого пунктом 1 статті 32 і статтею 47 Конвенції. Справу розпочато за заявою (№ 25390/94) проти Республіки Угорщина, поданою до Комісії, згідно зі статтею 25, п. Реквеньї 20 квітня 1994 року.

У своєму запиті Комісія посилалася на колишні статті 44 і 48 Конвенції та на заяву, якою Угорщина визнала обов'язковість юрисдикції Суду (колишня стаття 46); п. Реквеньї у своїй заяві посилався на колишню статтю 48 із поправками, внесеними до неї Протоколом № 9[2], ратифікованим Угорщиною; Уряд у своїй заяві посилався на колишню статтю 48. Запит і заяви були подані з метою отримання рішення про те, чи становлять факти у справі порушення державою-відповідачем зобов'язань за статтями 10 та 11 Конвенції, взятих окремо або у поєднанні зі статтею 14.

2. Заявник призначив адвоката, який представлятиме його (правило 31 колишнього Реґламенту Суду «В»[3]).

3. Як голова палати, початково створеної (колишня стаття 43 Конвенції та колишнє правило 21) для розгляду, зокрема, процедурних питань, що могли виникнути до набрання чинності Протоколом № 11, п. Р. Бернхардт *(R. Bernhardt)*, тодішній Голова Суду, діючи через Секретаря Суду, порадився з уповноваженою особою Уряду, адвокатом заявника та представником Комісії стосовно організації письмового провадження. Відповідно до виданого після цього розпорядження, Секретар Суду одержав 30 листопада 1998 року меморандум заявника. Уряд відповів 9 грудня 1998 року.

4. Після того, як 1 листопада 1998 року Протокол № 11 набрав чинності, та відповідно до пункту 5 статті 5 цього Протоколу, справу було передано на розгляд Великої палати Суду. До складу Великої палати

---

[1] Від часу набрання чинності Протоколом № 11, яким було внесено поправки до статті 11, Суд функціонує на постійній основі.

[2] Протокол № 9 набрав чинності 1 жовтня 1994 року і був скасований Протоколом № 11.

[3] Реґламент Суду «В», який набрав чинності 2 жовтня 1994 року, застосовувався до 31 жовтня 1998 року в усіх справах щодо держав, зобов'язаних дотримуватися Протоколу № 9.

увійшли за посадою п. А. Б. Бака, суддя, обраний від Угорщини (пункт 2 статті 27 Конвенції та пункт 4 правила 24 Реґламенту Суду), п. Л. Вільдхабер, Голова Суду, пані Е. Палм, заступник Голови Суду, сер Ніколас Братца, голова секції, та п. М. Фішбах, заступник голови секції (пункт 3 статті 27 Конвенції та пункти 3 та 5 (а) правила 24 Реґламенту Суду). Іншими членами Великої палати було призначено: п. А. Пастора Рідруехо, п. Дж. Бонелло, п. Є. Макарчика, п. П. Куріса, п. Р. Тюрмена, пані Ф. Тюлкен, пані В. Стражницьку, п. В. Буткевича, п. Х. Касадеваля, пані Х. С. Ґрев, п. Р. Маруcте та пані С. Ботучарову (пункт 3 правила 24 та пункт 4 правила 100).

5. На запрошення Суду (правило 99) Комісія делеґувала одного зі своїх членів, пані М. Хіон *(M. Hion)*, для участі у провадженнях у Великій палаті.

6. Відповідно до ухвали Голови Суду, відкрите слухання справи відбулося в Палаці прав людини в Страсбурзі 28 січня 1999 року.

На судовому розгляді були присутні:

a) від Уряду:

п. Л. Хельцль *(L. Höltzl)*, заступник міністра,	*уповноважена особа,*
п. Т. Бан *(T. Bán)*,	*помічник уповноваженої особи,*
п. З. Таллоді *(Z. Tallódi)*,	
пані М. Веллер *(M. Weller)*,	*радники;*

b) від заявника

п. В. Масенко-Маві *(V. Masenko-Mavi)*, від Будапештської спілки адвокатів,	*представник*;

c) від Комісії

п. М. Хіон *(M. Hion)*,	*представник,*
пані М.-Т. Шоепфер *(M.-T. Schoepfer)*,	*Секретар Комісії.*

ЩОДО ФАКТІВ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

7. У час, що розглядається у справі, заявник був працівником поліції і генеральним секретарем Незалежної професійної спілки поліцейських.

8. 24 грудня 1993 року в Угорському офіційному бюлетені було оприлюднено Закон № 107 1993 року про внесення деяких поправок до Конституції *(az Alkotmány módosításáról szóló 1993. évi CVII. törvény)*. Цей закон, зокрема, вносив поправку до пункту 4 статті 40/В Конституції. Поправка передбачала, що з 1 січня 1994 року військовослужбовцям, працівникам поліції та служб безпеки заборонялося вступати до

політичних партій і займатися політичною діяльністю (див. текст статті у пункті 13 нижче).

9. У циркулярному листі від 28 січня 1994 року начальник державної поліції зажадав, з огляду на наближення парламентських виборів, щоб працівники поліції утримувалися від політичної діяльності. Він послався на пункт 4 статті 40/B Конституції з поправкою, внесеною Законом № 107 1993 року. Він зазначив, що ті, хто бажає продовжувати політичну діяльність, мають звільнитися з поліційної служби.

10. У другому циркулярному листі від 16 лютого 1994 року начальник державної поліції оголосив, що не може бути жодних винятків із зазначеної заборони, передбаченої пунктом 4 статті 40/B Конституції.

11. 9 березня 1994 року Незалежна професійна спілка поліцейських подала до Конституційного суду конституційну скаргу, в якій стверджувалося, що пункт 4 статті 40/B Конституції із внесеною до нього Законом № 107 1993 року поправкою порушує конституційні права кадрових працівників поліції, суперечить загальновизнаним нормам міжнародного права і прийнятий парламентом на порушення Конституції.

12. 11 квітня 1994 року Конституційний суд відхилив конституційну скаргу, постановивши, що він неправоможний скасувати положення самої Конституції.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

13. У відповідних статтях Конституції Республіки Угорщина (Закон № 20 1949 року з неодноразово внесеними до нього поправками) сказано:

Пункт 4 статті 40/B (у редакції, чинній з 1 січня 1994 року)

«Кадровий склад збройних сил, поліції та цивільних державних служб безпеки не вступає до політичних партій і не займається політичною діяльністю».

(«A fegyveres erök, a rendörség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártnak és politikai tevékenységet nem folytathatnak»).

Пункт 1 статті 61 (у редакції, чинній з 23 жовтня 1989 року)

«У Республіці Угорщина кожен має право на свободу вираження поглядів, одержання та передання інформації, яка становить публічний інтерес».

(«A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetöleg terjessze»).

Пункт 1 статті 78

«... Уряд забезпечує реалізацію положень Конституції Республіки Угорщина».

(«A Magyar Köztársaság alkotmánya ... végrehajtásáról a Kormány gondoskodik»).

Пункт 2 статті 78

«Уряд подає до парламенту ті законопроекти, які потрібні для реалізації Конституції».

(«A Kormány köteles az alkotmány végrehajtásához szükséges törvényjavaslatokat az Országgyűlés elé terjeszteni»).

14. У Законі № 17 1989 року про референдуми, у редакції, чинній на час, який розглядається у справі, зазначено:

Пункт 4 статті 1

«Збирання підписів не може проводитися в осіб, які служать у збройних силах чи збройних формуваннях, що несуть постову службу, або під час виконання такими особами своїх обов'язків...»

(«Nem gyűjthetö aláírás ... fegyveres eröknél és fegyveres testületeknél szolgálati viszonyban levö személyektöl, a szolgálati helyen vagy szolgálati feladat teljesítése közben ...»)

Пункт 1 статті 2

«Громадяни, які мають право голосу чи право балотуватися на виборах..., мають право брати участь у референдумах...»

(«A népszavazásban ... való részvételre választójoggal rendelkezö állampolgárok ... jogosultak»).

15. У Законі № 34 1989 року (з неодноразово внесеними до нього поправками) про парламентські вибори, у редакції, чинній на час, який розглядається у справі, зазначено:

Пункт 1 статті 2

«У Республіці Угорщина кожний громадянин Угорщини, ...який досяг свого повноліття (далі — виборець), має право голосу на парламентських виборах».

(«A Magyar Köztársaságban az országgyűlési képviselök választásán választójoga van ... minden nagykorú magyar állampolgárnak (a továbbiakban: választópolgár)»).

Пункт 3 статті 2

«Кожен, хто має право голосу та постійно проживає в Угорщині, має право балотуватися на виборах».

(«Mindenki választható, aki választójoggal rendelkezik és állandó lakóhelye Magyarországon van»).

Пункт 1 статті 5

«Виборці ... кожного окремого виборчого округу мають право висувати кандидатів [у даному виборчому окрузі] ...»

(«Az egyéni választókerületben a választópolgárok ... jelölhetnek. ...»)

Пункт 1 статті 10

«Виборці мають право збирати документи про висунення кандидата на виборах, роз'яснювати виборчі програми, підтримувати кандидатів та організовувати зустрічі в рамках виборчої кампанії...»

(«Bármely választópolgár gyűjthet jelöltet ajánló szelvényeket, ismertethet választási programot, népszerűsíthet jelöltet, szervezhet választási gyűlést...»)

Пункт 3 статті 10

«Документи про висунення кандидата на виборах не можуть збиратися в осіб, які проходять службу в збройних силах чи збройних формуваннях, ...що несуть постову службу, або під час виконання такими особами своїх обов'язків...»

(«Nem gyűjthetö jelöltet ajánló szelvény ... a fegyveres eröknél, a rendörségnél ... szolgálati viszonyban lévö személytöl, a szolgálati helyen vagy szolgálati feladat teljesítése közben ...»)

16. У Законі № 55 1990 року про правовий статус членів парламенту, в редакції, чинній на час, який розглядається у справі, зазначено:

Пункт 1 статті 1

«Роботодавці працівників (службовців), які є кандидатами на парламентських виборах..., надають їм, за клопотанням, неоплачувану відпустку з моменту їхньої реєстрації як кандидатів і до завершення виборів або, у разі їхнього обрання, до моменту, коли вони приступають до виконання своїх обов'язків».

(«Az országgyűlési képviselö... jelöltet jelöltségének nyilvántartásba vételétöl a választásának befejezéséig, illetve megválasztása esetén a mandátuma igazolásáig a munkáltató — kérésére — köteles fizetés nélküli szabadságban részesíteni»).

Пункт 4 статті 1 (у редакції, чинній до 30 вересня 1994 року)

«Пункт 1 ... [статті 1] застосовується відповідним чином до кандидатів, ...які служать ... у поліції...»

(«A ... rendörségnél ... szolgálati viszonyban ... álló képviselöjelöltre az [1.§] (1) ... bekezdés rendelkezéseit kell megfelelöen alkalmazni»).

Пункт 1 статті 8 (у редакції, чинній до 3 квітня 1997 року)

«Член парламенту... усуває будь-яку ситуацію, несумісну з його посадою, упродовж тридцяти днів з моменту вступу на посаду...»

(«A képviselö a mandátuma érvényességének megállapításától ... számított harminc napon belül köteles a vele szemben fennálló összeférhetetlenségi okot megszüntetni ...»)

17. У Законі № 64 1990 року про вибори членів місцевих органів влади та мерів, у редакції, чинній на час, що розглядається у справі, зазначено:

Пункт 1 статті 23

«Виборці мають право роз'яснювати виборчі програми, аґітувати за кандидатів чи організовувати зустрічі в рамках виборчої кампанії... за тридцять чотири дні до дати виборів».

(«Bármely választópolgár — a szavazást megelözö 35. naptól — ismertethet választási programot, népszerűsíthet jelöltet, szervezhet választási gyűlést ...»)

Пункт 1 статті 25

«Виборець, який здійснює своє право голосу в окремому виборчому окрузі, має право висувати кандидатів [у даному виборчому окрузі]».

(«Jelöltet ajánlhat az a választópolgár, aki a választókerületben választójogát gyakorolhatja ...»)

18. У Законі № 34 1994 року про поліцію (Закон 1994 року про поліцію), який набрав чинності 1 жовтня 1994 року, зазначено:

Пункт 3 статті 2

«Поліція виконує свої обов'язки без впливу будь-якої партії».

(«A Rendörség a feladatának ellátása során pártbefolyástól mentesen jár el.»)

Пункт 9 статті 7

«Якщо працівник поліції має намір балотуватися кандидатом на виборах до парламенту, місцевого органу влади або на посаду мера, він повинен заздалегідь попередити начальника поліційного управління [в якому він служить] про свій намір. У такому випадку перебування його на службі зупиняється з дня, коли до виборів залишається шістдесят днів, і до дня оприлюднення результатів виборів».

(«Ha a rendör országgyűlési vagy helyi önkormányzati képviselöi, illetöleg polgármesteri választáson jelöltként indul, köteles e szándékát a rendöri szerv vezetöjének elözetesen bejelenteni. A választás napját megelözö 60. naptól kezdödöen a választás eredményének közzétételéig a szolgálati jogviszonya szünetel»).

Пункт 10 статті 7

«Працівники поліції мають право вступати до професійних чи інших організацій, мета яких полягає в захисті чи представництві їхніх інтересів і пов'язана з виконанням професійних обов'язків, а також обіймати посади в таких організаціях; членство і діяльність у таких організаціях не повинно завдавати будь-якої шкоди кар'єрному зростанню. Працівник поліції повинен повідомити начальника

поліційного управління [в якому він служить] про членство або намір вступити до організації, яка не пов'язана з його професійними обов'язками. Начальник [відповідного] поліційного управління має право заборонити цьому працівникові поліції стати чи залишатися членом такої організації, якщо це не сумісно з його професійною діяльністю чи функціями працівника поліції або якщо це стоїть на заваді чи загрожує інтересам поліції. Така заборона оформляється у вигляді рішення. Це рішення може бути оскаржене в апеляції до начальника вищого поліційного органу. Рішення органу вищого рівня стосовно апеляції може бути оскаржене в судах».

(«A rendör a hivatásával összefüggö szakmai, érdekvédelmi, érdekképviseleti szervezetnek tagja lehet, abban tisztséget vállalhat, e tagsági viszonya és tevékenysége miatt szolgálati jogviszonya körében hátrányt nem szenvedhet. A rendör köteles a hivatásával össze nem függö társadalmi szervezettel fennálló, illetöleg az újonnan létesülö tagsági viszonyt elözetesen a rendöri szerv vezetöjéhez bejelenteni. A rendöri szerv vezetöje a tagsági viszony fenntartását vagy létesítését megtilthatja, ha az a rendöri hivatással vagy szolgálati beosztással nem egyeztethetö össze, illetöleg a szolgálat érdekeit sérti vagy veszélyezteti. E döntést határozatba kell foglalni. A határozat ellen a felettes szerv vezetöjénél panasszal lehet élni. A felettes szervnek a panasz kivizsgálása eredményeként hozott határozata a bíróság elött megtámadható»).

19. В Указі № 1/1990 від 10 січня 1990 року міністра внутрішніх справ (Указ 1990 року), який встановлював службові правила діяльності поліції і який був чинним до 30 березня 1995 року, зазначено:

Правило 430

«... У приміщеннях поліції не допускається жодна партійно-політична діяльність; під час службових зборів не допускається обговорення будь-яких питань, які стосуються партійної політики».

(«... A rendörségen pártpolitikai tevékenység nem folytatható, munkahelyi értekezleteken pártpolitikai kérdések nem tárgyalhatók»).

Правило 432

«Працівники поліції ... мають право формувати й підтримувати громадські організації *[társadalmi szervezet]* (профспілки, масові рухи, організації, які захищають їхні інтереси, асоціації тощо), за винятком політичних партій і за умови, що цілі таких організацій не суперечать правовим положенням і правилам, які реґулюють поліційну службу».

(«Rendörök önmagukból — párt kivételével — ... a szolgálati viszonyra vonatkozó jogszabályokkal, rendelkezésekkel nem ellentétes célú társadalmi szervezetet létrehozhatnak és müködtethetnek (szakszervezet, tömegmozgalom, érdekképviseleti szervezet, egyesület stb.»)

Правило 433

«Працівники поліції мають право вступати до будь-якої громадської організації *[társadalmi szervezet]* і, зокрема, до політичної партії, заснованої законним чином і зареєстрованої судом. Членство працівників поліції в організації чи їхні партійні зв'язки не дають їм жодних переваг і не стають на заваді їхній професійній кар'єрі».

(«A rendör bármely törvényesen megalakult, illetve bíróság által nyilvántartásba vett társadalmi szervezetnek — beleértve a politikai pártot is — tagja lehet. Szervezeti hovatartozása, pártállása miatt szolgálati viszonya keretében semmiféle elönyben vagy hátrányban nem részesíthetö»).

Правило 434

«У приміщеннях поліції не допускається демонстрація партійних значків (емблем) та символів. Під час виконання службових обов'язків працівники поліції повинні утримуватися від носіння значків, які вказують на їхню політичну орієнтацію».

(«A rendörség hivatali helyiségeiben, körleteiben pártok jelvényei, jelképei nem helyezhetök el. A rendör szolgálatban politikai hovatartozására utaló jelvényt nem viselhet»).

Правило 435

«Працівники поліції не повинні на прохання політичних партій виступати експертами або радниками з питань поліційної служби, за винятком випадків, коли вони дістають на це дозвіл міністра внутрішніх справ».

(«A rendör pártok részére a rendöri szolgálattal összefüggö kérdésekben szakértöi, szaktanácsadó feladatokat csak a belügyminiszter engedélyével végezhet»).

Правило 437

«У приміщеннях поліції право на свободу зібрань може бути здійснене лише з дозволу вищого начальника, спільного для всіх організаторів [будь-якого зібрання]».

(«A rendörség objektumaiban a gyülekezési jog csak a szervezök közös elöljáróinak engedélyével gyakorolható»).

Правило 438

«Працівники поліції мають право брати участь у законним чином організованих ...зборах (мирних зібраннях, процесіях та демонстраціях) у вільний від роботи час. Під час таких заходів вони повинні утримуватися носити уніформу, за винятком випадку, коли метою таких зборів є представництво чи захист інтересів, пов'язаних з [поліційною] службою. Вони повинні утримуватися від носіння службової зброї чи іншої вогнепальної зброї, якою вони володіють

на законних підставах. У разі видання розпорядження про розпуск зборів вони повинні негайно залишити місце їх проведення».

(«A rendör szabad idejében részt vehet a ... jogszerűen tartott rendezvényen (békés összejövetelen, felvonuláson, tüntetésen). Ilyen esetben egyenruhát csak akkor viselhet, ha a rendezvény célja a szolgálati viszonnyal összefüggö érdekek képviselete, védelme. Szolgálati vagy más jogszerűen tartott löfegyverét nem tarthatja magánál. Ha a rendezvény feloszlatására kerül sor, köteles a helyszínt azonnal önként elhagyni»).

Правило 470

«Працівники поліції мають право, на прохання преси чи радіо- або телевізійних станцій, ... робити заяви стосовно питань, пов'язаних з безпекою дорожнього руху, громадською безпекою чи певними правопорушеннями, за умови збереження ними [при цьому] конфіденційності службової інформації, дотримання принципу презумпції невинуватості, поваги до особистих прав *[személyiséghez fűzödö jogok]*, а також незавдання шкоди розглядові та розслідуванню справ...»

(«A rendör, a sajtó, a rádió és a televízió megkeresése alapján a közlekedés-, a közbiztonság kérdéseiröl, egyes bűncselekményekröl, a szolgálati titok megörzésével, az ügyek vizsgálatának és felderítésének veszélyeztetése nélkül, valamint az ártatlanság vélelmének figyelembe vételével és a személyiséghez fűzödö jogok tiszteletben tartásával ... nyilatkozhat ...»)

Правило 472

«... [Працівники поліції] мають право читати лекції або брати участь у радіомовних чи телевізійних програмах з питань політики, науки, літератури чи спорту без попереднього дозволу, але за відсутності будь-якого посилання на їхню поліційну службу».

(«... [A rendör] politikai, tudományos, szépirodalmi és sport témájú elöadásokat, szereplést (a rádióban és a televízióban is) engedély nélkül vállalhat rendöri állására való utalás nélkül»).

Правило 473

«Працівники поліції мають право робити заяви та публікувати статті у виданнях Міністерства внутрішніх справ, не дістаючи на це дозволу, але дотримуючись правил збереження службової та офіційної таємниці».

(«A Belügyminisztérium lapjaiban a szolgálati- és az államtitokra vonatkozó szabályok betartásával a rendör engedély nélkül nyilatkozhat és publikálhat»).

Правило 474

«Працівники поліції мають право публікувати підручники й документальну літературу, які стосуються поліційної діяльності, лише діставши на це попередній дозвіл...»

(«A rendöri vonatkozású kérdéseket tárgyaló szak- és tényirodalmi művet a rendör csak elözetes engedéllyel jelentetheti meg ...»)

Правило 477

«Працівники поліції мають право публікувати художні твори... та праці з питань науки, політики чи спорту..., не пов'язані з поліційною діяльністю, не дістаючи на це попереднього дозволу, але за відсутності будь-якого посилання на їхню поліційну службу».

(«A rendör — a rendöri állásra való utalás nélkül — szabadon közölheti, illetve kiadhatja a nem rendöri vonatkozású szépirodalmi ..., tudományos, politikai kérdéseket tárgyaló, sporttal foglalkozó műveit ...»)

20. Указ № 3/1995 від 1 березня 1995 року міністра внутрішніх справ (Указ 1995 року), який прийнято згідно із Законом про поліцію 1994 року з метою виконання його положень і яким встановлено службові правила діяльності поліції, набрав чинності 31 березня 1995 року. У ньому зазначено:

Пункт 5 статті 106

«Працівники поліції, виступаючи як такі або як експерти, не повинні робити заяви пресі чи брати участь у радіомовних чи телевізійних програмах або у фільмах, за винятком випадків, коли їм дозволяє це зробити начальник державної поліції або один з його заступників. Дозвіл не потрібен для проведення наукових чи культурно-просвітницьких лекцій або для будь-яких інших публічних виступів такого характеру (зокрема й для участі в радіомовних чи телевізійних програмах), якщо під час заходу немає посилання на поліційну службу».

(«A rendör a rendörség képviselöjeként, szakértöjeként a sajtóban, a rádió és televízió műsoraiban, filmekben csak az országos rendörfökapitány, illetve helyettesei elözetes hozzájárulásával szerepelhet. A rendöri állásra utalás nélkül tartott tudományos, kulturális elöadások megtartásához, ilyen irányú egyéb közszerepléshez beleértve a rádióban és televízióban történö szereplést is) engedély nem kell»).

Пункт 6 статті 106

«Працівники поліції мають право робити заяви та публікувати статті в поліційних виданнях без дозволу, однак дотримуючись правил збереження службової та офіційної таємниці».

(«A rendörség lapjaiban a szolgálati és az államtitokra vonatkozó szabályok betartásával a rendör engedély nélkül nyilatkozhat és publikálhat»).

Пункт 9 статті 106

«Працівники поліції, діючи як службові особи, не виступають публічно, за винятком випадків, коли вони мають дозвіл на це начальника поліційного управління. Під час такого виступу працівники поліції утримуються від політичних заяв і виявляють нейтральне ставлення до будь-якої громадської організації *[társadalmi szervezetek]*».

(«Nyilvános szerepléshez (ha az rendörként történik) engedélyt kell kérni a rendörfökapitánytól. A rendör ilyen közéleti szereplése során tartózkodjék a politikai nyilatkozatoktól, magatartása a társadalmi szervezeteket illetöen semleges legyen»).

Пункт 10 статті 106

«Працівники поліції мають право брати участь у законним способом організованих ... зборах у вільний від роботи час. Під час таких заходів вони повинні утримуватися від носіння форми одягу та службової зброї чи іншої вогнепальної зброї, якою вони володіють на законних підставах. У разі видання розпорядження про розпуск зборів вони повинні негайно залишити місце їх проведення».

(«A rendör szabad idejében részt vehet a ... jogszerűen tartott rendezvényen. Ilyen esetben egyenruhát nem viselhet. Szolgálati vagy más jogszerűen tartott löfegyverét nem tarthatja magánál. Ha a rendezvény feloszlatására kerül sor, köteles a helyszínt azonnal önként elhagyni»).

ПРОВАДЖЕННЯ В КОМІСІЇ

21. Пан Ласло Реквеньї звернувся із заявою до Комісії 20 квітня 1994 року. Він стверджував, що згадані заборони, передбачені пунктом 4 статті 40/В Конституції Угорщини, порушують його права за статтями 10 і 11 Конвенції, взятими окремо або в поєднанні зі статтею 14.

22. Комісія оголосила заяву (№ 25390/94) прийнятною 11 квітня 1997 року. У своїй доповіді від 9 липня 1998 року (колишня стаття 31 Конвенції) вона висловила думку, що допущено порушення статті 10 (21 голос проти 9); що жодного порушення статті 11 (21 голос проти 9) не допущено; що немає необхідності розглядати скаргу заявника, подану з посиланням на статтю 14, взяту в поєднанні зі статтею 10 (25 голосів проти 5), і що жодного порушення статті 14, взятої в поєднанні зі статтею 11 (22 голоси проти 8), не допущено. Повний текст думки Комісії та чотири окремі думки, що не збігаються з позицією більшості, містяться в доповіді, наведеній у додатку до цього рішення Суду[1].

ОСТАТОЧНІ ПОДАННЯ ДО СУДУ

23. У меморандумі заявник звертався до Суду з проханням визнати, що держава-відповідач порушила свої зобов'язання за статтями 10 і 11 Конвенції, взятими окремо або в поєднанні зі статтею 14, і присудити йому справедливу сатисфакцію згідно зі статтею 41.

Уряд, зі свого боку, попрохав Суд відхилити скарги заявника, подані з посиланням на статті 10 і 11 Конвенції, взяті як окремо, так і в поєднанні зі статтею 14.

[1] *Примітка канцелярії:* З практичних міркувань цей додаток буде надруковано лише разом з остаточною версією судового рішення (в офіційному збірнику вибраних рішень та ухвал Суду), але копію доповіді Комісії можна одержати в канцелярії Суду.

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 10 КОНВЕНЦІЇ

24. Заявник стверджував, що заборона брати участь у «політичній діяльності», передбачена пунктом 4 статті 40/В Конституції Угорщини, становить невиправдане втручання в його право на свободу вираження поглядів, що є порушенням статті 10 Конвенції, у якій сказано:

> «1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.
>
> 2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві».

25. Комісія дійшла того самого висновку, тобто що оскаржена заборона сформульована нечітко й розпливчасто, а отже, не може вважатися «встановленою законом», як цього вимагає пункт 2 статті 10.

Уряд не заперечував того, що заявник має право посилатися на ґарантії статті 10, так само як і того, що ця заборона становила втручання в його права, передбачені цією статтею. Однак Уряд стверджував, що втручання здійснене на підставі пункту 2 статті 10.

A. Щодо застосовності статті 10 та наявності втручання

26. На думку Суду, докази того, що ведення діяльності політичного характеру підпадає під сферу застосування статті 10, не потрібні, оскільки свобода політичної дискусії становить окремий аспект свободи вираження поглядів. Фактично саме свобода політичної дискусії є стрижнем концепції демократичного суспільства (див. рішення у справі «Лінґенс проти Австрії» *(Lingens v. Austria)* від 8 липня 1986 року, серія A, № 103, с. 26, п. 42). Крім того, передбачені статтею 10 Конвенції ґарантії поширюються на військовослужбовців та державних службовців (див. рішення у справі «Енґель та інші проти Нідерландів» *(Engel and Others v. the Netherlands)* від 8 червня 1976 року, серія A, № 22, с. 41–42, п. 100; та у справі «Воґт проти Німеччини» *(Vogt v. Germany)* від 26 вересня 1995 року, серія A, № 323, с. 22–23, п. 43). Суд не вбачає

підстав робити інший висновок стосовно працівників поліції, і ті, хто постав перед Судом, це не оспорювали.

Не спростовували також і того, що згадана заборона, обмеживши право заявника на участь у політичній діяльності, становила втручання у здійснення права на свободу вираження поглядів. Суд, зі свого боку, також визнає, що мало місце втручання у право заявника на свободу вираження поглядів.

В. Чи були підстави для втручання

27. Таке втручання становитиме порушення статті 10, якщо не можна довести, що воно «встановлене законом», має законну мету чи цілі, визначені в пункті 2, і є «необхідним у демократичному суспільстві» для забезпечення цієї мети (цілей).

1. Чи було втручання «встановлене законом»

а) Подання тих, хто постав перед Судом

і) Подання заявника

28. Заявник доводив, що заборона, про яку йдеться, має неприйнятно загальний характер і може тлумачитися свавільно. Розпливчастий характер конституційної заборони політичної діяльності суперечив будь-якому законові нижчого рівня, який дозволяє займатися певною діяльністю політичного характеру. Оскільки поняття «політичної діяльності» не визначене в жодному угорському законі, не можна було передбачити, чи підпадає певна діяльність під цю заборону. Ця юридична ситуація існувала з 1 січня 1994 року, і прийняті пізніше закони, зокрема й Закон 1994 року про поліцію, не виправили її.

іі) Подання Уряду

29. Під час провадження в Комісії Уряд доводив, що Закон 1994 року про поліцію та Указ 1995 року забезпечили досить повне правове підґрунтя для визначення обмежень стосовно участі працівників поліції в політичній діяльності у спосіб, який відповідає пункту 2 статті 10.

30. У поданні, викладеному в Суді, Уряд послався на статтю 78 Конституції Угорщини (див. пункт 13 вище). Маючи на увазі стверджувану суперечність між конституційною забороною і дозволом, передбаченим законом нижчого рівня, Уряд пояснив, що ці два положення не перебувають у конфлікті, а доповнюють одне одне. Він стверджував, що в правовій системі Угорщини склалася практика, коли певні положення Конституції можуть мати належне тлумачення лише у поєднанні із законодавством нижчого рівня, яке доповнює та роз'яснює їхній точний зміст. Згідно із сучасною законодавчою методикою, визначення загальних понять, вжитих у законах вищого рівня, часто залишається за законами нижчого рівня — законотворчий метод, загальноприйнятий принаймні в правових системах континентальних держав, що його у

принципі ніколи не заперечували органи Конвенції. Загалом Конституційний суд був правоможний встановити будь-яку потенційну суперечність між Конституцією та іншим законодавством.

31. Крім того, законодавство, чинне як до, так і після прийняття Закону 1994 року про поліцію та Указу 1995 року, задовольняло вимоги передбачуваності, причому два останні документи просто розшифрували вже чинні положення. Отже, конституційне обмеження, про яке йдеться, було «встановлене законом» протягом усього часу до набрання ним чинності. До 1 жовтня 1994 року умови ведення різних видів діяльності політичного характеру, в якій працівникам поліції завжди дозволялося здійснювати певні права стосовно свободи вираження поглядів, викладені, зокрема, в Законі № 34 1989 року про парламентські вибори, Законі № 55 1990 року про правовий статус членів парламенту, Законі № 64 1990 року про вибори членів місцевих органів влади та мерів, Законі № 17 1989 року про референдуми (право збирати «документи про висунення кандидата на виборах», роз'яснювати виборчі програми, підтримувати кандидатів та організовувати зустрічі в рамках виборчої кампанії, висувати кандидатів на виборах, голосувати і виступати кандидатом на виборах до парламенту, до місцевих органів влади і на посаду мера, а також брати участь у референдумах), а також в Указі 1990 року (право вступати у профспілки, асоціації та інші організації, які представляють та захищають інтереси працівників поліції, брати участь у мирних зібраннях, робити заяви в пресі, брати участь у радіомовних чи телевізійних програмах або публікувати праці, які стосуються політики, тощо) (див. пункти з 14 по 17 та 19 вище).

iii) Подання Комісії

32. У своїй доповіді Комісія, розглянувши відповідне національне право, наведене Урядом у провадженні в Комісії, зауважила, що Закон 1994 року про поліцію та Указ 1995 року набрали чинності лише в жовтні 1994 року та березні 1995 року, відповідно. Отже, Комісія дійшла висновку, що протягом періоду, який розглядається, оскаржуване обмеження ґрунтувалося виключно на пункті 4 статті 40/В Конституції. Крім того, Комісія вважала, що поняття «політична діяльність» не чітко сформульоване й неконкретне і що Уряд не навів жодного прецедентного рішення з тлумаченням цього поняття. Таким чином, конституційне обмеження саме по собі не достатньо визначене, що не дало заявникові змогу реґулювати свої дії в цьому відношенні. Комісія зробила висновок, що у зв'язку з цим не задоволено вимогу передбачуваності і, отже, втручання не «встановлене законом».

33. У поданні до Суду представник Комісії пояснила, що низка законів, на які Уряд посилався у своєму меморандумі, зокрема Указ 1990 року, були ухвалені ще до того, як прийнято оскаржувану поправку до Конституції. Єдиними правовими положеннями, які можна вважати

такими, що наводять подальше визначення конституційного обмеження політичної діяльності працівників поліції, містилися в Законі про поліцію 1994 року та Указі 1995 року. Отже, лише тоді, коли Закон про поліцію 1994 року та Указ 1995 року набрали чинності, правова ситуація стала відповідати вимозі передбачуваності.

b) Оцінка Суду

34. Згідно з усталеною прецедентною практикою Суду, однією з вимог, що випливають зі слів «встановлений законом», є вимога передбачуваності. Таким чином, норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, яка дає громадянинові змогу керуватися цією нормою у своїх діях: він має бути здатний — якщо необхідно, за допомогою відповідної консультації — передбачити, достатньою за даних обставин мірою, наслідки, які може спричинити дана дія. Передбачуваність цих наслідків з абсолютною певністю не потрібна: досвід показує, що цього досягти неможливо. Хоча певність, безумовно, бажана, прагнення забезпечити її може призвести до надмірної риґідності, тимчасом як закон має завжди відповідати обставинам, що змінюються. Отже, чимало законів неодмінно формулюються більшою чи меншою мірою нечіткими термінами, тлумачення та застосування яких є питанням практики (див. рішення у справі «“Санді Таймс” проти Сполученого Королівства» (№ 1) *(Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1)* від 26 квітня 1979 року, серія A, № 30, с. 31, п. 49) та у справі «Коккінакіс проти Греції» *(Kokkinakis v. Greece)* від 25 травня 1993 року, серія A, № 260-A, с. 19, п. 40). Роль судового розгляду полягає саме в тому, щоб розвіювати такі інтерпретаційні сумніви, якщо вони є (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Кантоні проти Франції» *(Cantoni v. France)* від 15 листопада 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions*, 1996-V, с. 1628, п. 32). Ступінь чіткості, що має забезпечуватися у формулюваннях національних законів — яка в жодному випадку не може передбачити всі непередбачувані обставини, — значною мірою залежить від змісту даного документа, сфери, на яку поширюється даний закон, а також кількості та статусу тих, кому цей закон адресований (див. згадане вище рішення у справі Воґта, с. 24, п. 48). Ступінь чіткості, який треба забезпечувати при формулюванні конституційних положень, з огляду на загальний характер, може бути нижчим, ніж в інших законах.

35. Суд бере до уваги твердження Уряду про те, що пункт 4 статті 40/B Конституції, який містить загальний термін «політична діяльність», слід тлумачити й розглядати у поєднанні з додатковими положеннями різних законів, які наведено, та з Указом 1990 року (див. пункти від 14 до 17, 19 та 31 вище). Як Суд неодноразово зазначав у своїй прецедентній практиці, тлумачити й застосовувати національне законодавство повинні насамперед національні органи влади (див., наприклад, рішення у справі «Чорхерр проти Австрії» *(Chorherr v. Austria)* від 25 серпня

1993 року, серія A, № 266-B, с. 35–36, п. 25). У зв'язку з тим, що заявник не навів будь-яких національних прецедентів протилежного змісту, Суд вважає, що наведені Урядом докладні положення не можна вважати такими, що суперечать загальному тексту Конституції. Крім того, прийняття даної конституційної поправки не призвело до скасування Указу 1990 року. Отже, коли видавалися оскаржені циркулярні листи, цей Указ був чинним. Це означає, що в час, про який ідеться у справі, існували базові положення, які частково дозволяли — у деяких випадках вимагаючи наявності дозволу — і частково обмежували участь працівників поліції у певних видах політичної діяльності.

36. Щодо формулювання цих положень, Суд вважає, що дії, які можуть мати наслідком участь у політичній діяльності, не можна визначити з абсолютною чіткістю. Отже, найімовірніше, є прийнятним те, що Указ 1990 року (див. пункт 19 вище) — як і Закон 1994 року про поліцію та Указ 1995 року (див. пункти 18 та 20 вище) — встановлює умови вчинення дій та заняття видами діяльності, які можуть мати політичну спрямованість. Такою діяльністю визначаються участь у мирних зборах, виступи із заявами у пресі та з публікаціями, участь у радіомовних чи телевізійних програмах або членство у професійних спілках, об'єднаннях чи інших організаціях, які представляють і захищають інтереси працівників поліції.

37. Суд переконався, що, за даних обставин, ці положення були достатньо чіткими, і тому давали заявникові змогу відповідним чином керуватися ними у своїх діях. Навіть допускаючи, що в певних випадках працівники поліції не в змозі визначити з певністю, чи суперечитиме дана дія — взята в контексті Указу 1990 року — пункту 4 статті 40/B Конституції, проте вони можуть заздалегідь звернутися за порадою до своїх начальників або домогтися пояснення закону у вигляді судового рішення.

38. Виходячи з цих міркувань, Суд визнає, що дане втручання було «встановлене законом», як цього вимагає пункт 2 статті 10.

2. Законність мети

39. У поданні Уряд стверджував, що дане конституційне положення призначене для деполітизації поліції, і це у період, коли Угорщина здійснювала перехід від тоталітарного режиму до плюралістичної демократії. З огляду на прихильність поліції до колишньої панівної політичної партії, це обмеження служило для захисту національної та громадської безпеки, а також охорони порядку.

40. Ані заявник, ані Комісія не висловили думки з цього приводу.

41. У цій справі обов'язок, який вимагає від певних категорій державних службових осіб, зокрема працівників поліції, утримуватися від політичної діяльності, має на меті деполітизацію таких служб і сприяння

таким чином консолідації та збереженню плюралістичного демократичного суспільства у даній країні. Суд зазначає, що не лише Угорщина, а й низка інших Договірних держав обмежують право поліції займатися певними видами політичної діяльності. Працівники поліції наділені повноваженнями примусового характеру, які дають їм змогу контролювати дії громадян, а в деяких країнах їм дозволено носити зброю під час виконання обов'язків. Зрештою, працівники поліції перебувають на службі у держави. Отже, представники громадськості мають право очікувати, що у своїх стосунках з поліцією вони мають справу з політично нейтральними працівниками, які не залучені в політичні баталії, якщо перефразувати текст нещодавнього рішення у справі «Ахмед та інші проти Сполученого Королівства» *(Ahmed and Others v. the United Kingdom)* від 2 вересня 1998 року, *Reports* 1998-VI, с. 2376–2377, п. 53. Це рішення стосувалося відповідності обмежень щодо участі старших посадовців місцевих органів влади у певних видах політичної діяльності статті 10). На думку Суду, бажання забезпечити, щоб вирішальну роль поліції в суспільстві не підривала корозія політичного нейтралітету її працівників, відповідає демократичним принципам.

Таке прагнення набуває в Угорщині особливого історичного значення у зв'язку з дотеперішнім тоталітарним режимом, який значною мірою спирався на безпосередню прихильність поліції до панівної партії (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі Воґта, с. 25, п. 51).

Отже, Суд доходить висновку, що дане обмеження мало законну мету, як того вимагає пункт 2 статті 10, а саме — захист національної та громадської безпеки, а також охорону порядку.

3. «Необхідність у демократичному суспільстві»

а) Загальні принципи

42. У згаданому вище рішенні у справі Воґта (с. 25–26, п. 52) Суд підсумував основні принципи стосовно статті 10, напрацьовані в його прецедентній практиці:

і) Право на свободу вираження поглядів становить одну з неодмінних підвалин демократичного суспільства, одну з основних умов його проґресу та самореалізації кожної особи. За умови дотримання пункту 2 статті 10, це право стосується не лише тієї «інформації» чи тих «ідей», що сприймаються схвально або вважаються необразливими чи незначущими, а й такої інформації чи ідей, які викликають образу, обурення чи занепокоєння. Такими є вимоги плюралізму, терпимості та широти мислення, без яких «демократичне суспільство» неможливе. Як зазначено у статті 10, ця свобода обмежується низкою винятків, які, однак, мають бути чітко визначені, а необхідність будь-яких обмежень має бути переконливо встановлена.

іі) У контексті пункту 2 статті 10 прикметник «необхідний» передбачає наявність «нагальної суспільної потреби». Договірні держави, оцінюючи,

чи існує така потреба, користуються певною свободою розсуду. Але це здійснюється в безпосередньому зв'язку з європейським наглядом, що охоплює як законодавство, так і рішення щодо його застосування, навіть ті, які ухвалили незалежні суди. Отже, Суд уповноважений винести остаточну ухвалу стосовно того, чи є це «обмеження» сумісним зі свободою вираження поглядів, ґарантованою статтею 10.

iii) Здійснюючи наглядову юрисдикцію, Суд не ставить своїм завданням підміняти компетентні національні органи, але повинен перевірити, чи відповідають статті 10 рішення, які ці органи винесли, користуючись своїм правом на свободу розсуду. Це не означає, що нагляд обмежується з'ясуванням того, чи здійснила держава-відповідач своє дискреційне право розумно, обмірковано й добросовісно; для цього Суд має розглянути оспорюване «втручання» у світлі всієї справи і визначити, чи воно «відповідало законній меті» і чи були підстави, якими національні органи виправдовують це втручання, «доречними і достатніми». Причому Суд має переконатися, що національні органи застосували норми, які відповідають принципам, втіленим у статті 10, і що вони також виходили із прийнятної оцінки відповідних фактів.

43. У цьому самому рішенні Суд оголосив, що «ці принципи також застосовуються до державних службовців. Хоча держава має законні підстави надавати дискреційні повноваження державним службовцям, з огляду на їхній статус, проте державні службовці — це ще й індивідууми, що як такі мають право на захист статті 10 Конвенції. Отже, беручи до уваги обставини у кожній справі, Суд має з'ясувати, чи було забезпечено справедливу рівновагу між основним правом особи на свободу вираження поглядів та законним інтересом демократичної держави в тому, щоб її державна служба належним чином сприяла досягненню цілей, наведених у пункті 2 статті 10. Здійснюючи таку перевірку, Суд бере до уваги, що при розгляді права державних службовців на свободу вираження поглядів «обов'язки та відповідальність», на які посилається пункт 2 статті 10, мають особливе значення, що виправдовує надання національним органам влади певної свободи розсуду у з'ясуванні того, чи оскаржуване втручання є пропорційним даній законній меті (с. 26, п. 53). Такий підхід застосовується і до військовослужбовців (див. згадане вище рішення у справі Енґеля та інших, с. 23 та 41–42, п. 54 і 100) та працівників поліції (див. пункт 26 вище).

b) Застосування зазначених вище принципів до цієї справи

44. Уряд стверджував, що десятки років, які передували поверненню в 1989–1990 роках Угорщини до демократії, поліція відкрито заявляла про себе як про знаряддя панівної партії і брала активну участь у реалізації партійної політики. Кадрові працівники поліції мали бути політичними прихильниками панівної партії. Беручи до уваги мирну і поступову трансформацію Угорщини в плюралістичне суспільство без

загального чищення в структурах державного управління, необхідно було деполітизувати, зокрема, поліцію й обмежити право її працівників на політичну діяльність таким чином, щоб громадяни надалі вважали її охоронцем демократичних інституцій, а не прихильником тоталітарного режиму.

45. Ані заявник, ані Комісія не висловили думки з цього приводу.

46. Зважаючи на роль поліції в суспільстві, Суд визнав, що забезпечення політичної нейтральності поліції є законною метою будь-якого демократичного суспільства (див. пункт 41 вище). Беручи до уваги історичні особливості розвитку, національні органи влади деяких Договірних держав можуть, з метою забезпечення консолідації та підтримання демократії, вважати за необхідне встановлювати конституційні ґарантії досягнення такої мети шляхом обмеження права працівників поліції на ведення політичної діяльності, і зокрема на участь у політичній дискусії.

Залишається з'ясувати, чи можна вважати конкретні обмеження, які були встановлені в даній справі, «необхідними в демократичному суспільстві».

47. Суд стверджує, що у період з 1949 до 1989 року в Угорщині існувала одна панівна партія. У багатьох соціальних сферах членство в цій партії вважалося проявом прихильності даної людини до режиму. Така думка особливо переважала серед збройних сил та поліції, і членство в партії переважної більшості особового складу цих структур ґарантувало безпосередню реалізацію політичної волі панівної партії. Це саме той недолік, що його покликані усунути норми щодо політичної нейтральності поліції. Лише в 1989 році угорське суспільство спромоглося побудувати інститути плюралістичної демократії, наслідком чого стали багатопартійні парламентські вибори, перші за понад сорок років, які відбулися 1990 року. Оскаржувану поправку до Конституції було прийнято за кілька місяців до других демократичних парламентських виборів у 1994 році.

48. Беручи до уваги надану в цьому контексті національним органам влади свободу розсуду, Суд визнає, що — особливо з огляду на історичне минуле — відповідні заходи, вжиті в Угорщині з метою захисту поліції від прямого впливу партійної політики, можна вважати за такі, що відповідають «нагальній соціальній потребі» в демократичному суспільстві.

49. Що стосується міри обмеження свободи заявника виражати свої погляди, то, незважаючи на передбачену у формулюванні пункту 4 статті 40/В абсолютну, на перший погляд, заборону політичної діяльності, при ознайомленні з відповідними законами видно, що за працівниками поліції фактично залишається право займатися певною діяльністю, яка дає їм можливість виражати свої політичні погляди та переконання. Зокрема,

попри існування в деяких випадках обмежень, встановлених в інтересах служби, працівники поліції мають право роз'яснювати виборчі програми, висувати кандидатів та сприяти їхньому просуванню, організовувати зустрічі в рамках виборчої кампанії, голосувати й балотуватися на виборах до парламенту, місцевих органів влади та на посаду мера, брати участь у референдумах, вступати до профспілок, об'єднань та інших організацій, брати участь у мирних зібраннях, робити заяви у пресі, брати участь у радіомовних та телевізійних програмах чи публікувати праці з питань політики (див. пункти 14–20 включно). За таких обставин сфера застосування й дія оскаржуваних обмежень стосовно здійснення заявником права на свободу вираження поглядів не виглядають надмірними.

50. Виходячи із наведених вище міркувань, Суд доходить висновку, що засоби, використані для досягнення поставленої законної мети, були пропорційними. Отже, оскаржуване втручання у свободу вираження заявником своїх поглядів не порушило статті 10.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 11 КОНВЕНЦІЇ

51. Заявник стверджував, що заборона вступати до партії, встановлена пунктом 4 статті 40/В Конституції, порушила його право на свободу об'єднання з іншими, ґарантоване статтею 11 Конвенції, в якій сказано:

> «1. Кожен має право на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.
>
> 2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом в інтересах національної або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб і є необхідними в демократичному суспільстві. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції або органів державного управління».

52. Як Комісія, так і Уряд погодилися з тим, що факти, оскаржені заявником, потребували застосування ґарантії, викладеної в статті 11, і що заборона становила втручання у здійснення його права, передбаченого цією статтею. Однак вони вважали, що втручання було допущене на підставах, викладених в останньому реченні пункту 2 статті 11.

А. Подання осіб, які постали перед Судом, стосовно того, чи було втручання виправданим

1. Подання заявника

53. Заявник стверджував, що, хоча правило 433 Указу 1990 року, яке залишалося чинним до березня 1995 року, дозволяло членство

працівників поліції у партії, пункт 4 статті 40/В Конституції прямо забороняв це, починаючи з 1 січня 1994 року. Ця ситуація, яка тривала п'ятнадцять місяців, була суперечливою й неконституційною.

Більше того, цілі оскаржуваної заборони в законодавстві Угорщини визначено не було. Фактично заборону можна було вважати лише такою, що служить політичним інтересам, а отже, вона не має «законної мети», як цього вимагає пункт 2 статті 11.

54. Крім того, хоча в останньому реченні пункту 2 статті 11 немає прямого посилання на вимогу «необхідності», дане обмеження все-таки мало бути «необхідним у демократичному суспільстві», щоб бути виправданим за цим пунктом, і даної умови не було дотримано в цій справі. Той факт, що Угорщина нещодавно стала країною з плюралістичною демократією та членом Ради Європи, не повинен давати право на поблажливість при розгляді критеріїв, які виправдовують втручання. Так само втручання не можна вважати «пропорційним» поставленим цілям, з огляду на те, що дане обмеження фактично становило повну заборону здійснення працівниками поліції свого права на свободу об'єднання.

2. Подання Уряду

55. Уряд висловив думку, що в будь-якому разі останнє речення пункту 2 статті 11 надає достатні підстави для обмеження оскаржуваного права на свободу об'єднання, якщо воно не виправдане першим реченням цього пункту. На його думку, підстави, передбачені останнім реченням, цілком незалежні від підстав, викладених у першому реченні; інакше це положення було б зайвим.

56. Що стосується положення, викладеного в останньому реченні пункту 2 статті 11, згідно з яким обмеження має бути «законним», Уряд насамперед зазначив, що предметом розгляду є положення Конституції Угорщини. У відповідь на арґумент заявника, що із січня 1994 року до березня 1995 року правило 433 Указу 1990 року суперечило оскаржуваним конституційним положенням, вони пояснили, що таку невизначеність у законі мав розв'язати Конституційний суд. Уряд стверджував, що намір деполітизувати поліцію не можна вважати «незаконним» у тому сенсі, що це є свавіллям. З цього приводу Уряд головним чином знову наводив свої арґументи стосовно статті 10 (див. пункти 39 і 44 вище) і стверджував, зокрема, що заборона членства працівників поліції у партії призначена сприяти усуненню будь-якого прямого партійно-політичного впливу на поліцію шляхом розриву інституційних зв'язків, які раніше існували між збройними силами та поліцією, з одного боку, і політичними колами — з іншого. Крім того, цю заборону не можна вважати непропорційною поставленій законній меті, оскільки право працівників поліції на свободу об'єднання обмежувалося виключно по відношенню до політичних партій у контексті Закону № 33 1989 року про політичні партії.

3. Подання Комісії

57. Комісія дотримувалася думки, що цю заборону слід розглядати у світлі останнього речення пункту 2 статті 11. Щоб бути «законною», як того вимагає це речення, обмеження має відповідати національному законові і не допускати свавілля. Оскільки заборона встановлена Конституцією, її треба розглядати як таку, що відповідає національному законові. Щодо свавілля, Комісія нагадала, що державам треба надавати широке дискреційне право, яким вони користуються при забезпеченні захисту своєї національної безпеки (див. рішення у справі «Ліндер проти Швеції» *(Leander v. Sweden)* від 26 березня 1987 року, серія A, № 116, с. 25, п. 59 у кінці). Зважаючи на нещодавню історію Угорщини та наслідки політичної зaанґажованості поліції, яку тоталітарний режим десятки років використовував у своїх інтересах, Комісія зазначила, що зусилля з деполітизації поліції не можна вважати свавільними. Отже, заборона була «законною» також у світлі ширшого змісту цього терміна в другому реченні пункту 2 статті 11.

B. Оцінка Суду

58. Незважаючи на автономну роль та конкретну сферу застосування, статтю 11 у цій справі треба також розглянути у світлі статті 10. Як Суд уже пояснював у попередніх рішеннях, «захист особистих думок, передбачений статтею 10, є однією з цілей свободи зібрань та об'єднання, яку ґарантує стаття 11» (див. згадане вище рішення у справі Воґта, с. 30, п. 64).

59. Останнє речення пункту 2 статті 11 — яке, безперечно, застосовується в цій справі — надає право державам встановлювати «законні обмеження» щодо здійснення працівниками поліції права на свободу об'єднання. Як і Комісія, Суд вважає, що під терміном «законний» у цьому реченні мається на увазі та сама концепція законності, про яку йдеться в інших таких самих чи подібних формулюваннях у Конвенції, зокрема у словосполученнях «відповідно до закону» і «встановлений законом», які містяться у другому пункті статей 9, 10 та 11. Як згадувалося вище стосовно статті 10, концепція законності в Конвенції, окрім вимоги відповідності з національним законом, вимагає також забезпечення певної якості національного закону, наприклад, передбачуваності, і взагалі вимагає відсутності свавілля (див. пункт 34 вище).

60. У зв'язку з критичною оцінкою заявником підстав, передбачених національним законом для даного обмеження (див. пункт 53 вище), Суд знову наголошує на тому, що тлумачити і застосовувати національне законодавство мають передусім національні органи влади, особливо якщо є необхідність пояснення нечітких формулювань (див. рішення у справі «S.W. проти Сполученого Королівства» *(S.W. v. the United Kingdom)* від 22 листопада 1995 року, серія A, № 335-B, с. 42, п. 36, а також

згадані вище рішення у справах Чорхерра та Кантоні). Однак у цій справі заборона, яка міститься в пункті 4 статті 40/B Конституції, стосовно членства працівників поліції у політичних партіях сформульована чітко (див. пункт 13 вище), і не здається спірним те, що підпорядковане законодавство, запроваджене років на чотири раніше (правило 433 Указу № 1/1990 від 10 січня 1990 року — див. пункт 19 вище), змогло вплинути на сферу застосування цієї заборони. За цих обставин Суд доходить висновку, що правове становище було достатньо чітким, щоб заявник міг керуватися ним у своїх діях, а отже, що вимогу передбачуваності задоволено. Крім того, Суд не вбачає підстав для висновку, що обмеження, встановлене стосовно здійснення заявником свого права на свободу об'єднання, є свавільним. Отже, оскаржуване обмеження було «законним», як того вимагає пункт 2 статті 11.

61. У цій справі також немає необхідності вирішувати спірне питання про те, якою мірою дане втручання, з огляду на друге речення пункту 2 статті 11, звільняється від необхідності задоволення інших умов, окрім умови законності, наведеної у першому реченні цього пункту. На підставах, викладених вище стосовно статті 10 (див. пункти 41, 46–48 вище), Суд вважає, що в будь-якому разі втручання у право заявника на свободу об'єднання задовольняє ці умови (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі Воґта, с. 31, п. 68).

62. Загалом можна вважати, що втручання було правомірним на підставі пункту 2 статті 11. Отже, порушення статті 11 не допущено.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 14 КОНВЕНЦІЇ, ВЗЯТОЇ У ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЕЮ 10 АБО 11

63. Заявник також стверджував, що оскаржувана заборона займатися політичною діяльністю та вступати до партії мала дискримінаційний характер. Він посилався на статтю 14 Конвенції, в якій сказано:

> «Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, ґарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин».

64. У своєму меморандумі заявник не порушував питання з посиланням на статтю 14, узяту в поєднанні зі статтею 10.

Що стосується статті 14, взятої в поєднанні зі статтею 11, він стверджував, що для заборони членства в партії немає жодних об'єктивних і розумних підстав як по відношенню до працівників поліції, так і щодо інших груп державних службовців. Практично питання партійної належності мало дуже обмежений зв'язок з обов'язками та функціями, які виконує склад збройних сил та поліції. Будь-яка дискримінація стосовно

можливості вступу до партії не повинна ґрунтуватися на забороні неприйнятно загального характеру.

65. У поданні Уряд стверджував, що дані обмеження були встановлені не лише стосовно працівників поліції, а й щодо складу збройних сил, суддів, суддів Конституційного суду та державних прокурорів. За його словами, будь-яка відмінність між працівниками поліції та іншими групами громадян у здійсненні права на свободу вираження поглядів і, *mutatis mutandis*, свободу об'єднання може бути правомірною на підставі відмінностей між умовами військового та цивільного життя і, зокрема, з огляду на відмінність обов'язків та функцій військовослужбовців і працівників поліції. З цього приводу Уряд посилався на згадане вище рішення у справі Енґеля та інших (с. 42, п. 103).

66. Комісія не визнала за необхідне розглядати скаргу заявника, у якій він посилався на статтю 14, взяту у поєднанні зі статтею 10.

Що стосується статті 14, взятої у поєднанні зі статтею 11, Комісія зазначила, що особливий статус заявника вона взяла до уваги, коли розглядала підстави для даної заборони, які містяться в пункті 2 статті 11. Комісія визнала, що ці міркування так само чинні у контексті статті 14, і дійшла висновку, що не було жодних ознак дискримінації на порушення цієї статті, взятої у поєднанні зі статтею 11.

67. Висновки Суду про те, що оскаржувані обмеження не становлять порушення статей 10 і 11 (див. пункти 50 і 62 вище), не заважають зробити висновок про порушення статті 14 Конвенції. Хоча фактично ґарантія, закладена в статті 14, не існує незалежно у тому сенсі, що за умовами цієї статті вона стосується виключно «прав та свобод, викладених у цій Конвенції», захід, який сам по собі відповідає вимогам статті, що ґарантує дане право або свободу, може становити порушення цієї статті, якщо її розглядати у поєднанні зі статтею 14 у зв'язку з дискримінаційним характером такого заходу (див. справу, яка «стосується певних аспектів законів щодо вживання мов у системі освіти Бельгії» *(по суті)*, рішення від 23 липня 1968 року, серія А, № 6, с. 33–34, п. 9).

68. Міркування, на яких ґрунтуються висновки Суду про те, що втручання у право заявника на свободу вираження поглядів та об'єднання було правомірним на підставі пункту 2 статті 10 та пункту 2 статті 11, уже враховували особливий статус заявника як працівника поліції (див. пункти 41, 46–49 і 69 вище). Ці міркування так само чинні в контексті статті 14, і, навіть припускаючи можливість порівнянності статусу працівників поліції зі статусом звичайних громадян, вони виправдовують оскаржувану різницю в підходах. Отже, порушення статті 14, взятої у поєднанні зі статтею 10 або 11, допущено не було.

На цих підставах Суд

1. *Постановляє* одноголосно, що порушення статті 10 Конвенції допущено не було.

2. *Постановляє* шістнадцятьма голосами проти одного, що порушення статті 11 Конвенції допущено не було.

3. *Постановляє* одноголосно, що порушення статті 14 Конвенції, взятої у поєднанні зі статтями 10 або 11, допущено не було.

Вчинено англійською та французькою мовами й оголошено на відкритому засіданні у Палаці прав людини, Страсбурґ, 20 травня 1999 року.

Люціус Вільдхабер,
Голова Суду

Пол Махоуні,
заступник Секретаря Суду

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Реґламенту Суду, до цього рішення додано окрему думку судді Фішбаха, яка частково не збігається з позицією більшості.

Л. В.

П.Дж. М.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ ФІШБАХА, ЯКА ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

Хоч я погоджуюся з більшістю, що не допущено порушення статті 10, мені шкода, але я не можу приєднатися до їхньої думки, що не було порушено статтю 11 Конвенції.

Читаючи протоколи з підготовки Конвенції *(travaux préparatoires)*, у місці, де йдеться про статтю 11 Конвенції (див. пункти IX, сторінки 18 і 19), знаходжу, що обмеження свободи об'єднання мають бути не лише законними, як цього вимагає друге речення пункту 2 статті 11, а й необхідними в демократичному суспільстві.

Я не бачу жодного переконливого арґументу, який у плюралістичному демократичному суспільстві міг би виправдати заборону на членство у політичній партії.

Навпаки, я вважаю, що сумний досвід, здобутий за часи комуністичного режиму, мав підштовхнути політичне керівництво дотримуватися нового підходу, який би забезпечував консолідацію демократичного

процесу і побудову майбутнього в дусі неупередженості й толерантності.

Оскільки поліція вже не перебуває на службі в комуністичної партії, а служить демократії, дуже важливо, щоб разом із цією зміною вживалися заходи, призначені поліпшити розуміння демократичного плюралізму завдяки ознайомленню з різними політичними поглядами, які підживлюють дискусію навколо ідей.

Заборона працівникам поліції вступати до політичної партії позбавляє їх якщо не демократичного обов'язку, то права, яке мають усі громадяни, — права висловлювати думки та політичні переконання, брати безпосередню участь у державних справах та у формуванні волі народу і держави.

Звичайно, право висловлювати свої особисті переконання шляхом вступу до партії не можна плутати зі свободою виражати думки та політичні переконання, незважаючи на час чи місце, або передусім зі свободою публічно висловлюватися про дії політичних лідерів. Ці свободи мають завжди узгоджуватися з обов'язком дискреції, який повинні виконувати всі державні службовці, і *тим паче* працівники поліції — з огляду на необхідність дотримання принципу безсторонності і лояльності.

Саме тому я поділяю думку більшості, що порушення статті 10 допущено не було.

Однак я вважаю, що цілковита заборона членства в політичній партії і, отже, відмова законодавчого органу надати працівникам поліції право брати участь у внутрішньому житті партії не відповідає критерію необхідного і видається ще несправедливішою, коли враховувати факт, що той самий законодавчий орган надає всім працівникам поліції право балотуватися на національних, місцевих чи муніципальних виборах за умови, що вони про свій намір попереджають начальника поліції, а їхнє перебування на службі зупиняється з дня, коли до виборів залишається шістдесят днів, і триває до дня оприлюднення результатів.

Маю великий сумнів щодо ефективності такого права балотуватися на виборах, адже його здійснення безпосередньо залежить від надання даній особі права на свободу ознайомлення з партійними ідеями, методами та механізмом діяльності партії, а також від надання їй достатнього часу, щоб дістати уявлення про політику та розпочати політичну кар'єру.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «ГЕШМЕН І ГЕРРУП ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА» (CASE OF HASHMAN AND HARRUP v. THE UNITED KINGDOM)

(Заява № 25594/94)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРҐ

25 листопада 1999 року

У справі «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства»

Європейський суд з прав людини, засідаючи Великою палатою — згідно зі статтею 27 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція), до якої було внесено поправки згідно з Протоколом № 11[1], та відповідними положеннями Реґламенту Суду[2], — до складу якої увійшли такі судді:

п. **Л. Вільдхабер** (L. Wildhaber), **Голова Суду**
пані **Е. Палм** (E. Palm)
п. **А. Пастор Рідруехо** (A. Pastor Ridruejo)
п. **Дж. Бонелло** (G. Bonello)
п. **П. Куріс** (P. Kūris)
п. **Р. Тюрмен** (R. Türmen)
п. **Ж.-П. Коста** (J.-P. Costa)
пані **Ф. Тюлкен** (F. Tulkens)
пані **В. Стражницька** (V. Strážnická)
п. **П. Лоренцен** (P. Lorenzen)
п. **М. Фішбах** (M. Fischbach)
п. **В. Буткевич** (V. Butkevych)
п. **Х. Касадеваль** (J. Casadevall)
п. **А. Б. Бака** (A.B. Baka)
п. **Р. Марусте** (R. Maruste)
пані **С. Ботучарова** (S. Botoucharova)
лорд **Рід** (Reed), **суддя *ad hoc***,

а також п. **П.Дж. Махоуні** (P.J. Mahoney), **заступник Секретаря Суду**,

Примітки канцелярії Суду:
[1-2] Протокол № 11 та Реґламент Суду набрали чинності 1 листопада 1998 року.

після наради за зачиненими дверима 23 червня та 27 жовтня 1999 року

постановляє таке рішення, винесене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа передана до Суду, згідно з колишньою статтею 19 Конвенції, Європейською комісією з прав людини (Комісія) 2 листопада 1998 року — в межах тримісячного строку, передбаченого пунктом 1 статті 32 та статтею 47 Конвенції. Справу розпочато за заявою (№ 25594/94) проти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, поданою до Комісії, згідно зі статтею 25, двома громадянами Сполученого Королівства: п. Джозефом Гешменом *(Joseph Hashman)* та пані Вандою Герруп *(Wanda Harrup)* 19 серпня 1994 року. Заявників представляв п. Дж. Бейт *(J. Bate)*, соліситор, який практикує в м. Воукінґ *(Woking)*.

У своєму запиті Комісія посилалася на колишні статті 44 і 48 та на заяву, якою Сполучене Королівство визнало обов'язковість юрисдикції Суду (колишня стаття 46). Метою запиту було отримання рішення про те, чи становлять факти у справі порушення державою-відповідачем своїх зобов'язань за статтею 10 Конвенції.

2. Згідно з положеннями пункту 4 статті 5 Протоколу № 11, взятими у поєднанні з пунктом 1 правила 100 та пунктом 6 правила 24 Реґламенту Суду, колеґія суддів Великої палати ухвалила 20 січня 1999 року, що справу розглядатиме Велика палата Суду. До складу Великої палати увійшли за посадою: сер Ніколас Братца *(Nicolas Bratza)*, суддя, обраний від Сполученого Королівства (пункт 2 статті 27 Конвенції та пункт 4 правила 24), п. Л. Вільдхабер, Голова Суду, пані Е. Палм, заступник Голови Суду, а також п. Ж.-П. Коста і п. М. Фішбах, заступники голів секцій (пункт 3 статті 27 Конвенції та пункт 3 і 5 (а) правила 24). Іншими членами Великої палати було призначено: п. А. Пастора Рідруехо, п. Дж. Бонелло, п. Є. Макарчика *(J. Makarczyk)*, п. П. Куріса, п. Р. Тюрмена, пані Ф. Тюлкен, пані В. Стражницьку, п. П. Лоренцена, п. В. Буткевича, п. А. Б. Баку, п. Р. Марусте та пані С. Ботучарову (пункт 3 правила 24).

Згодом сер Ніколас Братца, який брав участь у заходах Комісії з розслідування справи, вийшов зі складу Великої палати (правило 28). 13 травня 1999 року Уряд Сполученого Королівства (Уряд) призначив лорда Ріда для участі в засіданні як суддя *ad hoc* (пункт 2 статті 27 Конвенції та пункт 1 правила 29). Після цього замість п. Макарчика, який не міг взяти участь у подальшому розгляді справи, було призначено п. Х. Касадеваля (пункт 5 (b) правила 24).

3. Згідно з рішенням Голови Суду, відкрите слухання справи відбулося у Палаці прав людини в Страсбурзі 23 червня 1999 року.

На судовому розгляді були присутні:

a) від Уряду

п. М. Ітон *(M. Eaton)*, *уповноважена особа;*

п. Дж. Морріс *(J. Morris)*, королівський адвокат, генеральний аторней,

п. Р. Сінґх *(R. Singh)*,

пані М. Деметріу *(M. Demetriou)*, *консультанти;*

пані К. Стюарт *(C. Stewart)*,

п. С. Бремлі *(S. Bramley)*, Міністерство внутрішніх справ, *радники;*

b) від заявника

п. П. Коднер *(P. Codner)*, *представник.*

Суд заслухав звернення п. Коднера та п. Морріса.

ЩОДО ФАКТІВ

І. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. 3 березня 1993 року заявники сурмили в мисливський ріжок та улюлюкали, щоб привернути увагу й зірвати Портманське полювання *(Portman Hunt)*. Скаргу було подано до маґістрату в м. Джиллінгем *(Gillingham)* з метою змусити заявників взяти зобов'язання перед судом, під поручництвом або без нього, дотримувати громадського спокою та поводитися належним чином, як цього вимагає Закон 1361 року про мирових суддів.

5. 7 вересня 1993 року заявників зобов'язали дотримувати громадського спокою та добре поводитися — під заставу в 100 фунтів стерлінґів і на період у дванадцять місяців. Вони звернулися з апеляцією до Суду корони, який заслухав апеляції 22 квітня 1994 року в м. Дочестер *(Dorchester)*.

6. Суд корони, який складався із судді цього суду та двох маґістратів, з'ясував, що заявники не порушили громадського спокою і що їхня поведінка найімовірніше не спричинила порушення громадського спокою. Суд встановив такі факти:

> «*а)* 3 березня 1993 року Едвард Лісетт Ґрін *(Edward Lycett Green)*, один з організаторів Портманського полювання, побачив [заявників] на околиці Ренстонського маєтку і почув звук мисливського ріжка, що долинав з боку заявників. Пізніше, приблизно о 13.15, він побачив машину [заявників] на Івернському пагорбі і знову почув, як сурмили в мисливський ріжок. Цього разу він також почув улюлюкання [другого заявника]. Кілька мисливських собак кинулися в той бік, і мисливці мусили роз'єднати свої лави, щоб повернути їх.

b) Приблизно о 13.45 один із гончаків вибіг із Рольфського лісу на Шафтезберське шосе. Несподівано і без будь-яких очевидних причин він побіг через дорогу, і його збила вантажівка, що їхала в напрямку Блендфорд Форума.

c) Приблизно о 15.45 [перший заявник] повідомив констебля, що він сурмив у мисливський ріжок, але далеко від місця, де було вбито гончака. Поліцейський конфіскував мисливський ріжок.

d) Івернський пагорб міститься приблизно за милю від місця, де було вбито гончака, коли він біг від місця полювання та від Івернського пагорба. Згідно із зізнаннями [заявників], кожен із них саботував полювання. [Перший заявник] зізнався, що він сурмив у ріжок, а [друга заявниця] — що вона кричала на гончих. Їхньою метою було відволікти собак від полювання на лисиць.

f) Експерт, п. А. Дауніз *(A. Downes)*, повідомив, що він спостерігав полювання протягом багатьох років і часто бачив на дорозі гончих, які відбилися від гурту. На його думку, це становило небезпеку для гончих і тих, хто користувався дорогою».

7. На підставі цих фактів Суд корони дійшов такої думки:

«*a)* Поведінка [заявників] була навмисною спробою перешкодити Портманському полюванню й відволікти гончих з-під контролю мисливців та вижлятників.

b) У цьому відношенні дії [заявників] були протиправними і наражали собак на небезпеку.

c) Насильства чи погрози вчинення насильства у цьому випадку не було, отже, не можна стверджувати, що було вчинено чи існувала загроза вчинення порушення громадського спокою.

d) [Заявники] знову вчинили б такі дії, якби їх не зупинили санкцією зобов'язання [приписаної поведінки].

e) Поведінка [заявників] суперечила правилам доброго тону *(contra bonos mores)*.

f) Рішення у справі «R. проти Гаувелла» *(R. v. Howell)* [див. нижче] відрізнялося тим, що воно стосувалося повноваження на арешт за порушення громадського спокою; цей арешт можна здійснювати лише у разі вчинення насильства або явної можливості його вчинення.

g) повноваження зобов'язати «дотримуватися громадського спокою та правил доброї поведінки» ширше, ніж повноваження здійснити арешт, і могло бути виконане у будь-якому випадку, коли доведено, що порушено громадський спокій або що мала місце поведінка *contra bonos mores*, оскільки порушення громадського спокою є *ex hypothesi contra bonos mores*, а слова «дотримувати громадського

спокою» не мають додаткового значення, бо вимагають від підсудного обіцянки “дотримувати правил доброї поведінки”».

8. Суд зазначив, що ані доповідь Комісії з питань права стосовно взяття перед судом зобов'язання про дотримання певних правил чи здійснення певних дій, ані Європейська конвенція не становлять частини національного права.

9. Суддя Суду корони погодився доповісти про суть справи Високому суду, але 5 серпня 1994 року було відмовлено в наданні безоплатної правової допомоги для такого заходу. Апеляції заявників проти цих ухвал відхилено 19 вересня 1994 року.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРАКТИКА

А. Порушення громадського спокою і поведінка *contra bonos mores*

10. Порушення громадського спокою *(breach of the peace)* — що не становить кримінального порушення («R. проти Апеляційного комітету суду квартальних сесій графства Лондон» за заявою комісара столичної поліції *(R. v. County of London Quarter Sessions Appeals Committee, ex parte Metropolitan Police Commissioner)* [1948] 1 *King's Bench Reports* 670) — є поняттям загального права, джерела якого сягають глибокої давнини. Однак, як зазначив лорд-суддя Воткінз *(Watkins)* у січні 1981 року, виносячи рішення апеляційного суду у справі «R. проти Гаувелла» ([1982] 1 *Queen's Bench Reports* 416):

> «Повне визначення терміна *«breach of the peace»* формулювалося дуже рідко...» (с. 426).

Він продовжував:

> «Ми беремо на себе сміливість сказати, що є ймовірність порушення громадського спокою у будь-якому випадку, коли фактично має місце вчинення шкоди, або коли є ймовірність її вчинення особі, або в її присутності вчинення шкоди її власності, або особа має побоювання, що вона зазнає шкоди внаслідок образи, бійки в громадському місці, масових заворушень, незаконного зібрання або іншого заворушення» (с. 427).

11. В іншій справі («Персі проти генерального прокурора» *(Percy v. Director of Public Prosecutions)* [1995] 1 *Weekly Law Reports* 1382), що розглядалася в апеляційному відділі Високого суду правосуддя, суддя Коллінз *(Collins)* дотримувався підходу, застосованого в рішенні у справі Гаувелла, визнавши, що порушення громадського спокою має місце лише за наявності ризику вчинення насильства. Однак вчинення цього насильства саме підсудним не було необхідною умовою, якщо встановлено, що природним наслідком його поведінки було б підбурення інших до насильства:

«Така поведінка сама по собі не може бути протизаконною або становити порушення кримінального законодавства. Достатньо того, щоб її природним наслідком, у разі її подальшого прояву, було підбурення інших до насильства, а отже, встановлювалася наявність фактичної небезпеки громадському спокою» (с. 1392).

12. У рішенні у справі «Ніколь та Сельванаяґам проти генерального прокурора» *(Nicol and Selvanayagam v. Director of Public Prosecutions)* ([1996] 160 *Justice of the Peace Reports* 155), лорд-суддя Симон Браун *(Simon Brown)* зазначив:

«... суд напевно не встановить доведеності факту [порушення громадського спокою], якщо насильство, яке могли спровокувати інші, виявиться не лише незаконним, а й абсолютно нерозумним — як, звичайно, це було б у випадку, якби поведінка підсудного була не просто законною, а такою, що суттєво не перешкоджає правам інших. *Тим паче*, якби підсудний належним чином здійснював свої основні права або право на зібрання, демонстрацію чи свободу слова» (с. 163).

13. Поведінку *contra bonos mores* характеризували як «поведінку, яка, на думку більшості сучасних співвітчизників, є скорше поганою, ніж доброю» (за словами лорда-судді Ґлайдвелла *(Glidewell)* в рішенні у справі «Г'юз проти Голлі» *(Hughes v. Holley)* [1988] 86 *Criminal Appeal Reports* 130).

14. В рішенні у справі «R. проти Сендбаха» (*R. v. Sandbach, ex parte Williams* ([1935] 2 *King's Bench Reports* 192) апеляційний відділ Високого суду правосуддя відмовився від думки, що особу не можна зобов'язати дотримуватися правил доброї поведінки без встановлення факту порушення громадського спокою. Як і у випадку з покладенням зобов'язання дотримуватися громадського спокою, мають бути певні підстави вважати, що до появи розпорядження про належне поводження дана особа знову може вдатися до оскаржуваної поведінки.

B. Покладення зобов'язання

15. Маґістрати наділені повноваженнями «покладати зобов'язання» на осіб, згідно із Законом 1980 року про маґістратські суди (Закон 1980 року), загальним правом та Законом 1361 року про мирових суддів (Закон 1361 року).

Розпорядження про покладення зобов'язання вимагає від особи «підписки» чи зобов'язання — яке забезпечується певною сумою грошей, встановленою судом, — дотримуватися громадського спокою або правил доброї поведінки протягом певного часу. Якщо особа відмовляється виконати це розпорядження, суд має право помістити її у в'язницю на строк до шести місяців — у випадку розпорядження, виданого згідно із Законом 1980 року, — або на невизначений строк у випадку

розпорядження, виданого згідно із Законом 1361 року або загальним правом. Якщо розпорядження видано, але в межах встановленого строку його було порушено, особа, яка дала підписку, позбавляється заставної суми. Розпорядження про покладення зобов'язання не вважається кримінальним засудженням («R. проти Суду квартальних сесій графства Лондон», за заявою комісара столичної поліції [1948] 1 *King's Bench Reports* 670).

1. Покладення зобов'язання згідно із Законом 1980 року про маґістратські суди

16. У статті 115 Закону 1980 року сказано:

> «1) Повноваження маґістратського суду стосовно скарги якої-небудь особи з вимогою рішення про взяття з іншої особи підписки, під поручництвом або без нього, дотримуватися громадського спокою або добре поводитися по відношенню до скаржника здійснюється шляхом видання розпорядження стосовно скарги.
>
> ...
>
> 3) Якщо яка-небудь особа, з якої, згідно з підпунктом (1) вище, маґістратський суд розпорядився взяти підписку, під поручництвом або без нього, дотримуватися громадського спокою або добре поводитися, не виконала цього розпорядження, суд має право віддати її під варту на строк, що не перевищує 6 місяців, або доти, доки вона не виконає це розпорядження».

2. Покладення зобов'язання згідно із загальним правом та Законом 1361 року про мирових суддів

17. На додаток до передбаченої законом процедури, маґістратські судді мають повноваження покладати зобов'язання згідно із загальним правом та Законом 1361 року. Ці повноваження дозволяють маґістратам на будь-якому етапі провадження, яке вони здійснюють, покладати зобов'язання на будь-якого учасника цього провадження, якщо вони вважають, що дії даної особи можуть призвести до порушення громадського спокою або що її поведінка суперечить правилам доброго тону *(contra bonos mores)*. У розпорядженні про покладення зобов'язання мировий суддя не має права вказувати конкретні умови (*Ayu* [1959] 43 *Criminal Appeal Reports* 31; «Ґудлед проти начальника поліції Південного Йоркширу» *(Goodlad v. Chief Constable of South Yorkshire)* [1979] *Criminal Law Review* 51).

3. Апеляції

18. Розпорядження маґістратів про взяття з особи підписки дотримуватися громадського спокою або добре поводитися може бути оскаржене або у Високому суді, або в Суді корони. Апеляція до Високого суду може містити лише питання права, і в такому провадженні

розглядаються «спірні питання справи». Провадження з апеляції до Суду корони, згідно зі статтею 1 Закону 1956 року про маґістратські суди (апеляції проти розпоряджень про покладення зобов'язань), містить повторне слухання всіх питань факту і права.

4. Доповідь Комісії з питань права стосовно покладення зобов'язання

19. У відповідь на прохання лорда-канцлера розглянути повноваження стосовно покладення зобов'язання, Комісія з питань права (передбачений законом орган із проведення правової реформи в Англії та Уельсі) опублікувала в лютому 1994 року доповідь під назвою «Покладення зобов'язання», в якій вона зазначила:

> «4.34 Ми вважаємо посилання на поведінку *contra bonos mores* таким, що безсумнівно, а посилання на порушення громадського спокою — досить вірогідно суперечить елементарним поняттям того, чого вимагають принципи природної справедливості, коли дефініції використовуються як підстави для видання розпорядження про покладення зобов'язання. Оскільки покладення на особу зобов'язання добре поводитися формулюється широко, таке розпорядження не може служити для неї достатнім покажчиком поведінки, якої вона повинна уникати, щоб не зазнати примусових санкцій...
>
> 6.27 Ми впевнені, що існують суттєві заперечення принципового характеру стосовно збереження практики винесення розпоряджень про покладення зобов'язання дотримуватися громадського спокою чи добре поводитися. Якщо коротко, ці заперечення полягають у тому, що поведінка, яка може братися як підстава для видання такого розпорядження, визначена дуже нечітко; розпорядження про покладення зобов'язання формулюються в термінах, які занадто нечіткі, і тому потенційно репресивні; повноваження ув'язнювати особу в разі її відмови дати підписку аномальні; розпорядження, які обмежують свободу суб'єкта, можуть видаватися без доведення кримінальної відповідальності чи надання будь-яких доказів у зв'язку з наявністю чітко визначеного тягаря доведення; а також у тому, що зобов'язання може покладатися на свідків, скаржників або навіть виправданих підсудних без відповідного попереднього повідомлення про наявність будь-якого обвинувачення чи скарги проти них». (Доповідь Комісії з питань права № 222).

Комісія з питань права рекомендувала скасувати повноваження покладати зобов'язання.

ПРОВАДЖЕННЯ В КОМІСІЇ

20. Заявники звернулися до Комісії 19 серпня 1994 року. Вони стверджували про наявність порушення статей 5, 10 та 11 Конвенції.

21. Комісія оголосила заяву (№ 25594/94) частково прийнятною 26 червня 1996 року. У своїй доповіді від 6 липня 1998 року (колишня стаття 31 Конвенції) вона висловила думку, що допущено порушення статті 10 Конвенції (двадцять п'ять голосів проти чотирьох). Повний текст думки Комісії та двох окремих думок, які містяться в доповіді, наведено в додатку до цього рішення[1].

ОСТАТОЧНІ ПОДАННЯ ДО СУДУ

22. Уряд звернувся до Суду з проханням визнати, що факти у справі не свідчать про порушення Конвенції. Заявники попрохали Суд визнати порушення статті 10 Конвенції та присудити компенсацію за судові витрати.

ЩОДО ПРАВА

I. РАМКИ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ В СУДІ

23. Під час розгляду справи в Комісії заявники подали скаргу, посилаючись на статтю 11 (див. пункт 20 вище).

24. Суд не підтримав цю скаргу і не вбачає підстав розглядати її з власної ініціативи (див., наприклад, рішення у справі «Сталлінґер та Кусо проти Австрії» *(Stallinger and Kuso v. Austria)* від 23 квітня 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions*, 1997-II, с. 680, п. 52).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 10 КОНВЕНЦІЇ

25. Заявники стверджували, що було порушено статтю 10 Конвенції. Зокрема, вони доводили, що висновок про те, що їхня поведінка характеризувалася як *contra bonos mores*, та подальше розпорядження про покладення на них зобов'язання становили втручання в їхні права, ґарантовані статтею 10, і це втручання не було «встановлене законом», як вимагає це положення. У відповідних частинах статті 10 сказано:

> «1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів...
>
> 2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах охорони порядку або запобігання злочинам ... [або] для захисту репутації або прав інших осіб, ...і є необхідними в демократичному суспільстві».

---

[1] *Примітка канцелярії:* З практичних міркувань цей додаток з'явиться лише з остаточною друкованою версією рішення (в офіційному збірнику рішень та ухвал Суду), але копію доповіді Комісії можна отримати в канцелярії Суду.

26. Суд повинен з'ясувати, чи свідчать факти у справі про втручання в право заявників на свободу вираження поглядів, і якщо так, чи було таке втручання «встановлене законом», мало законну мету та було «необхідним у демократичному суспільстві», як передбачає пункт 2 статті 10.

А. Щодо наявності втручання у право заявників на свободу вираження поглядів

27. 3 березня 1993 року заявники, «саботажники полювання», зірвали Портманське полювання. Було відкрито провадження, внаслідок якого на них покладено зобов'язання не порушувати громадського спокою і добре поводитися протягом дванадцяти місяців.

28. Суд нагадує, що провадження відкрили проти заявників у зв'язку з їхньою поведінкою, коли вони протестували проти полювання на лисиць і мали намір зірвати полювання. Фактично протест виражався діями, що мали на меті перешкодити полюванню, яке вони засуджували, але, незважаючи на це, Суд вважає, що протест являв собою вираження думки, як передбачає стаття 10 (див., наприклад, рішення у справі «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» *(Steel and Others v. the United Kingdom)* від 23 вересня 1998 року, *Reports* 1998-VII, с. 2742, п. 92). Отже, заходи проти заявників становили втручання в їхнє право на свободу вираження думки.

В. Чи було втручання «встановлене законом»

29. Уряд стверджував, що концепції порушення громадського спокою та поведінки *contra bonos mores* були достатньо чіткими і напевно відповідали пункту 2 статті 10, згідно з яким будь-які обмеження свободи вираження поглядів мають бути «встановлені законом». Конкретно посилаючись на концепцію поведінки *contra bonos mores*, Уряд погодився з тим, що це визначення повноваження надто загальне, але стверджував, що воно необхідне для забезпечення цілей повноваження і достатнє для того, щоб задовольнити вимоги Конвенції. За словами Уряду, повноваження покладати на особу зобов'язання добре поводитися надає маґістратам надзвичайно потрібний засіб боротьби з антисоціальною поведінкою, яка має потенційну здатність набувати кримінального характеру. Уряд також стверджував, що загальне визначення сприяє здійсненню правосуддя, оскільки змінюються суспільні стандарти і громадське бачення прийнятної поведінки. Уряд не погодився з висновком Комісії про те, що в даному визначенні не було жодних об'єктивних ознак, які могли б допомогти особі реґулювати свою поведінку: Уряд посилався на справу Чорхерра, в якій адміністративне правопорушення у вигляді «порушення громадського спокою, спричинене діями, спроможними викликати роздратування» розглядалося в рамках концепції «встановлених законом» обмежень (рішення у справі «Чорхерр

проти Австрії» *(Chorherr v. Austria)* від 25 серпня 1993 року, серія A, № 266-B, с. 35–36, п. 25). Уряд також вказував на передбачений англійським законодавством критерій, за яким встановлюється, чи діяла особа «безчесно», як це визначено в Законах про крадіжку 1968 та 1978 років, і який принаймні певною мірою був критерієм повсякденної розумної і пристойної поведінки людини (справа «R. проти Гоша» *(R. v. Ghosh)* [1982], *King's Bench Reports* 1053), а також на критерій, за яким встановлюється, чи було оприлюднення наклепницьким, а саме — чи принизила дана заява особу в очах благомислячих членів суспільства. Нарешті, за словами Уряду, факти справи свідчать про те, що заявники повинні були знати, що їхні вчинки становили поведінку *contra bonos mores,* як знати й те, яким чином уникнути такої поведінки в майбутньому. Адже вони діяли так, щоб зірвати законну діяльність інших, і для них мало бути безсумнівним те, що їхня поведінка протиправна і не повинна повторитися. Уряд нагадав, що Суд розглядає цю справу, а не саму по собі сумісність національного права з Конвенцією.

30. Заявники, посилаючись на доповідь Комісії та на доповідь Комісії з питань права (див. пункт 19 вище), зазначили, що закон стосовно поведінки *contra bonos mores* не містить достатнього об'єктивного критерію, щоб задовольняти вимоги пункту 2 статті 10. Вони також вважали, що розпорядження не допускати поведінки *contra bonos mores* не може бути встановлене законом, оскільки в ньому не зазначалося, що являють собою дії, які суб'єкт цього розпорядження може вчинити законно або незаконно.

31. Суд нагадує, що однією з вимог, яка випливає із словосполучення «встановлений законом», є передбачуваність. Норму не можна вважати «законом», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, що дає особі можливість керуватися цією нормою у своїх діях. З іншого боку, хоча певність у законі надзвичайно бажана, забезпечення її може призвести до надмірної риґідності, тимчасом як закон ніколи не повинен відставати від обставин, що змінюються. Ступінь чіткості, яку мають забезпечувати формулювання національних законів — і яка в жодному випадку не може охопити всі непередбачувані обставини, — значною мірою залежить від змісту даного документа, сфери, на яку поширюється даний закон, а також від кількості та статусу тих, кому він адресований (див. загалом з цього приводу рішення у справі «Реквеньї проти Угорщини» (*Rekvényi v. Hungary* [GC], № 25390/94, п. 34, ECHR 1999-III).

32. Суд також нагадує, що попереднє обмеження свободи вираження поглядів має ґрунтуватися на найретельнішому аналізі відповідних підстав для такого заходу (див., у контексті необхідності попереднього обмеження, рішення у справі «"Санді Таймс" проти Сполученого Королівства» (№ 2) *(Sunday Times v. the United Kingdom (no. 2))* від 26 листопада 1991 року, серія A, № 217, с. 2930, п. 51).

33. У згаданому вище рішенні Стіла та інших Суд уже розглядав питання «законності» для цілей статті 5 Конвенції стосовно розпоряджень про покладення зобов'язань дотримуватися громадського спокою й добре поводитися (с. 2738–2740, п. 71–77). У тій справі Суд установив, що ознаки порушення громадського спокою в англійському праві визначені адекватно (див. там само, с. 2739, п. 75).

34. Суд також розглянув, чи були розпорядження про покладення зобов'язань у цій справі достатньо конкретними, щоб їх можна було належним чином віднести до «законних вимог суду», як це зазначено в підпункті (b) пункту 1 статті 5 Конвенції. У пункті 76 рішення Суд зазначив, що:

> «... Розпорядження викладені досить нечітко і загальними словами; словосполучення «добре поводитися» особливо неточне і для особи, на яку покладалося зобов'язання, не було достатнім керівництвом стосовно того, які дії становитимуть порушення цього розпорядження. Однак щодо кожного заявника таке розпорядження було видане після встановлення факту порушення ним (нею) громадського спокою. Розглянувши всі обставини, Суд переконався, що, виходячи з контексту, було достатньо очевидним, що заявників попрохали утримуватися від подальших подібних порушень громадського спокою протягом наступних дванадцяти місяців».

Суд також зазначив, що положення пункту 2 статті 10, згідно з яким втручання у здійснення свободи вираження поглядів має бути «встановлене законом», є подібним положенню пункту 1 статті 5, за яким позбавлення свободи має бути «законним» (див. там само, с. 2742, п. 94).

35. Особливістю цієї справи є те, що вона стосується допущеного втручання у свободу вираження поглядів не у вигляді «санкції», або покарання, за певну поведінку, а у вигляді розпорядження про те, щоб заявники не порушували громадського спокою чи не допускали поведінки *contra bonos mores* у майбутньому. Таким чином, згадане розпорядження в цій справі мало суто передбачуваний наслідок. Воно не вимагало встановлення факту порушення громадського спокою. Отже, ця справа відрізняється від справи Стіла та інших, у якій судові переслідування першого і другого заявників стосувалися фактів порушення громадського спокою, наявність яких була встановлена згодом.

36. Суд повинен розглянути питання, чи є поведінка *contra bonos mores* адекватно визначеною для цілей пункту 2 статті 10 Конвенції.

37. Найперше, нагадує Суд, у рішенні у справі Стіла та інших він зазначав, що словосполучення «добре поводитися» «особливо неточне і для особи, на яку покладалося зобов'язання, не було достатнім керівництвом стосовно того, які дії становитимуть порушення цього розпорядження» (див. там само, с. 2739–2740, п. 76). Ці міркування також

слушні у цій справі, в якій заявників не обвинувачували в кримінальному правопорушенні і факту порушення ними громадського спокою встановлено не було.

38. Далі Суд зазначає, що поведінка *contra bonos mores* визначена як дії, які, «на думку більшості сучасних співвітчизників, є скорше поганими, ніж добрими» (див. пункт 13 вище). Суд не може погодитися з Урядом, що це визначення має таку саму об'єктивну ознаку, що й у діях, які «спроможні викликати роздратування» і які були предметом розгляду у справі Чорхерра (див. пункт 29 вище). Суд вважає, що питання про спроможність певних дій «викликати роздратування» є головним при визначенні того, які дії заборонені: це — дії, наслідком яких може бути роздратування інших. Так само, у визначенні стосовно порушення громадського спокою, наведеному у справі «Персі проти генерального прокурора» (див. пункт 11 вище), — яке охоплює дії, природні наслідки яких можуть спровокувати інших до насильства, — поведінка також характеризується через посилання на її наслідки. На відміну від цього, дії, які, «на думку більшості сучасних співвітчизників, є скорше поганими, ніж добрими», є діями, які зовсім не характеризуються, а лише визначаються такими, що вважаються «поганими» на думку більшості громадян.

39. Суд не може погодитися і з тим, що наведені Урядом інші приклади поведінки, що визначається за допомогою стандартів, дотримання яких вимагає переважна більшість сучасників, схожі з поведінкою *contra bonos mores*, адже у кожному наведеному Урядом прикладі міститься лише один елемент ширшого визначення забороненої поведінки.

40. Посилаючись на конкретні факти цієї справи, Суд не погоджується з тим, що заявники повинні були знати, що їм заборонялося робити протягом строку дії їхнього зобов'язання перед судом. Незважаючи на встановлений у справі Стіла та інших факт порушення заявниками громадського спокою і визнану Судом безперечність того, що розпорядження у справі Гешмена про взяття зобов'язання перед судом стосувалося схожої поведінки (див. там само), у цій справі заявники не порушили громадського спокою, і, беручи до уваги нечіткість визначення, про яку йшлося вище, не можна стверджувати, що вони повинні були розуміти, що саме їх зобов'язали не робити.

41. Таким чином, Суд визнає, що розпорядження, яке зобов'язувало заявників дотримувати громадського спокою і не допускати поведінки *contra bonos mores*, не відповідало положенню пункту 2 статті 10 Конвенції, згідно з яким воно мало бути «встановлене законом».

42. За цих обставин Суд не зобов'язаний розглядати решту питань у світлі статті 10 Конвенції.

43. Звідси випливає, що було допущено порушення статті 10 Конвенції.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

44. У статті 41 Конвенції сказано:

> «Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. Судові витрати

45. Заявники вимагали компенсації загальною сумою в 6000 фунтів стерлінґів, плюс компенсації податку на додану вартість стосовно судових витрат, зазнаних у провадженні в Страсбурзі, з вирахуванням сум, отриманих у вигляді безоплатної правової допомоги в провадженні в Суді та Комісії. Уряд погодився з цією цифрою.

Суд переконався, що вимога компенсації за судові витрати є обґрунтованою і має бути відшкодована в повному розмірі.

B. Відсотки у разі несвоєчасної сплати

46. За наявною у Суду інформацією, встановлена законом відсоткова ставка, чинна в Англії та Уельсі на день ухвалення цього рішення, становить 7,5 % на рік.

На цих підставах Суд

1. *Постановляє* одноголосно, що немає необхідності розглядати скаргу заявників, у якій вони посилаються на статтю 11 Конвенції.

2. *Постановляє*, шістнадцятьма голосами проти одного, що було допущено порушення статті 10 Конвенції.

3. *Постановляє* одноголосно,

a) що держава-відповідач має сплатити заявникам упродовж трьох місяців компенсацію за судові витрати в розмірі 6000 (шість тисяч) фунтів стерлінґів, разом з компенсацією, у разі потреби, податку на додану вартість, з вирахуванням сум, виплачених у вигляді безоплатної правової допомоги;

b) що простий відсоток, 7,5 % річних, виплачуватиметься зі спливом зазначених вище трьох місяців до повного розрахунку.

Вчинено англійською та французькою мовами і повідомлено на відкритому слуханні у Палаці прав людини, Страсбурґ, 25 листопада 1999 року.

Пол Махоуні,
заступник Секретаря Суду

Люціус Вільдхабер,
Голова Суду

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Реґламенту Суду, до цього рішення додано окрему думку судді Баки, що не збігається з позицією більшості.

Л.В.

П.Дж.М.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ БАКИ, ЩО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

Завдання міжнародного судді не полягає в захисті національної установи, що явно має певні недоліки. Повноваження маґістратів покладати зобов'язання на особу — як пояснено в доповіді Комісії з питань права — здійснюється на підставі «поведінки, яка ...визначена дуже нечітко; розпорядження про покладення зобов'язання формулюються надто загальними словами, тому вони потенційно репресивні; ...повноваження ув'язнювати особу в разі її відмови взяти зобов'язання аномальне...» На цих та інших підставах Комісія з питань права навіть рекомендувала скасувати повноваження покладати зобов'язання на особу.

З іншого боку, нелегко зруйнувати старі, зміцнілі інститути, які глибоко вкоренилися в правову систему країни і протягом століть уже довели свою корисність для захисту прав громадян, як має місце в цій справі. Якщо подивитися на конкретні обставини справи, вчинені заявниками дії, як зазначено у висновку національних судів, були «навмисною спробою перешкодити Портманському полюванню й відволікти гончих з-під контролю...» Їх було визнано саботажниками полювання, і, як такі, вони навмисно намагалися серйозно перешкодити організованим у законний спосіб розвагам і дозвіллю інших людей або навіть зірвати їх взагалі. Їхні дії, як зазначено у висновках Суду корони, не призвели до «насильства чи погрози вчинення насильства у цьому випадку, а отже, не можна стверджувати, що було порушено чи існувала загроза вчинення порушення громадського спокою». З іншого боку, на мою думку, їхня поведінка, безумовно, вимагала адекватних і пропорційних дій у відповідь, щоб захистити інших. Я погоджуюсь із Судом, що ця справа відрізняється від справи «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» (рішення від 23 вересня 1998 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII), у якій рішення про покладення зобов'язання виносилося на підставі наявності порушень громадського спокою, тимчасом як у цій справі підставою для рішення стосовно заявників була поведінка *contra bonos mores*. У справі Стіла та інших Суд переконався, що розпорядження про взяття зобов'язання перед судом були видані після встановлення факту порушення заявниками громадського спокою, ознаки якого — згідно з висновками Суду — «в англійському праві визначені

адекватно» (див. рішення у справі Стіла та інших, с. 2739, п. 75). Я не згоден із тим, що «розпорядження, яке зобов'язувало заявників дотримуватися громадського спокою і не допускати поведінки *contra bonos mores*, не відповідало положенню пункту 2 статті 10 Конвенції, згідно з яким воно мало бути "встановлене законом"» (див. пункт 41 рішення Суду).

Аналізуючи положення пункту 2 статті 10, згідно з яким обмеження має бути «встановлене законом», Суд завжди наголошував, що «ступінь чіткості, яка має забезпечуватися у формулюваннях національних законів — яка в жодному випадку не може охопити всі непередбачувані обставини, — значною мірою залежить від змісту даного документа, сфери, на яку поширюється даний закон, а також кількості та статусу тих, кому він адресований». Він також зазначав, що «саме національні органи влади повинні тлумачити й застосовувати національні закони» (див. рішення у справі «Чорхерр проти Австрії» від 25 серпня 1993 року, серія A, № 266-B, с. 35–36, п. 25).

Зважаючи на ці ознаки передбачуваності, я дотримуюся думки, що за конкретних обставин справи заявники повинні були знати, які дії становлять поведінку *contra bonos mores*. Звичайно, визначення цієї вимоги надто загальне, але, беручи до уваги характер порушення громадського порядку та обмежену кількість правопорушників, покладення зобов'язання про належне поводження було безпомилковим заходом стосовно заявників, адже їх зобов'язали утримуватися від будь-яких образливих і навмисних дій, які можуть перешкоджати організованій у законний спосіб діяльності інших людей, залучених у полювання на лисиць. На мою думку, зобов'язання «дотримуватися громадського спокою чи добре поводитися» має тлумачитися у світлі конкретної антисоціальної поведінки, яку допустили заявники. Я вважаю, що в цьому контексті вимога такого зобов'язання була передбачуваною й давала заявникам змогу достатньою мірою кориґувати свою поведінку.

З огляду на це, вважаю, що втручання у право заявників на підставі пункту 2 статті 10 не лише служило законній меті, а й було встановлене законом і було необхідним у демократичному суспільстві. Отже, я доходжу висновку про відсутність порушення статті 10 Конвенції.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «КОНСТАНТИНЕСКУ ПРОТИ РУМУНІЇ»
(CASE OF CONSTANTINESCU v. ROMANIA)

(Заява № 28871/95)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРҐ

27 червня 2000 року

У справі «Константинеску проти Румунії»

Європейський суд з прав людини (перша секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

пані **В. Томассен** (W. Thomassen), **голова**
п. **Л. Феррарі Браво** (L. Ferrari Bravo)
п. **Ґаукур Йорундссон** (Gaukur Jörundsson)
п. **Р. Тюрмен** (R. Türmen)
п. **Й. Касадеваль** (J. Casadevall)
п. **Б. Жупанчич** (B. Zupančič),
п. **Ш. Беліґредяну** (Ş. Beligrădeanu), **суддя *ad hoc***,
та п. **М. О'Бойл** (M. O'Boyle), **секретар секції**,

після наради за зачиненими дверима 21 березня та 6 червня 2000 року

постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа була передана до Суду громадянином Румунії п. Михаїлом Константинеску *(Mihail Constantinescu)* (заявник) 27 липня 1999 року та Європейською комісією з прав людини (Комісія) 11 вересня 1999 року в межах тримісячного строку, передбаченого пунктом 1 колишньої статті 32 та колишньою статтею 47 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція).

2. Справу розпочато за заявою (№ 28871/95) проти Республіки Румунії, поданою 4 квітня 1995 року до Комісії, згідно з колишньою статтею 25 Конвенції. Заявник скаржився на порушення свободи вираження поглядів, ґарантованої статтею 10 Конвенції, допущене внаслідок його засудження за дифамацію; на несправедливість відповідного судового провадження, що було порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції; на порушення його права на свободу зібрань, що було порушенням статті 11 Конвенції.

23 жовтня 1997 року Комісія оголосила прийнятними скарги стосовно порушення свободи вираження поглядів та несправедливості судового провадження, а решту скарг у заяві оголосила неприйнятними. У своїй доповіді від 19 квітня 1999 року (колишня стаття 31 Конвенції) Комісія висловила одностайну думку, що допущено порушення пункту 1 статті 6, і постановила (21 голос проти семи), що порушено статтю 10.

3. Заявникові було надано безоплатну правову допомогу.

4. Після 1 листопада 1998 року, коли набрав чинності Протокол № 11, та відповідно до пункту 4 статті 5 цього Протоколу, взятого у поєднанні з пунктом 1 правила 100 та пунктом 6 правила 24 Реґламенту Суду, колеґія суддів Великої палати ухвалила 7 липня 1999 року, що справу має розглянути палата, створена зі складу однієї із секцій Суду.

5. Згодом, згідно з пунктом 1 правила 52, Голова Суду п. Л. Вільдхабер доручив розгляд справи першій секції. До складу палати, створеної зі складу цієї секції, увійшли за посадою п. К. Бірсан *(C. Bîrsan)*, суддя, обраний від Румунії (пункт 2 статті 27 Конвенції та пункт 1 (a) правила 26), та п. Х. Касадеваль, який узяв на себе головування в секції і, отже, в палаті (правило 12 та пункт 1 (a) правила 26) під час обговорення 21 березня 2000 року. Іншими членами палати, яких призначив п. Касадеваль, стали п. Л. Феррарі Браво, п. Ґаукур Йорундссон, п. Р. Тюрмен, пані В. Томассен та п. Р. Марусте *(R. Maruste)* (пункт 1 (b) правила 26).

Згодом п. Бірсан, який брав участь у заходах Комісії з розслідування справи, відмовився від участі в засіданнях палати (правило 28). Тому Уряд Румунії (Уряд) призначив п. Ш. Беліґредяну суддею *ad hoc* (пункт 2 статті 27 Конвенції та пункт 1 правила 29). 6 червня 2000 року пані Томассен взяла на себе головування в секції і, отже, в палаті (правило 12 і пункт 1 (a) правила 26). Замість п. Марусте, який не міг брати

участь у подальшому розгляді справи, до складу палати увійшов п. Жупанчич, підмінний суддя (пункт 1 (c) правила 26 і правило 28).

6. Заявник і Уряд подали меморандуми до канцелярії 6 і 9 листопада 1999 року, відповідно.

7. Згідно з рішенням палати, 21 березня 2000 року відбулося відкрите слухання справи у Палаці прав людини, Страсбурґ.

На судовому розгляді були присутні:

a) від Уряду

пані Р. Різою *(R. Rizoiu)*, *уповноважена особа,*

пані К. Тарча *(C. Tarcea)*, Міністерство юстиції,

п. Т. Корлетян *(T. Corlățean)*, Міністерство закордонних справ, *радники;*

b) від заявника

п. К. Діну *(C. Dinu)*, Бухарестська спілка адвокатів, *представник*.

Суд заслухав звернення п. Діну, пані Різою та пані Тарча.

ЩОДО ФАКТІВ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

8. 8 червня 1992 року на загальних зборах профспілки вчителів початкових та середніх шкіл другого району Бухареста (спілка) було обрано нове керівництво. Заявника обрали генеральним секретарем.

9. 29 червня 1992 року спілка подала скаргу проти A.P. і R.V., колишніх менеджерів, та M.M., колишнього секретаря профспілки, — усі вони були вчителями. У скарзі стверджувалося про факти крадіжки, незаконного привласнення коштів та незаконного заволодіння майном шляхом шахрайства. Профспілка скаржилася, що, приступаючи до своїх обов'язків, нове керівництво відмовилося повернути майно профспілки та облікові документи і використало їх для організації нової професійної спілки.

10. Листом від 2 жовтня 1992 року заявник від імені профспілки звернувся до прокуратури м. Бухареста із проханням надати йому інформацію про перебіг розслідування, але відповіді не дістав. У наступному листі, від 9 грудня 1992 року, він повторно виклав свій запит до тієї самої прокуратури, а також поскаржився на повільний перебіг кримінального розслідування. Відповіді на листа він не дістав.

11. 8 лютого 1993 року прокурор прийняв рішення про припинення провадження за скаргою профспілки проти A. P., R.V. та M.M. Повідомлення про рішення надіслано 18 січня 1994 року лише цим трьом особам.

12. У 1993 році заявник, як представник профспілки, звернувся до суду першої інстанції другого району Бухареста з вимогою видати

розпорядження, згідно зі статтями 998 та 999 Цивільного кодексу, які реґулюють питання цивільно-правової відповідальності, про повернення профспілці внесків її членів на суму 170 000 румунських леїв.

13. Одного разу (дата невідома) заявник мав розмову з журналістом, під час якої висловив незадоволення повільним перебігом кримінального розслідування. 23 березня 1993 року в газеті «Вільна молодь» *(Tineretul Liber)* було опубліковано таку статтю:

> «Профспілка вчителів початкових та середніх шкіл другого району Бухареста ... є найактивнішою спілкою, оскільки заради забезпечення поваги до закону та прав учителів вона боротиметься проти будь-кого. Наводимо заяви Михаїла Константинеску, вчителя школи M.S., який сказав нам: «У зв'язку з невиконанням угоди, досягнутої під час колективних переговорів, я подав скаргу до Бухарестського інспекторського управління шкіл *(Inspectoratul)*; розгляд питання було заплановано на 29 квітня. Ми подамо скаргу проти поліції та прокуратури, які вживають антипрофспілкових заходів, уповільнюючи кримінальне розслідування стосовно деяких *delapidatori* [осіб, яких було визнано винними в незаконному заволодінні коштами шляхом шахрайства] — R.V., A.P., M.M, вчителів другого району; у своєму розпорядженні ми маємо письмові докази та зізнання двох із них про наявність у них певної суми коштів, яка належить спілці і яку вони не повернули. Антипрофспілкові заходи вживаються навмисно...»

14. 22 квітня 1993 року A.P., R.V. та M.M. висунули проти заявника обвинувачення в наклепі, і суд першої інстанції *(judecatoria)* третього району м. Бухареста відкрив відповідне кримінальне провадження.

15. Судовий розгляд відбувся 25 лютого 1994 року. Суд у складі одного судді виніс рішення 18 березня 1994 року.

16. Заслухавши докази від шести свідків з боку позивачів та трьох з боку захисту, від заявника і трьох учителів, суддя виправдав заявника. Він зазначив, що на день появи даної статті ці троє вчителів були об'єктами кримінального розслідування у зв'язку з обвинуваченням у незаконному заволодінні майном шляхом шахрайства і що до появи цієї статті, тобто до 18 січня 1994 року, про рішення стосовно припинення судового провадження їх не інформували. Крім того, зазначив суддя, питання про те, що вчителі не повернули певні грошові суми, які належать профспілці, предметом спору не було. Отже, суддя дійшов висновку, що заявник не мав наміру зводити наклеп на вчителів, а лише хотів поінформувати громадськість про те, що його профспілка має намір подати скаргу проти поліції та прокуратури, звинувачуючи їх у затримці кримінального розслідування стосовно трьох учителів.

17. A.P., R.V. та M.M. звернулися з апеляцією до Бухарестського окружного суду, який задовольнив її. Суд скасував рішення від 18 березня 1994 року та ухвалив провести повторний розгляд справи по суті.

18. Судовий розгляд відбувся 26 вересня 1994 року. На підставі наявних документів Суд не в змозі встановити, чи мав адвокат заявника можливість зробити усні подання. Однак у письмовій заяві підстав захисту адвокат заявника стверджував, що його клієнт висловив свою думку від імені профспілки; що мета заявника полягала у поновленні фондів профспілки; і що суди оголосили створення нової професіональної спілки незаконною. Адвокат посилався на докази, подані свідками в суді першої інстанції, які підтверджували недбале управління майном профспілки з боку трьох учителів та їхню відмову повернути певні грошові суми й документи. Він додав, що слова заявника, сказані в розмові з журналістом, у статті були викривлені, а також те, що заявник не мав наміру вчиняти позов проти преси.

19. Хоча заявник був присутнім на судовому розгляді, подання від нього суд не заслуховував. Жодних доказів подано не було. У протоколі слухання не згадано, що подання прокурора нібито містило клопотання виправдати заявника, а лише зазначено, що адвокати сторін мали змогу звернутися до суду.

20. Постановлення рішення відстрочили до 3 жовтня 1994 року, а потім — до 10 жовтня 1994 року, коли його й винесли за відсутності заявника та його адвоката. Суд постановив, що заявник мав намір завдати шкоди честі та репутації трьох учителів, на порушення статті 206 Кримінального кодексу, оскільки його висловлювання були оприлюднені в газеті після появи 8 лютого 1993 року рішення про припинення судового провадження. Суд також зазначив, що після цієї дати заявник відвідав школи, в яких працювали A.P., R.V. та M.M., і звинуватив їх у втечі разом з профспілковими коштами.

21. Заявника було визнано винним у кримінальному правопорушенні — наклепі. Суд наклав на нього штраф у розмірі 50 000 румунських леїв та наказав сплатити 500 000 румунських леїв як компенсацію за нематеріальну шкоду кожному з трьох учителів.

22. 19 жовтня 1994 року заявник подав апеляцію. 18 листопада 1994 року Бухарестський апеляційний суд оголосив її неприйнятною, посилаючись на те, що дане рішення не підлягає оскарженню і є остаточним.

23. Заявник (дата невідома) виплатив трьом учителям суми, які йому було наказано сплатити. 28 березня 1995 року він сплатив штраф у розмірі 50 000 румунських леїв.

24. Заявник (дата невідома) звернувся з проханням до генерального прокурора при Верховному суді юстиції подати клопотання про скасування рішення від 10 жовтня 1994 року.

25. 26 травня 1995 року заявника повідомили, що генеральний прокурор відмовився подати клопотання про скасування рішення.

26. 28 січня 1997 року, офіційно розглянувши справу в закритому засіданні, Бухарестський окружний суд виніс рішення, яким виправив канцелярські помилки в протоколі слухання від 26 вересня 1994 року та в рішенні від 10 жовтня 1994 року.

27. Окружний суд вніс поправки до протоколу слухання справи від 26 вересня 1994 року, зафіксувавши присутність прокурора, L.S., який у своєму письмовому поданні прохав задовольнити апеляції вчителів та оштрафувати заявника за кримінально караний наклеп і зажадати від нього сплати компенсації за нематеріальну шкоду. Крім того, згідно з інформацією суду, востаннє заявник звернувся до нього 26 вересня 1994 року.

28. Суд також ухвалив виправити текст рішення від 10 жовтня 1994 року, зафіксувавши в ньому перенесення дати його винесення з 3 на 10 жовтня 1994 року, а також відзначивши присутність під час цієї процедури прокурора L.S.

29. 28 січня 1997 року сторони у суд не викликали і під час процедури винесення рішення вони присутніми не були.

30. Рішенням від 12 березня 1997 року Бухарестський суд першої інстанції задовольнив позов про відшкодування шкоди, поданий профспілкою проти R.V. у 1993 році, і зажадав від R.V. повернути 170 000 румунських леїв та нараховані відсотки. Суд зазначив, що у період з 1990 до 1992 року R.V. була скарбником профспілки і на цій посаді за цей час отримала 170 000 румунських леїв у вигляді внесків членів профспілки. Суд також зазначив, що, залишивши посаду, R.V. відмовилася повернути профспілці документи про те, що зазначену суму покладено в банк на збереження, назавжди позбавивши профспілку змоги повернути ці гроші.

31. 6 січня 1998 року Уряд на вимогу Комісії подав копію протоколу слухань у Бухарестському окружному суді, що відбулися 3 та 10 жовтня 1994 року. У протоколі лише зазначено перенесення винесення рішення з 3 на 10 жовтня 1994 року та висновок про вину заявника.

32. Листом від 14 грудня 1998 року Уряд повідомив Комісію про те, що він не може надати копію протоколу, зробленого секретарем суду *(caietul grefierului)* під час слухання 26 вересня 1994 року, оскільки, відповідно до циркуляра Міністерства юстиції № 991/С/1993 *(Ordinul ministrului)*, протоколи, які містять записи судового секретаря, опечатують і зберігають в архіві протягом трьох років.

33. 11 грудня 1998 року генеральний прокурор при Верховному суді юстиції подав клопотання про скасування рішення від 10 жовтня 1994 року. Він клопотав про виправдання заявника через відсутність встановлених ознак вчинення правопорушення — наклепу.

34. На слуханні 21 березня 2000 року Уряд подав до Суду рішення Верховного суду юстиції від 4 лютого 2000 року, яке задовольняло

клопотання генерального прокурора про скасування рішення від 10 жовтня 1994 року та виправдання заявника на тій підставі, що ознаки вчинення правопорушення — наміру вчинення дифамації — встановлено не було.

35. Уряд також подав до Суду копію листа від 6 березня 2000 року, в якому Бухарестський суд першої інстанції прохав податкове управління третього району м. Бухареста повернути заявникові 50 000 румунських леїв, стягнутих із нього як штраф після визнання його винним 10 жовтня 1994 року.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Кримінальний кодекс

36. У відповідних положеннях Кримінального кодексу сказано:

Стаття 206

«Кожен, хто робить стосовно певної особи будь-яку публічну заяву чи твердження, яке, у разі його підтвердження, могло б призвести до кримінального, адміністративного чи дисциплінарного покарання цієї особи, або публічно ганьбить її, підлягає ув'язненню на строк від трьох місяців до одного року або сплаті штрафу».

Стаття 207

«Доказ правдивості такої заяви чи твердження допустимий у випадку, коли заява чи твердження було зроблене з метою захисту законного інтересу. Доведення правдивості заяви чи твердження усуває ознаки вчинення правопорушення у вигляді образи чи дифамації».

37. У відповідних положеннях Кримінально-процесуального кодексу сказано:

Пункт 2 статті 385-6

«Суд, який розглядає позов *(recurs)*, учинений безпосередньо проти рішення, яке не підлягає оскарженню шляхом провадження[1] *apel*, вивчає кожний аспект справи, незалежно від підстав апеляції та клопотань сторін...»

Стаття 385-9

«Рішення підлягає оскарженню у таких випадках:

...

10) коли рішення суду не стосується жодного з обвинувачень, висунутих проти обвинуваченого в судовому наказі про взяття під варту, або прийнятих певних доказів чи певних клопотань, які мають

---

[1] Стосовно певних злочинів існує один рівень апеляційної юрисдикції *(recurs)*, а не два рівні (тобто провадження *recurs* іде після провадження *apel*), після чого виноситься остаточне рішення.

суттєве значення для сторони, оскільки можуть ґарантувати права цієї сторони або вплинути на результат судового розгляду;

...»

Стаття 385-15

«Виносячи рішення стосовно апеляції, суд має право або...:

2. задовольнити цю апеляцію, скасувати рішення нижчого суду, або ...(d) винести рішення про повторний розгляд справи...»

Стаття 385-16

«У випадку, коли суд, який за апеляцією виніс рішення про повторний розгляд справи, зобов'язує провести повторний розгляд справи згідно з пунктом (2) (d) статті 385-15, він також приймає ухвалу з питань, які стосуються прийняття доказів, та встановлює дату судового розгляду...»

Стаття 385-19

«Після скасування першого рішення суду, другий судовий розгляд проводиться згідно з положеннями розділу I (Судовий розгляд — Загальні положення) та розділу II (Судовий розгляд у першій інстанції) частини II, яка застосовується *mutatis mutandis*».

ЩОДО ПРАВА

I. ПОПЕРЕДНЄ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ

38. Під час слухання 21 березня 2000 року Уряд стверджував, що виправдання заявника, згідно з рішенням від 4 лютого 2000 року Верховного суду юстиції, «по суті» становило визнання «стверджуваного порушення Конвенції». На цій підставі Уряд звертався до Суду з проханням відхилити заяву, оскільки заявник більше не є «потерпілим».

39. Заявник не подав зауважень з цього приводу.

40. Суд знову наголошує, що «рішення або захід на користь заявника у принципі не є достатніми для позбавлення заявника статусу «потерпілого», якщо національні органи влади не визнали, прямо чи по суті, порушення Конвенції, а потім не надали сатисфакцію за це порушення» («Далбан проти Румунії» *(Dalban v. Romania)* [GC], № 28114/95, п. 44, ECHR 1999-VI).

41. У цій справі Суд зауважує, що 4 лютого 2000 року Верховний суд юстиції задовольнив клопотання сторони обвинувачення про скасування обвинувального вироку, який був предметом скарг, поданих заявником з посиланням на статті 6 і 10 (див. пункт 34 вище).

42. Суд зазначає, що рішення про виправдання заявника, винесене після повторного судового провадження і понад п'ять років після засудження заявника остаточним рішенням, ґрунтувалося виключно на

відсутності наміру зводити наклеп. У рішенні не містилося будь-якого посилання на провадження в Бухарестському окружному суді або на скарги заявника з цього приводу.

На думку Суду, рішення від 4 лютого 2000 року Верховного суду юстиції не може розглядатися як визнання — пряме або по суті — стверджуваного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, і в будь-якому випадку це рішення не забезпечує достатньої сатисфакції, як цього вимагає прецедентна практика Суду, через причини, наведені нижче.

43. Що стосується стверджуваного порушення статті 10, то навіть припускаючи, що назване рішення можна було б розглядати як визнання по суті такого порушення, Суд вважає, що воно не забезпечує рівнозначної сатисфакції, як цього вимагає прецедентна практика Суду. По-перше, жодної компенсації заявникові за його (неправомірне) засудження надано не було і, по-друге, суми, сплачені заявником трьом учителям як компенсація за нематеріальну шкоду, йому не повернуто. Що стосується кримінального штрафу, Суд зазначає, що, хоча вже минуло п'ять років відтоді, як заявник сплатив його, у листі від 6 березня 2000 року, відправленому Бухарестським судом першої інстанції до податкового управління третього району Бухареста, в якому містилося прохання повернути заявникові стягнену суму (див. пункт 35 вище), не враховано інфляцію за попередні роки.

44. Як підсумок, Суд вважає, що заявник може вимагати компенсації як «потерпілий», як це передбачає стаття 34 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

45. Заявник стверджував, що він не здійснив право на справедливий судовий розгляд у Бухарестському окружному суді, на порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, в якому сказано:

> «Кожен при ...встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом...»

46. Заявник скаржився, що бухарестський суд засудив його, не заслухавши докази від нього особисто. Він стверджував, що окружний суд ухвалив рішення виключно на підставі доказів, поданих до суду першої інстанції, які складалися з показань свідків та його власної заяви, стисло сформульованої у «п'яти» рядках. Під час слухання 26 вересня 1994 року, яке тривало «не більше чотирьох хвилин», ані він, ані його адвокат не мали змоги звернутися до суду. З цього приводу він стверджував, що протокол слухання, проведеного 26 вересня 1994 року, жодним чином не відбиває реальної ситуації у справі, оскільки його адвокат не мав змоги зробити подання, а лише дістав право подати письмову заяву підстав захисту.

47. Заявник також оспорював правильність формулювань судового рішення від 28 січня 1997 року, яким було виправлено канцелярські помилки, стверджуючи, що він не звертався до суду під час слухання 26 вересня 1994 року і що прокурор прохав про виправдання заявника, а не про його засудження, як це стверджує Уряд. Він також доводив, що рішення від 28 січня 1997 року йому не вручали, але він дізнався про нього, коли Комісія надіслала йому це рішення.

48. Нарешті, заявник скаржився, що рішення Бухарестського окружного суду від 10 жовтня 1994 року ґрунтувалося виключно на показаннях свідків обвинувачення і не брало до уваги показання чотирьох свідків захисту, хоча їхні докази мали вирішальний характер, оскільки ці свідки стверджували, що троє вчителів не повернули гроші й документи, належні профспілці, яка доручила заявникові забезпечити повернення грошей.

49. Уряд наполягав, що висновок про винуватість заявника, ухвалений виключно на підставі доказів, поданих до суду першої інстанції, не становив порушення принципу справедливого судового розгляду, як цього вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції. Ця стаття не вимагає заслуховування доказів від самого обвинуваченого в апеляційному суді, завдання якого полягає лише в розгляді питань права. Хоча, з теоретичного погляду, Бухарестський окружний суд все-таки мав юрисдикцію розглянути питання факту і права, він не був зобов'язаний з'ясовувати питання факту в цій справі, оскільки ці факти, якими їх встановив Бухарестський суд першої інстанції, не були предметом спору між сторонами. Отже, Бухарестський окружний суд повинен був ухвалити рішення лише стосовно питання права, яке стосується суб'єктивної ознаки правопорушення, тобто з'ясувати, чи має місце намір зведення наклепу. Для того щоб встановити, чи доведено цю ознаку, суд зовсім не повинен заслуховувати докази заявника.

50. Уряд стверджував, що загалом заявник звернувся до суду останнім, про що свідчить рішення від 28 січня 1997 року, яким було виправлено канцелярські помилки.

51. Уряд також спростовував твердження заявника про те, що прокурор прохав відхилення апеляції. З цього приводу він посилався на рішення від 28 січня 1997 року, з якого видно, що прокурор прохав задовольнити апеляцію і визнати заявника винним. Уряд доводив, що суди були незалежними і що прокурор не міг справити на них вплив своєю посадою.

52. Нарешті, Уряд наполегливо стверджував, що адвокат заявника звернувся до суду під час слухання 26 вересня 1994 року, а також доводив, що адвокат подав письмову заяву підстав для захисту.

53. Суд знову наголошує, що характер застосування статті 6 до провадження в апеляційному суді залежить від конкретних рис такого

провадження; при цьому слід брати до уваги все судове провадження загалом у національному правовому порядку, а також роль у цьому провадженні апеляційного суду. У випадку, коли в першій інстанції відкрите слухання вже проведено, відсутність такого слухання на апеляційному етапі провадження можуть виправдовувати особливі риси такого судового провадження, з урахуванням характеру національної апеляційної системи, рамок повноважень апеляційного суду, а також способу, в який інтереси заявника фактично представляли й захищали в апеляційному суді, особливо зважаючи на характер питань, які в ньому вирішувалися (див. рішення у справі «Боттен проти Норвегії» *(Botten v. Norway)* від 19 лютого 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions*, 1996-I, с. 141, п. 39).

54. В апеляційному суді, який здійснює юрисдикцію як стосовно питань факту, так і стосовно питань права, стаття 6 не обов'язково ґарантує право на відкрите слухання чи, якщо таке слухання має місце, право особисто брати участь у судовому провадженні (див., наприклад, рішення у справі «Фейде проти Швеції» *(Fejde v. Sweden)* від 29 жовтня 1991 року, серія A, № 212-C, с. 69–70, п. 33).

55. Однак Суд у своїх рішеннях уже зазначав, що у випадку, коли апеляційний суд має розглянути питання факту й права у справі та дати повну відповідь на питання винуватості чи невинуватості заявника, він не може, з огляду на необхідність забезпечення справедливого судового розгляду, належним чином з'ясувати ці питання без безпосередньої оцінки доказів, наданих особисто самим обвинуваченим, який стверджує, що він не вчиняв дії, яка вважається кримінальним правопорушенням (див. рішення у справі «Екбатані проти Швеції» *(Ekbatani v. Sweden)* від 26 травня 1988 року, серія A, № 134, с. 14, п. 32).

56. Отже, для того щоб з'ясувати, чи допущено порушення статті 6 у цій справі, необхідно розглянути роль Бухарестського окружного суду та характер питань, які він мав вирішити.

57. Суд знову наголошує на тому, що в цій справі рамки повноважень Бухарестського окружного суду, коли він здійснював апеляційне провадження, визначені в статтях 385-15 та 385-16 Кримінально-процесуального кодексу. Згідно зі статтею 385-15, окружний суд, засідаючи як апеляційний суд, не був зобов'язаний виносити нове рішення по суті справи, але міг це зробити. 10 жовтня 1994 року Бухарестський окружний суд скасував рішення від 18 березня 1994 року і виніс нове рішення по суті справи. Із згаданих вище законодавчих положень випливає, що провадження в Бухарестському окружному суді фактично були повноцінним розглядом, який здійснюється за тими самими нормами, що й судовий розгляд по суті справи, і при цьому суд був зобов'язаний розглянути як факти справи, так і питання права. Окружний суд міг або підтвердити виправдання заявника, або визнати його винним, але

спочатку він мав ретельно проаналізувати питання його винуватості або невинуватості, а в разі необхідності взяти нові показання (див. пункт 37 вище).

58. У цій справі Суд зазначає, що, скасувавши рішення про виправдання заявника, ухвалене в суді першої інстанції, Бухарестський окружний суд розглянув кримінальне обвинувачення проти заявника, і, не заслухавши докази від нього, визнав його винним у кримінально караному наклепі. Суд не визнав переконливим арґумент Уряду, згідно з яким той факт, що обвинувачений звернувся до суду останнім, був у цій справі достатнім. По-перше, зазначає Суд, позиції Уряду і заявника стосовно того, чи справді заявник звернувся до суду останнім, розійшлися. По-друге, наголошує Суд, хоча право обвинуваченого звернутися до суду останнім є, безперечно, важливим, його не можна ототожнювати з його правом бути заслуханим під час судового розгляду.

59. Виходячи з цього, Суд визнає, що Бухарестський окружний суд встановив обґрунтованість кримінального обвинувачення проти заявника і визнав його винним у наклепі, не надавши йому змоги подати докази і захистити себе. Суд вважає, що Бухарестський окружний суд повинен був заслухати докази з боку заявника, беручи, зокрема, до уваги той факт, що це був суд першої інстанції, який засуджував його в провадженні, розпочатому з метою встановлення обґрунтованості висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

60. Оскільки цю вимогу задоволено не було, Суд вважає, що порушено пункт 1 статті 6. За цих обставин Суд не вважає за потрібне додатково розглядати питання, чи відповідали цьому положенню інші аспекти провадження в Бухарестському окружному суді.

61. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 10 КОНВЕНЦІЇ

62. Заявник стверджував, що визнання його винним у наклепі порушило його право на свободу вираження поглядів, ґарантовану статтею 10 Конвенції, в якій сказано:

> «1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.
>
> 2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської

безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві».

63. Заявник стверджував, що його засудження суперечить положенням статті 10 Конвенції. Бухарестський окружний суд не надав йому змоги довести правдивість своїх тверджень, і те, що прокуратура прийняла рішення припинити судове провадження проти трьох учителів (яке органи влади ніколи йому не вручали), аж ніяк не означало, що ці вчителі вже повернули гроші, які належать профспілці.

64. Уряд доводив, що засудження заявника відповідало вимогам другого пункту статті 10 Конвенції. Найперше, мета засудження полягала в захисті репутації та прав інших, оскільки заявник назвав трьох учителів *«delapidatori»*, незважаючи на те, що Суд їх не засуджував. Призначена йому міра покарання жодним чином не була надмірною, якщо враховувати прийнятний розмір штрафу та компенсації за шкоду, сплати яких зажадали від нього.

65. Комісія встановила, що втручання було «необхідним у демократичному суспільстві»; оскільки заявник міг би висловити свою критику в інший спосіб, не називаючи вчителів *«delapidatori»*, коли суд їх винними ще не визнавав.

66. У цій справі, зазначає Суд, предметом спору не є те, що засудження заявника за наклеп становить втручання з боку державних органів у здійснення заявником свого права на свободу вираження поглядів, ґарантоване статтею 10 Конвенції.

67. Питання полягає в тому, чи є підстави для цього втручання в пункті 2 цього положення. Отже, необхідно розглянути, чи було втручання «встановлене законом», чи мало воно законну мету за цим пунктом і чи «було необхідним у демократичному суспільстві» (див. рішення у справі «Лінґенс проти Австрії» *(Lingens v. Austria)* від 8 липня 1986 року, серія А, № 103, с. 24–25, п. 34–37).

68. Суд вважає, що втручання «встановлене законом», чого, до того ж, сторони не заперечували; заявника засуджено на підставі статті 206 Кримінального кодексу Румунії (див. пункт 36 вище). Засудження мало законну мету, передбачену пунктом 2 статті 10, а саме — захист репутації та прав інших. Залишається розглянути, чи було оскаржуване втручання «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення такої мети.

69. Отже, згідно з усталеною практикою Суду, необхідно з'ясувати, чи відповідало оскаржуване втручання нагальній суспільній потребі, чи було воно пропорційним поставленій законній меті і чи були підстави,

наведені національними органами влади на його виправдання, відповідними й достатніми. Завдання Суду полягає не в підміні національних судів, а в тому, щоб перевірити — у світлі статті 10 та з урахуванням усієї справи загалом — законність рішень, які вони постановили, користуючись наданою їм свободою розсуду (див. згадане вище рішення у справі Далбана, п. 47). Тому Суд повинен розглянути висловлювання, про які йдеться, у їхньому справжньому контексті, беручи до уваги обставини справи.

70. Суд зазначає, що твердження заявника містить два аспекти: критику поліції та прокуратури — заявник критикував їх за небажання завершити розслідування у зв'язку зі скаргою, поданою проти А.Р., R.V. і М.М., та судження заявника про те, що троє вчителів є *delapidatori.*

71. Суд зазначає, що порушення права заявника на свободу вираження поглядів стосується лише другого аспекту. Підставою для рішення Бухарестського окружного суду про визнання п. Константинеску винним стало вжите ним слово, яким він назвав трьох учителів і яке вважалося дискредитуючим, а не той факт, що заявник висловився критично про практику розгляду профспілкових спорів у судах.

72. Навіть попри те, що висловлювання заявника зроблені в контексті дискусії стосовно незалежності профспілок та роботи судів, у зв'язку з чим вони становили суспільний інтерес, право на свободу вираження поглядів підлягає певним обмеженням. Незважаючи на особливу роль, яку заявник відігравав як представник профспілки, йому треба було прореагувати, не виходячи за встановлені межі, зокрема в інтересах «захисту репутації чи прав інших», включно з презумпцією невинуватості. Отже, необхідно встановити, чи вийшов він за межі допустимої критики.

73. На думку Суду, слово *«delapidatori»*, яким називають осіб, визнаних винними в шахрайському привласненні коштів, є таким, що могло образити трьох учителів, оскільки суд не визнав їх винними.

74. Суд вважає, що заявник мав достатньо засобів для висловлення критики — і тим самим зробити внесок у вільну громадську дискусію навколо справ профспілки, — не вживаючи слова *«delapidatori»*.

75. Відповідно, законний інтерес держави в захисті репутації трьох учителів не суперечив інтересові заявника в участі у згаданій вище дискусії.

76. Отже, Суд переконався, що підстави, наведені національними органами влади, були «відповідними і достатніми» для цілей пункту 2 статті 10.

77. Суд також зазначає, що, з огляду на обставини справи, допущене втручання було пропорційним поставленій законній меті. Суд вважає, що призначене покарання, а саме — штраф у розмірі 50 000 румунських

леїв та наказ сплатити 500 000 леїв як компенсацію за нематеріальну шкоду кожному вчителеві, було пропорційним.

78. Отже, оскільки немає підстав вважати, що Бухарестський окружний суд перевищив межі свободи розсуду, яка надається національним органам влади, порушення статті 10 не встановлено.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

79. У статті 41 Конвенції сказано:

> «Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. Шкода

80. Заявник вимагав присудити йому сто мільйонів американських доларів як компенсацію за нематеріальну шкоду, якої він зазнав унаслідок дискредитації після обвинувального вироку суду. За пунктом матеріальної шкоди заявник вимагав повернення йому суми кримінального штрафу, який він сплатив після визнання його винним, а також сум, сплачених трьом учителям. Він також стверджував, що втратив заробіток, оскільки у зв'язку зі стресом та неприємностями, спричиненими різними судовими провадженнями, у яких він був стороною, не зміг опублікувати книжку, яку він написав і яку прийняла друкарня. Тому він вимагав компенсування матеріальної шкоди в сумі два мільярди румунських леїв.

81. Уряд доводив, що висновок про наявність порушення вже сам по собі становить справедливу сатисфакцію.

82. Насамперед Суд зазначає, що на підтвердження своєї претензії про втрату заробітку заявник не навів жодних доказів. Суд вважає, що єдиною підставою, на якій у цій справі може бути присуджена справедлива сатисфакція, є те, що заявник не здійснив свого права на справедливий судовий розгляд у Бухарестському окружному суді. Звичайно, Суд не може передбачити, яким би був результат судового розгляду за умови іншого підходу суду, але, на його думку, є підстави вважати, що цей судовий розгляд був для заявника фактично безперспективним (див. рішення у справі «Пелісьєр і Сассі проти Франції» *(Pélissier and Sassi v. France)* [GC], № 25444/94, п. 80, ECHR 1999-II). Керуючись принципом справедливості, як передбачає стаття 41, Суд присуджує заявникові 15 000 французьких франків, які мають бути конвертовані в румунські леї за курсом, чинним на день врегулювання спору.

B. Судові витрати

83. Заявник вимагав відшкодування судових витрат, яких він зазнав у всіх провадженнях у національних органах, а саме — у розмірі, еквівалентному 200 000 румунських леїв 1994 року.

84. З цього приводу Уряд не висловив жодного зауваження.

85. Суд бере до уваги, що заявник здійснив свій захист у Комісії і що здійснювалося його представництво під час слухання в Суді. Суд також враховує, що Рада Європи надала п. Константинеску безоплатну правову допомогу розміром 10 806,10 французького франка. Зважаючи на те, що було ухвалено висновок про наявність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, Суд, керуючись принципом справедливості, присуджує заявникові 20 000 французьких франків, з відрахуванням уже сплаченої Радою Європи згаданої вище суми. Залишок має бути конвертований у румунські леї за курсом, чинним на день врегулювання спору.

C. Відсотки у разі несвоєчасної сплати

86. Суд вважає за доцільне використати встановлену законом відсоткову ставку, чинну у Франції на день постановлення цього рішення, а саме — 2,47 % річних.

На цих підставах Суд

1. *Постановляє* одноголосно, що заявник має право вимагати визнання його «потерпілим» внаслідок порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, як передбачено статтею 34 Конвенції.

2. *Постановляє*, п'ятьма голосами проти двох, що заявник має право вимагати визнання його «потерпілим» внаслідок порушення статті 10 Конвенції, як передбачено статтею 34 Конвенції.

3. *Постановляє* одноголосно, що порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

4. *Постановляє*, шістьма голосами проти одного, що порушення статті 10 Конвенції допущено не було.

5. *Постановляє* одноголосно,

a) що держава-відповідач має виплатити заявникові протягом трьох місяців 15 000 (п'ятнадцять тисяч) французьких франків як компенсацію за матеріальну й нематеріальну шкоду та 20 000 (двадцять тисяч) французьких франків за судові витрати, з вирахуванням 10 806,10 (десяти тисяч восьмисот шести французьких франків і десяти сантимів). Залишок суми при цьому має бути конвертовано в румунські леї за курсом, чинним на день врегулювання спору;

b) що з цієї суми, зі спливом зазначених трьох місяців і до розрахунку, мають виплачуватися річні прості відсотки у розмірі 2,47%.

6. *Відхиляє* одноголосно решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено французькою мовою й повідомлено в письмовій формі 27 червня 2000 року, відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Реґламенту Суду.

Майкл О'Бойл, секретар

Вільгеміна Томассен, голова

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Реґламенту Суду, до цього рішення додано окрему думку судді Касадеваля, яка частково не збігається з позицією більшості.

В. Т.

М.О.Б.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ КАСАДЕВАЛЯ, ЯКА ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

1. Разом із більшістю я голосував за висновок, що допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Проте стосовно статті 10 я маю інші міркування і вважаю, що її також порушено.

2. Оскільки Суд дійшов висновку, що порушення пункту 1 статті 6 мало місце з огляду на те, що суд не заслухав докази з боку заявника, всебічний аналіз фактів неминуче приводить до висновка, що порушено статтю 10. Частина рішення Суду стосовно попереднього заперечення Уряду і особливо пункт 43 підтверджують мою думку.

3. Якщо пункт 1 статті 6 не порушено, тобто якщо під час судового розгляду в Бухарестському окружному суді, який визнав заявника винним у кримінально караному наклепі, заявник мав можливість подати докази та здійснити свій захист у справі, доводячи свою добросовісність, і зокрема правдивість своїх тверджень, як міг зробити будь-який обвинувачений на підставі статті 207 Кримінального кодексу Румунії, то результат судового розгляду кримінальної справи міг би бути іншим. Крім того, це припущення підтверджується подіями, що відбулися згодом.

4. Як Суд зазначає в пункті 72 рішення, висловлювання, про які йдеться, були зроблені у контексті вільної дискусії стосовно незалежності перших професійних спілок, створених у Румунії після розпаду колишньої системи, та стосовно діяльності судів. Оцінювати термін *«delapidatori»*, яким було названо громадян A.P,. R.V. та M.M., належить у світлі справи загалом та в контексті, у якому заявник вжив це слово,

відтворене згодом у статті журналіста. Ніхто не може сумніватися в тому, що предметом дискусії було питання, яке становило суспільний інтерес.

5. Не можна стверджувати, що вжиті заявником слова були зовсім безпідставними, адже у виправдувальному вироку суду першої інстанції зазначено, що вчителі не повернули певних сум грошей, які належать профспілці. Також не було встановлено недобросовісності з боку заявника, оскільки той самий суд визнав, що на той час, коли були зроблені згадані висловлювання, рішення прокурора про припинення судового провадження не надіслали ані цим трьом учителям, ані заявникові (пункти 16 та 63 рішення Суду).

Ці два фактори (те, що висловлювання не були зовсім безпідставними, та відсутність недобросовісності) Бухарестський окружний суд не заперечував, але, незважаючи на це, він визнав заявника винним, навіть не розглянувши його арґументів на свій захист.

Я вважаю, що таке втручання не було необхідним; зокрема, не доведено факту наявності «нагальної суспільної потреби» — умови, яку встановив і на якій постійно наголошує Суд у своїй практиці. Хоча не можна передбачити, якого висновку дійшов би Бухарестський окружний суд, якби розглянув запропоновані арґументи заявника на підтвердження правдивості своїх висловлювань, я вважаю, що непроведення окружним судом розгляду цих арґументів захисту, які були неспростовно важливими (згідно зі статтею 207 Кримінального кодексу Румунії, доведення правдивості твердження усуває ознаки правопорушення у вигляді дифамації, про яку йдеться в статті 206 зазначеного Кодексу), становить втручання у здійснення заявником права на свободу вираження поглядів, і це втручання не задовольняє критерію необхідності.

6. Нарешті, виявляється, що через більше ніж два роки Бухарестський окружний суд виніс, з власної ініціативи, рішення, яким виправив низку канцелярських помилок (чи, радше, пропусків) у протоколі слухання та в рішенні від 10 жовтня 1994 року, яким було засуджено заявника. Іще значущішим фактом є те, що через п'ять років після його засудження Верховний суд юстиції, знову з власної ініціативи, задовольняючи клопотання генерального прокурора про скасування рішення від 10 жовтня 1994 року, виправдав заявника, посилаючись на недоведену ознаку вчинення правопорушення — наміру вчинення дифамації (пункт 34 рішення Суду). Це рішення, ухвалене без сприяння з боку заявника і надто запізно (до слухання в Страсбурзі залишалося тільки сорок п'ять днів), може лише означати опосередковане визнання наявності порушення статті 10 Конвенції.

7. Отже, на відміну від більшості, я не переконався в тому, що втручання було необхідним і що підстави, наведені для цього національними органами, були «відповідними і достатніми».

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «ТОМА ПРОТИ ЛЮКСЕМБУРҐУ»
(CASE OF THOMA v. LUXEMBOURG)
(Заява № 38432/97)

РІШЕННЯ
СТРАСБУРҐ
29 березня 2001 року

У справі «Тома проти Люксембурґу»

Європейський суд з прав людини (друга секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли такі судді:

п. **К. Л. Розакіс** (C. L. Rozakis), **голова**
п. **Б. Конфорті** (B. Conforti)
п. **Ґ. Бонелло** (G. Bonello)
пані **Ф. Тюлкен** (F. Tulkens)
пані **В. Стражницька** (V. Strážnická)
п. **П. Лоренцен** (P. Lorenzen)
пані **М. Цаца-Ніколовська** (M. Tsatsa-Nikolovska),

а також п. **Е. Фріберг** (E. Fribergh), **секретар секції**,

після наради за зачиненими дверима 30 листопада 2000 року, 1 лютого та 8 березня 2001 року

постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених вище днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 38432/97) проти Люксембурґу, поданою до Європейської комісії з прав людини (Комісія) на підставі колишньої статті 25 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) громадянином Люксембурґу Марком Тома *(Marc Thoma)* (заявник) 9 вересня 1997 року.

2. Заявника представляв п. Пол Урбані *(Pol Urbany)*, адвокат, який практикує в Люксембурзі. Уряд Люксембурґу представляла його уповноважена особа Роджер Нотар *(Roger Nothar)*, адвокат, який практикує у Люксембурзі.

3. Заявник, зокрема, стверджував про порушення його права на свободу вираження поглядів, ґарантованого статтею 10 Конвенції.

4. Заяву передано до Суду 1 листопада 1998 року після набрання чинності Протоколом № 11 до Конвенції (пункт 2 статті 5 Протоколу № 11).

5. Заяву було передано до другої секції Суду (пункт 1 правила 52 Реґламенту Суду). Пан Марк Фішбах *(Marc Fischbach)*, суддя, обраний від Люксембурґу, відмовився від участі в розгляді цієї справи (правило 28). Для розгляду справи замість нього Голова Суду призначив пані Франсуазу Тюлкен, суддю, обрану від Бельгії (пункт 2 статті 27 Конвенції та пункт 1 правила 29).

6. Рішенням від 25 травня 2000 року палата оголосила заяву частково прийнятною.

7. Заявник та Уряд подали свої зауваження щодо суті справи (пункт 1 правила 59 Реґламенту).

8. Відкрите слухання відбулося у Палаці прав людини у Страсбурзі 30 листопада 2000 року (пункт 2 правила 59).

На судовому розгляді були присутні:

а) від Уряду-відповідача

п. Роджер Нотар, *уповноважена особа*,

пані Андре Клеман *(Andrée Clemang)*,

п. Жерар Філіпп *(Gérard Philipps)*, *консультанти*;

b) від заявника

п. Пол Урбані, *консультант*.

Суд заслухав виступи п. Нотара та п. Урбані, а також їхні відповіді на запитання одного із членів Суду.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

9. 9 листопада 1991 року люксембурзька щоденна газета «Таґеблат» *(Tageblatt)*, яка видається німецькою мовою, надрукувала статтю

журналіста Йозі Брауна *(Josy Braun)* про різні методи відновлення лісових насаджень, що їх було застосовано після ураганів на початку 1990 року, які спустошили частину люксембурзьких лісів. Стаття вийшла під заголовком *«Wiederaufforstung ... das ganze noch einmal»* («Відновлення лісових насаджень... все спочатку»), і в ній говорилося:

> «Цинізм справді не знає меж, оскільки не слід забувати, що ці лісники вирубують дерева, купують, насаджують, розпоряджаючись державними фондами на мільйони франків. (Міністри, прислухайтесь!)
>
> Що за всім цим криється? Звичайно, всі зацікавлені особи повністю все заперечуватимуть, але висновок, який випливає з численних дискусій з людьми, які працюють у цій галузі, має бути таким: краще засаджувати площі двічі або тричі рослинами, придбаними у продавця, який дає щедрі відсотки, ніж один раз рослинами, які куплено у фірми, що має мужність відмовитися від сплати хабарів. (Коментар особи, яка знайома з цією системою: «Я знаю лише одну непідкупну людину». Він назвав ім'я одного лісоохоронця з «Лісонасадження»).
>
> «Звісно», це справа бульварної преси, яка знову публікує «непідтверджені страшні історії», «звісно» ж, у жодній із них немає правди, але власники лісів — чи то держава, а чи муніципалітети або приватні особи — повинні усвідомити одну річ: саме вони є тими, хто повинен сплачувати за повторні лісовідновлення сумнівної користі, і саме вони повинні вимагати, щоб політики розчистили авгієві стайні замість того, щоб з перемінним успіхом робити спроби заткнути рота тим, хто мав мужність поставити громадські інтереси вище за приватні інтереси кількох «паразитів на тілі заможної держави» (твердження Деґенхарда)».

10. У той час заявник працював журналістом на радіостанції «RTL 92,5», для якої він готував щотижневу програму в *Letzeburgesch* під назвою *«Oekomagazin»*, у якій ішлося про природу та довкілля. Він порушував питання про проблеми, пов'язані з відновленням лісових насаджень після ураганів 1990 року, багато разів у своїй програмі та паралельно з іншими люксембурзькими виданнями натякав на руйнування цієї системи.

11. Темою своєї програми *«Oekomagazin»* 6 листопада 1991 року заявник вибрав проблему відновлення лісових насаджень. Він розпочав програму із вступу, в якому нагадав слухачам, що минулого тижня він розповів про «спокусу для людей із Комісії з питань лісового господарства зловживати своїм становищем, коли трапляється така нагода», і посилався «на низку телефонних дзвінків від людей з усіх куточків країни, які мали цікаві історії для розповіді». Далі він сказав: «У будь-якому разі зрозуміло одне: управління лісовим господарством набагато делікатніша справа, ніж люди думали». Він також повідомив, зазначаючи,

що наводить приклад, про те, як власник лісової ділянки після виконання робіт приватним підрядником у його лісі «не знав, куди кинутись», коли отримав рахунок за виконану роботу від Комісії з питань лісового господарства, саме на яку покладається відповідальність за цей сектор, а не на приватного підрядника. Після такого вступу він продовжував наводити конкретні уривки з зазначеної вище статті, яка, за його словами, містила «різкі висловлювання». Зокрема, він сказав:

> «На лісопильному заводі можна робити гроші так само, як і в лісі. Те саме стосується й лісонасаджень, тому що їх нараховується мільйони. У статті, що займає дві сторінки у сьогоднішньому випуску «Таґеблатт», Йозі Браун говорить прямо, викриваючи різноманітні методи лісонасаджень, які застосовує Комісія з водних та лісових ресурсів, і не робить жодних поступок. Журналіст пише, а я цитую: «Необхідно мати певну дозу цинізму, щоб не забути, що ці лісники розчищають, купують, насаджують та (у лапках) піклуються про громадські ліси не за власні гроші, а за мільйони з державних фондів». Далі Йозі Браун наводить доказ *(fazit)* такого твердження: «Краще засаджувати ще раз двічі або тричі рослинами, купленими у продавця, який платить відсоток, ніж один раз рослинами, які куплено у фірми, що має мужність відмовитися від виплати відсотків». Далі журналіст «Таґеблатт» наводить слова авторитетного джерела в цій галузі, якого він цитує: «Я знаю лише одну людину, що є непідкупною». У зв'язку з цим наводиться ім'я охоронця лісу з *Baumbusch*. «Власники наших лісів — чи то держава, а чи муніципалітети або приватні особи — повинні усвідомити одну річ: саме вони мусять розплачуватися за незліченні сумнівні проекти з відновлення лісових насаджень»; цитую далі журналіста «Таґеблатт»: «Саме вони повинні вимагати від політиків розчистити авгієві стайні раз і назавжди...»

12. Заявник пояснив, що у статті, яка містила різкі висловлювання, Йозі Браун імпліцитно посилався на положення Кримінального кодексу стосовно тієї частини, що забороняє державним службовцям, які працюють на державу або муніципалітети, використовувати своє службове становище задля отримання особистої вигоди. Він додав, що люди, які працюють у Комісії з водних та лісових ресурсів, «мають пристойну заробітну плату і не можуть за жодних обставин вимагати подачок та збагачуватися за рахунок лісів, які перебувають у громадській власності або належать приватним власникам, покупцям деревини або торговцям рослинами».

13. Далі він продовжив свої пояснення і поставив запитання інженерові Комісії з водних та лісових ресурсів W., перед тим як розпочати опитування приватного власника лісових масивів R.:

> «У сьогоднішній ранковій статті журналіста Йозі Брауна, що написана в різкому тоні, говориться: «краще засаджувати площі двічі або

тричі рослинами, придбаними у продавця, який дає щедрі хабарі, ніж один раз рослинами, які куплено у фірми, що має мужність відмовитися від сплати такого хабара». Пане R., яка ваша думка щодо цієї різкої фрази? Ви також трохи працюєте у цій галузі: яким є ваш досвід у цій сфері? Чи правда є те, що каже Йозі Браун?»

14. Після того як п. R. відповів на це запитання, заявник продовжував ставити запитання з приводу доставки рослин з-за кордону, питання, яке він уже порушував у розмові з інженером W. Він поставив R. такі запитання:

«А якої ви думки стосовно доставки рослин з-за кордону, можливо, через люксембурзьких торговців? Чи можливо, що рослини, які надходять з Угорщини та Іспанії, доставляються без перевірки?»

15. Після того як власник висловив свою думку з цього приводу, заявник завершив свою програму дебатами на тему державних тендерів.

16. У прес-релізі від 19 листопада 1991 року Асоціація люксембурзьких лісників оголосила про свій намір подати скаргу, звинувачуючи заявника в наклепі. Проте вона цього не зробила.

17. У період з листопада 1991 року по лютий 1992 року п'ятдесят чотири лісоохоронці та дев'ять інженерів лісового господарства вчинили цивільні позови, вимагаючи від заявника відшкодування шкоди і стверджуючи, що він підірвав їхню репутацію. Кожен із них вимагав 1 000 000 люксембурзьких франків як компенсацію, посилаючись на те, що він цитував звинувачення зі статті, опублікованої у випуску «Таґеблатт» від 6 листопада 1991 року, жодним чином не пом'якшуючи, не кориґуючи та не коментуючи їх «бодай з найменшою мірою критичності», і що він видав їх за свої власні. У такий спосіб він проінформував громадськість про те, що лісоохоронці в Люксембурзі (яких тоді налічувалося 80) та всі люксембурзькі інженери лісового господарства були, лише за єдиним винятком, корумпованими. У своїх позовних заявах вони навели цитату з рішення Люксембурзького суду від 1989 року, де було постановлено таке:

«Встановлюючи свободу преси, Конституція жодним чином не обмежує основний принцип, що міститься у статтях 1382 та 1383 Цивільного кодексу. Свобода преси не є необмеженою і закінчується там, де порушує законні права та інтереси інших. Журналісти не мають жодних привілеїв, які звільняли б їх від обов'язку виявляти увагу до всіх осіб і навіть до держави та її інституцій, і будь-яке порушення цього обов'язку, навіть незначне, є протиправним, відповідно до зазначених вище статей Цивільного кодексу, які зобов'язують кожного, хто, через вчинене правопорушення, недбалість або бездіяльність спричинив шкоду іншій особі, відшкодувати збитки.

Журналісти можуть притягуватися до відповідальності за порушення обов'язку бути правдивими та об'єктивними» (рішення

№ 9.637 від 13 листопада 1989 року, справа «Сепал проти Бевера» *(Cepal v. Bever)*)».

18. Позовні вимоги в шістдесяти трьох позовах було викладено в більш-менш однакових висловах.

19. Заявник звернувся з проханням об'єднати різні позови проти нього, а також попросив оголосити їх неприйнятними на тій підставі, що він лише цитував твердження, які було зроблено цілком конкретною особою. Він запропонував долучити до справи свідчення, щоб довести, що його розслідування виявили численні порушення у сфері, яка має стосунок до справи. Він також вчинив зустрічний позов проти кожного із позивачів з вимогою сплатити 25 000 люксембурзьких франків як відшкодування витрат на підготовку справи до розгляду в суді та 100 000 люксембурзьких франків за порушення процесуальних норм та обтяжливе сутяжницьке провадження у справі. Він також вимагав відшкодування судових витрат.

20. Окружний суд Люксембурґа розглянув шістдесят три справи під час одного слухання та постановив шістдесят три майже однакові рішення 14 липня 1993 року. Він присудив кожному з позивачів символічне відшкодування розміром в один франк, відхилив зустрічні позови та наказав заявникові оплатити судові витрати.

21. Після вивчення тексту зазначеної статті з «Таґеблатт» і наведених вище цитат із записів радіопрограми заявника окружний суд, між іншим, постановив:

> «Журналіст Тома скористався статтею Йозі Брауна, і зокрема тією її частиною, яка оскаржується, для того, щоб переконати громадськість у тому, що чинне законодавство не дотримується, а також щоб погодитися з підсумковим висновком Йозі Брауна.
>
> Суд вважає, що використання таких слів, як *«Forstleit, Forstverwaltung»*, з метою звузити коло людей, які мають відношення до програми, використання висновку Брауна з метою підтримки тверджень, наведення слів особи, яка, як можна припустити, знайома з цим колом *(Berufener Stemm aus dem Milieu)*, та твердження, що ця особа знає лише одну людину — з цього оточення, — яка не є корумпованою, означало, що тих, кому висунуто звинувачення, досить легко впізнати.
>
> Зважаючи на його посаду (працівник Комісії з питань лісового господарства), позивач на законній підставі довів, що зауваження Тома спрямоване проти нього.
>
> Суд має проаналізувати, чи є діяння, вчинені відповідачем, такими, що підпадають під дію статей 1382 та 1383 Цивільного кодексу.
>
> Справді, преса має право і навіть обов'язок піддавати критиці зловживання, які виявляються у громадському житті (CSJ 23 March 1912 P.8, p. 346).

На професійних журналістів покладено обов'язок оприлюднювати новини, як тільки вони з'являються, повідомлення та взагалі все, що, на їхню думку, становить інтерес (Окружний суд Люксембурґа, 14 лютого 1990 року, № 100/90). Преса має зберігати своє право на критику суспільної діяльності осіб, тобто всіх, чиї справи зачіпають інтереси суспільства. Преса має право повідомляти про те, що вона думає про їхню діяльність, за умови, що вона не завдаватиме шкоди їхній репутації і що діятиме добросовісно (Окружний суд Люксембурґа, 27 жовтня 1986 року, *Feuillets de liaison de conférence St Yves no. 69, p. 43*).

Відповідно, Марк Тома мав повне право на розслідування проблем, що порушувалися під час відновлення лісових насаджень після ураганів, а також на викриття та критику дій, які він вважав такими, що суперечать законам і правилам.

І справді, люксембурзькі журналісти, опублікувавши серію статей у пресі, скористалися нагодою привернути увагу громадськості та державних органів до справ, які, на їхню думку, вони зобов'язані були піддати критиці.

Тимчасом як насправді від журналістів не можна вимагати абсолютної об'єктивності, зважаючи на порівняно ненадійні засоби їхнього розслідування, вони все-таки зобов'язані працювати з інформацією, яка перевірена такою мірою, наскільки це в розумних межах дозволяють доступні їм засоби. Закон вимагає від журналістів діяти добросовісно і не намагається надати імунітет особам, які через недоброзичливість, злобу або нерозсудливість намагаються дискредитувати інших своїми публікаціями. Недобросовісний намір може виникати, коли журналіст мав підстави для сумнівів щодо правдивості фактів або можливість навести свідчення, що встановлюють їх (*Civ.* Брюссель, 29 червня 1987 J.T. 1987).

У даній справі саме Тома мав довести той факт, що він отримав достатні докази, які дали йому можливість погодитися із висловлюванням Брауна і стверджувати, що позивач винен у корупції, пов'язаній з відновленням лісових насаджень на лісових ділянках».

22. Після відхилення клопотання заявника про долучення до справи свідчень — з огляду на те, що вони надто туманні, окружний суд дійшов висновку:

«Відповідно, Марк Тома не довів, що має достатні докази для того, щоб довести, начебто позивач винен у корупції, пов'язаній із відновленням лісових насаджень на лісових ділянках.

Суд не зобов'язаний призначати чи завершувати слідчі дії з власної ініціативи для того, щоб допомогти журналістові виконати *ex post facto* пошуки та розслідування, які він повинен був провести до

публікації оспорюваної статті. Без доказів та застережень створюючи враження, що всі ті службові особи Комісії з водних та лісових ресурсів, які були причетними до робіт, пов'язаних з відновленням лісових насаджень, за винятком лише однієї, були корумпованими, Тома переступив межі свого права добросовісно передавати інформацію і, відповідно, вчинив правопорушення».

23. Заявник оскаржив усі шістдесят три рішення. У своїх апеляційних поданнях він просив об'єднати п'ятдесят чотири справи, розпочаті уповноваженими з охорони лісів, та дев'ять справ, порушених лісниками. Опоненти заявили протест проти його клопотання. Заявник не поновив клопотання про долучення до справи свідчень, як він зробив у суді першої інстанції.

24. Апеляційний суд Великого Герцоґства Люксембурґ (сьома палата) виніс своє рішення в майже ідентичних судових рішеннях, постановлених 30 січня 1996 року. Він погодився з проханням заявника про об'єднання справ і залишив без зміни рішення суду, які оскаржувались. На підтримку свого рішення про сплату кожному позивачеві символічного відшкодування в розмірі одного франка апеляційний суд додав такі підстави до тих, на які вже спирався окружний суд:

> «Відносячи фрази *«Я знаю лише одну непідкупну людину. Sie nannte den Namen des Baumbusch-Försters»* не до конкретної людини, а до *«berufene Stimme aus dem Milieu»* — людини, яка в курсі подій, якій відомі конфіденційні справи і на правдивість інформації якої покладаються, стаття Брауна, текст якої цитується скаржником, наводить громадськість на думку, змушує людей повірити у те, що, окрім лісничого інспектора, відповідального за *Baumbusch*, у Комісії з водних та лісових ресурсів немає жодного некорумпованого службовця — чи то серед пересічних лісників, чи навіть членів її правління.
>
> З цього випливає, що, всупереч твердженням апелянта, текст, цитований ним, кваліфікує як корумповану «певну групу певних осіб», оскільки наводить на думку, що всі службові особи Комісії з питань водних та лісових ресурсів дозволяють собі таке і разом вони становлять певну групу певних осіб.
>
> Із викладеного вище випливає, що позивачі у першій інстанції та відповідачі щодо цієї апеляції, на яких лежить тягар доведення їхніх позовів щодо суті, зважаючи на їхні посади (як штатний персонал комісії), довели, що текст статті Брауна, яку цитував заявник, спрямований проти них.
>
> Далі заявникові не вдалося досягти успіху і заперечити свою відповідальність, довести, що його зауваження — лише цитати з оспорюваної статті Брауна.

Журналіст не може уникнути відповідальності, арґументуючи свої доводи тим, що оспорювана стаття, яку він опублікував, є просто відтворенням уже опублікованої кимось іншим, адже, вибираючи статтю для відтворення, він привласнює твердження, які містяться у цьому тексті, і тим самим бере на себе особисту відповідальність.

Таким є стан речей, і журналіст, який просто цитує вже надруковану статтю, уникне відповідальності лише у тому випадку, якщо він офіційно відмежується від статті та її змісту і якщо висвітлення події, про яку йдеться в цій статті, становить інтерес для громади.

У даній справі цілком зрозуміло, що, повторюючи у програмі *«Oekomagazin»* від 6 листопада 1991 року в *Letzeburgesch* оспорюваний уривок зі статті Йозі Брауна у випуску «Таґеблатт» того самого дня, апелянт не відмежувався від цитованого тексту і, зокрема, від зазначеного вище твердження, яке містилося в ньому.

Отже, навіть припускаючи, що апелянт просто цитував оспорюваний уривок зі статті Йозі Брауна, таке цитування все ж таки покладало на нього відповідальність.

На завершення апеляційний суд постановляє нижче, що апелянт, по суті, не довів наявність корупції, про яку йшлося в оспорюваній статті Йозі Брауна, з якої він наводив цитати, офіційно не відмежувавшись від неї. За цих обставин уже саме твердження доводить, що коли 6 листопада 1991 року у випуску *«Oekomagazin»* апелянт без застережень повторив уривок зі статті Брауна, який містив це твердження, то це, всупереч тому, що він заявляє, було не «без злого умислу» з його боку...

З цього випливає, що, примушуючи громадськість повірити без доказів у те, що увесь склад Комісії з питань водних та лісових ресурсів, від лісових інспекторів до директора, був корумпованим і лише лісовий інспектор з *Baumbusch* був єдиним чесним працівником, апелянт не виконав свого обов'язку надавати добросовісну інформацію, а отже, вчинив цивільне правопорушення, за яке на нього покладається відповідальність згідно зі статтями 1382 та 1383 Цивільного кодексу...»

25. Заявник оскаржив це рішення в Касаційному суді, який відхилив його скарги двома рішеннями від 20 березня 1997 року. Зокрема, Касаційний суд заявив, що статті 1382 та 1383 Цивільного кодексу встановлюють систему відшкодування і що, відповідно до останнього речення статті 24 Конституції та пункту 16(2) Закону про пресу від 20 листопада 1869 року, сфера дії цих статей у справах, пов'язаних з пресою, не обмежується, хоча, як і в кожній іншій сфері, суди братимуть до уваги особливий характер діяльності журналістів, вирішуючи, чи було вчинено цивільне правопорушення. Суд додав, що суди нижчих інстанцій постановили свої рішення про вчинення цивільного правопорушення на законній підставі.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

26. Відповідні положення Цивільного кодексу Люксембурґу щодо відповідальності за загальним правом передбачають:

Стаття 1382

> «Будь-яка дія, вчинена особою, що завдала шкоду іншій особі, покладає на особу, через порушення якої було завдано шкоди, відповідальність відшкодувати шкоду».

Стаття 1383

> «Кожен несе відповідальність за шкоду, спричинену не лише діями, а й недбалою бездіяльністю або дією».

27. Згідно з положеннями статей 1382 та 1383, цивільне правопорушення може бути наслідком порушення норми кримінального права. У таких можливих випадках потерпіла сторона може вчинити цивільний позов або порушити кримінальну справу чи приєднатися до провадження у кримінальній справі як цивільна сторона.

28. Правопорушення, пов'язане із завданням шкоди репутації особи, передбачене статтею 443 Кримінального кодексу, у якій сказано:

> «Кожен, хто за обставин, викладених далі, зі злочинним наміром звинувачує іншого в чомусь, що шкодить репутації цієї особи або виставляє її на публічне приниження, має бути визнаний винним у наклепі, якщо у випадках, коли за законом дозволено наводити арґументи на виправдання, не буде наведено прийнятних доказів на підтримку обвинувачення. Особа має бути визнана винною в наклепі, якщо законом не дозволяється наводити арґументи на виправдання».

29. Стаття 16 Закону про пресу передбачає:

> «На кожного, хто брав участь у правопорушеннях, пов'язаних із діяльністю преси, як виконавець злочину, співвиконавець або співучасник, покладається кримінальна і цивільна відповідальність.
>
> Проте, якщо особу виконавця встановлено і він є люксембуржцем та постійно проживає у Великому Герцоґстві, видавець, редактор та будь-який співучасник звільняються від судового переслідування».

30. Це положення запровадило поняття «непряма відповідальність» для проваджень у справах проти преси. На думку коментаторів з питань права, така система усуває необхідність попередньої цензури авторських робіт з боку редактора, видавця або розповсюджувача. Тому йдеться не про послаблення відповідальності, а про закріплення її за однією особою. Цією особою є автор, якщо його особу встановлено і він постійно проживає у Люксембурзі, якщо ж ні — цією особою є редактор, видавець або розповсюджувач.

31. Стаття 18 цього закону передбачає:

> «Ніхто не має права посилатися з метою вибачення або виправдання на той факт, що написані, надруковані матеріали, малюнки або емблеми є просто відтворенням матеріалів, опублікованих у Великому Герцоґстві або за кордоном».

ЩОДО ПРАВА

І. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 10 КОНВЕНЦІЇ

32. Заявник вважав, що його засудження становить невиправдане втручання у його право на свободу вираження поглядів, на порушення статті 10 Конвенції, в якій сказано:

> «1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.
>
> 2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві».

1. Доводи сторін

а) Заявник

33. Заявник вважав, що його засудження, безперечно, рівнозначне втручанню в його право на свободу вираження поглядів, оскільки наказ навіть про символічне відшкодування збитків становить втручання у це право. У будь-якому разі, йому було видано наказ оплатити вартість провадження у справі.

34. Він доводив, що це втручання не передбачене законом, бо формулювання статей 1382 і 1383 Цивільного кодексу надто невизначене і не відповідало вимогам передбачуваності. Він наголошував на тому принципі, що спеціальному законові слід віддавати перевагу над загальним законом, тому що до провадження, порушеного проти журналіста, мав застосовуватися Закон про пресу від 20 липня 1869 року, який відповідає вимогам доступності та передбачуваності. Стаття 16 Закону про пресу, якою встановлюється система непрямої

відповідальності, виключає будь-яке втручання у свободу вираження поглядів заявника, оскільки він лише процитував цілком конкретного автора. Крім того, це втручання виключене вищою законодавчою нормою, а саме — статтею 24 Конституції Люксембурґу. Зрештою, він послався на рішення Касаційного суду Франції, яким була відхилена апеляція проти рішення Паризького апеляційного суду. Останнє відхиляло вимогу заявників за статтею 1382 Цивільного кодексу у провадженні проти преси. Він наполягав на тому, що у цій справі саме це рішення є застосовним.

35. Заявник сказав, що це втручання не мало законної мети, оскільки він особисто не висловлював образливих тверджень, а просто процитував статтю, написану Йозі Брауном. Отже, хоча, можливо, втручання у свободу вираження поглядів Йозі Брауном може вважатися таким, що переслідувало законну мету, це несправедливо стосовно втручання заявника у свободу вираження поглядів.

36. Посилаючись на рішення у справі «Єрсілд проти Данії» (*Jersild v. Denmark*, від 23 вересня 1994 року, серія A, № 298), заявник додав останнє зауваження, що втручання не було необхідним у демократичному суспільстві. Він пояснив, що він навіть вжив запобіжних заходів, чітко зазначивши, що цитує уривки зі статті, опублікованої іншим журналістом, і що він запрошує гостей у своїй програмі висловити свою точку зору. Він додав, що ця тема широко обговорювалася і що було розпочато вісім дисциплінарних розслідувань діяльності посадових осіб Комісії з питань водних та лісових ресурсів. Він також стверджував, що покарання було непропорційним, тому що судові витрати, які йому було наказано сплатити, дуже великі.

37. Він наполягав на тому, що працівники Комісії з питань водних та лісових ресурсів не можуть вважатися такими, що мають право на спеціальний захист, дозволений у рішенні у справі «Яновський проти Польщі» (*Janowski v. Poland* [GC], № 25716/94, ECHR 1999-I), оскільки факти у тій справі відрізняються від фактів у справі, що розглядається.

38. Заявник дійшов висновку, що органи влади Люксембурґу порушили його право на свободу вираження поглядів.

b) Уряд

39. Уряд запевняв, що засудження заявника не становить втручання в його право на свободу вираження поглядів, оскільки йому було наказано сплатити лише номінальну суму відшкодування, а отже, він не зазнав жодних грошових втрат. Більше того, покарання, яке було суто символічним, не становило обмеження або порушення свободи вираження поглядів заявника. Суди просто нагадали заявникові, що свобода, про яку йдеться, є відносною.

40. Уряд стверджував, що втручання було так чи інакше передбачене законом, більш конкретно — статтями 1382 і 1383 Цивільного

кодексу, які встановлюють загальну норму відповідальності за цивільне правопорушення в Люксембурзі. Оскільки не було кодексу поведінки для визначення зобов'язань журналістів у цій сфері, застосовувався цей загальний закон. Положення статей 1382 та 1383, які покладали відповідальність на особу, що з власної вини або через недбалу дію чи бездіяльність спричинила шкоду іншому, і зобов'язували відшкодувати збитки, завдані цими діями, були точними та доступними. Ці принципи, зокрема їх застосування до журналістів, було роз'яснене й уточнене судами. Далі Уряд продовжував, що заявник не може посилатися на статтю 16 Закону про пресу, що встановлює систему непрямої відповідальності, оскільки його не було засуджено на підставі цього положення. Його засудили за неправильне застосування слів Йозі Брауна, оскільки він поставив перед цією цитатою уривки зі статті останнього, що відображають його власну думку. Таким чином, заявник використав у своїй програмі *«Oekmagazin»* статтю Йозі Брауна, опубліковану в ранковому випуску «Таґеблатт», не перевіривши доречність і правдивість цього матеріалу, з єдиною метою — підтвердити свою особисту думку.

41. Уряд твердив, що це втручання мало законну мету, оскільки воно було виправдане необхідністю захистити репутацію і права лісоохоронців та презумпцію невинуватості, яка спрацьовувала на їхню користь.

42. І останнє, що стверджував Уряд: це втручання було необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним поставленій меті. У зв'язку з цим Уряд наголошував на фактичних обставинах справи. Програма, що була предметом обговорення, транслювалася по національному радіо наприкінці довготривалої кампанії проти менеджерів лісів. Більше того, оскільки Люксембурґ — маленька країна з невеликою кількістю лісоохоронців та лісників, ті, хто слухав цю програму, чітко впізнавали осіб, про яких ішлося в передачі. Було також очевидно, що заявник із самого початку програми стверджував, що офіційні особи Комісії з питань водних та лісових ресурсів корумповані. Отже, цитата зі статті його колеґи-журналіста була тільки ілюстрацією твердження, яке він на той час уже висловив і яке він і далі продовжував підсилювати, явно посилаючись на положення стосовно правопорушення у вигляді «втручання не в свої справи». У зв'язку з цим Уряд більш детально посилався на рішення у справі Яновського, цитоване вище, в якому Суд, зазначивши, що службові особи потребують довіри загалу, для того щоб виконувати свої обов'язки, постановив, що граничний рівень оцінювання не було перевищено, коли Яновського було засуджено за образливі словесні випади проти службових осіб. Так само Уряд стверджував, що втручання було необхідним з огляду на важливість захисту репутації лісоохоронців та брак доказів на підтримку тверджень заявника. Воно було також пропорційним законній меті, оскільки присуджене відшкодування було символічним і судді не видали наказу щодо опублікування судового рішення.

1. Оцінка Суду

1. Загальні засади

43. Суд знову повторює, що свобода вираження поглядів становить одну з найважливіших підвалин демократичного суспільства та одну з основних передумов для його проґресу і самореалізації кожного індивіда (див. рішення у справі «Лінґенс проти Австрії» *(Lingens v. Austria)* від 8 липня 1986 року, серія A, № 103, с. 26, п. 41). Хоча свобода вираження поглядів може підлягати обмеженням, вони «мають тлумачитися вузько, і необхідність будь-яких обмежень має бути переконливо встановлена» (див. рішення у справі «“Обзервер” і “Ґардіан” проти Сполученого Королівства» *(the Observer and Guardian v. the United Kingdom)* від 26 листопада 1991 року, серія A, № 216, с. 30, п. 59).

44. Згідно з пунктом 2 статті 10, свобода вираження поглядів застосовується не лише до «інформації» або «ідей», що сприймаються сприятливо або вважаються необразливими чи нейтральними, а й до таких, що ображають, шокують або бентежать. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких немає «демократичного суспільства» (див. рішення у справі «Гендісайд проти Сполученого Королівства» *(Handyside v. the United Kingdom)* від 7 грудня 1976 року, серія A, № 24, с. 23, п. 49, та рішення у справі «Єрсілд проти Данії» від 23 вересня 1994 року, серія A, № 298, с. 26, п. 37).

45. Преса відіграє важливу роль у демократичному суспільстві. Хоча вона не повинна переходити певні межі, зокрема по відношенню до репутації та прав інших, проте її обов'язком є передавати інформацію та ідеї з усіх питань, що становлять інтерес для громадськості, у такий спосіб, що є сумісним з її обов'язками та відповідальністю (див. рішення у справі «Де Гаєс і Ґійзелс проти Бельгії» (*De Haes and Gijsels v. Belgium* від 24 лютого 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-I, с. 233–234, п. 37). Не лише преса має завдання передавати таку інформацію та ідеї: громадськість також має право отримувати їх. Якби було інакше, преса не змогла б відігравати свою надзвичайно важливу роль «громадського сторожового пса» (див. рішення у справі «Торґейр Торґейрсон проти Ісландії» *(Thorgeir Thorgeirson v. Iceland)* від 25 червня 1992 року, серія A, № 239, с. 28, п. 63, та «“Бладет Тромсо” і Стенсаас проти Норвегії» *(Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway)* [GC], № 21980/93, *Reports* 1999-III, п. 62). Стаття 10 захищає не лише суть ідей та інформації, що їх було виражено, а й форму, в якій їх було передано (див. рішення у справі «Обершлік проти Австрії» *(Oberschlick v. Austria)* від 23 травня 1991 року, серія A, № 204, с. 25, п. 57).

46. Журналістська свобода поширюється також і на певну міру перебільшення чи навіть провокування (див. рішення у справі «Праґер і Обершлік проти Австрії» *(Prager and Oberschlick v. Austria)* від 26 квітня 1995 року, серія A, № 313, с. 19, п. 38).

47. Як і політики, державні службовці, що діють як офіційні особи, більше відкриті для прийнятної критики, ніж приватні особи. Проте не можна сказати, що державні службовці свідомо піддаються такому ж ретельному розгляду кожного їхнього слова чи вчинку, як і політики, і що з ними слід обходитися нарівні з останніми, коли доходить до критики їхньої поведінки (див. рішення у справі «Обершлік проти Австрії» (№ 2) від 1 липня 1997 року, *Reports* 1997-IV, с. 1275, п. 29, та рішення у справі Яновського, цитоване вище, п. 33).

48. Крім того, за загальним принципом, «необхідність будь-якого обмеження на свободу вираження поглядів має бути переконливо доведена. Зазвичай, передусім саме національні органи влади повинні оцінювати наявність «нагальної суспільної потреби» для цього обмеження, і, здійснюючи таке оцінювання, вони користуються певною свободою розсуду. У справах, що стосуються преси, свобода розсуду національних органів влади окреслюється інтересом демократичного суспільства у забезпеченні та підтримці вільної преси. Так само цей інтерес значно переважатиме при визначенні, яке має бути зроблене згідно з пунктом 2 статті 10, чи було це обмеження пропорційним поставленій законній меті (див., *mutatis mutandis,* рішення у справі «Ґудвін проти Сполученого Королівства» *(Goodwin v. the United Kingdom)* від 27 березня 1996 року, *Reports* 1996-II, с. 500–501, п. 40, та рішення у справі «Ворм проти Австрії» *(Worm v. Austria)* від 29 серпня 1997 року, *Reports* 1997-V, с. 1551, п. 47).

49. Завдання Суду при здійсненні наглядової юрисдикції полягає не в тому, щоб замінити національні судові органи, а в тому, щоб розглянути у світлі статті 10 ті рішення, які вони прийняли згідно зі своїми повноваженнями щодо оцінювання. При цьому Суд повинен подивитися на оскаржуване «втручання» у світлі справи в цілому і вирішити, чи є «слушними і достатніми» підстави, наведені національними органами влади на його виправдання (див., серед інших авторитетних джерел, рішення у справі «Фрессоз і Руар проти Франції» *(Fressoz and Roire v. France)* [GC], № 29183/95, ECHR 1999-I, п. 45).

2. Застосування зазначених вище принципів до цієї справи

50. У цій справі заявникові було наказано сплатити символічне відшкодування разом із судовими витратами за те, що він не виконав свого обов'язку добросовісно надавати громадськості інформацію. Він процитував зі статті, в якій його колеґа-журналіст, посилаючись на джерело в цій галузі, заявив, що, крім одного, всі службовці Комісії з водних та лісових ресурсів є корумпованими. Апеляційний суд постановив, що заявник офіційно не дистанціювався від цитованого тексту і, як вважалося, погодився із твердженням, яке там містилося. Далі суд ухвалив, що заявник не встановив, що це твердження є обґрунтованим, тому він підлягає притягненню до відповідальності.

51. Засудження, про яке йдеться, безсумнівно, становить «втручання» у здійснення заявником його права на свободу вираження поглядів (див. рішення у справі «Легіде та Ізорні проти Франції» *(Lehideux and Isorni v. France)* від 23 вересня 1998 року, *Reports* 1998-VII, с. 92, п. 39).

52. Питання полягає в тому, чи може це втручання бути виправданим у світлі пункту 2 статті 10. Отже, необхідно розглянути, чи було воно «передбачене законом», чи мало «законну мету» згідно з цим пунктом та чи було «необхідним у демократичному суспільстві» (див. рішення у справі «Лінґенс проти Австрії» від 8 липня 1986 року, серія А, № 103, с. 24–25, п. 34–37).

53. Суд зазначає, що статті 1382 та 1383 Цивільного кодексу встановлюють принципи, якими реґулюється правова відповідальність, і що суди Люксембурґу застосовують у своїй практиці ці положення до журналістів. Далі Суд зазначає, що стаття 18 Закону про пресу 1869 року передбачає, що «Ніхто не має права посилатися з метою виправдання на той факт, що написаний, надрукований матеріал, фотографії чи емблеми є лише відтворенням матеріалів, опублікованих у Великому Герцоґстві Люксембурґ чи за кордоном». Отже, Суд вважає, що заявник міг розумною мірою передбачити, у разі необхідності попросивши поради у тих, хто міг її кваліфіковано надати, що його коментарі, висловлені під час передачі, не надавали йому імунітету від позову і що це втручання може вважатися таким, що «передбачене законом» (див. рішення у справі «“Санді Таймз” проти Сполученого Королівства» *(the Sunday Times v. the United Kingdom)* від 26 квітня 1979 року, серія А, № 30).

54. Суд вважає, що підстави, на які посилалися суди Люксембурґу, відповідали законній меті захисту репутації та прав інженерів лісового господарства та лісоохоронців, а також презумпції невинуватості, що діє на їхню користь. Таким чином, метою втручання було захистити «репутацію і права інших».

55. Тепер Суд має розглянути, чи було оскаржуване втручання «необхідним у демократичному суспільстві» для того, щоб цієї мети було досягнуто, а отже, визначити, чи відповідало воно нагальній суспільній потребі, чи було пропорційним поставленій законній меті і чи були підстави, подані національними органами влади на його виправдання, слушними і достатніми.

56. Суд одразу зазначає, що слід взяти до уваги особливості з огляду на величину країни. Навіть якщо заявник і зробив свої зауваження, не називаючи ніяких імен, слухачі легко впізнавали інженерів та охоронців, виходячи з обмеженої кількості службовців, які працюють в Комісії з питань водних та лісових ресурсів Люксембурґу.

57. Суд визнав, що деякі зауваження, зроблені заявником під час програми 6 листопада 1991 року щодо цих службовців, були

небезпідставними. Крім цитування статті Йозі Брауна, заявник, серед іншого, посилався на «спокусу для людей із Комісії з питань лісового господарства скористатися можливістю, коли вона з'являється (з'являлася)». Він також натякав на серйозне правопорушення, що полягало у «втручанні у справи» приватної торгівлі в лісовому господарстві з боку працівників Комісії з питань водного і лісового господарства, тимчасом як державні службовці розраховують на довіру загалу при виконанні своїх обов'язків (див. рішення у справі «Яновський проти Польщі» від 21 січня 1999 року, *Reports* 1999-I, п. 33).

58. Однак Суд повинен зазначити, що тема, порушена у програмі, широко обговорювалася в засобах масової інформації Люксембурґу і стосувалася проблеми, що становила загальний інтерес, — сфери, у якій обмеження на свободу вираження поглядів мають особливо точно тлумачитися. Відповідно, Суд повинен діяти обережно, коли, як у цій справі, національні органи влади вживають заходів чи призначають покарання, що мають на меті переконати пресу не брати участі в обговоренні проблем, що становлять громадський інтерес (див. рішення у справі Єрсілда, цитоване вище, с. 25–26, п. 35).

59. Питанням першочергової ваги є те, чи правильно здійснювали свої дискреційні повноваження національні органи влади, коли вони засудили заявника за порушення його обов'язку добросовісно надавати громадськості інформацію.

60. З цього приводу Суд зазначає, що не буде нерозумним розглядати цю ситуацію так, як це зробив Уряд, який, беручи до уваги коментарі заявника впродовж програми в цілому, дійшов висновку, що він погодився — принаймні частково — зі змістом оспорюваної цитати.

61. Проте, для того щоб оцінити, чи переконливо було доведено «необхідність» обмеження на здійснення свободи вираження поглядів, Суд має розглянути це питання в основному з погляду міркування, застосованого судами Люксембурґу. У зв'язку з цим Суд зобов'язаний зазначити, що апеляційний суд взяв до уваги лише цитату, наведену заявником з уривка його колеґи-журналіста, і що лише на цій підставі він визнав, що заявник погодився з твердженням, яке містилося у процитованому тексті, оскільки він офіційно не відмежувався від нього.

62. Суд іще раз наголошує, що «покарання журналіста за те, що він допомагав поширювати твердження, зроблені іншою особою, ... серйозно перешкоджатиме участі преси в обговоренні проблем, які становлять громадський інтерес, і його не слід передбачати, хіба що за наявності особливо переконливих підстав для того, щоб зробити це» (див. рішення у справі Єрсілда, цитоване вище, с. 25–26, п. 35).

63. У цій справі апеляційний суд спочатку розглянув зміст оспорюваної цитати. Суд визнав, що, відносячи оспорюване висловлювання («Я

знаю лише одну особу, яка є непідкупною») на рахунок особи, знайомої з цією галуззю, тобто того, хто в курсі справи і на кого «можна покластися, що він не надасть хибної інформації», стаття Йозі Брауна «натякає громадськості і наводить людей на думку, що, крім охоронця, відповідального за *Baumbusch*, немає жодного іншого службовця Комісії з питань водних та лісових ресурсів, ... який би був непідкупним». Далі апеляційний суд постановив, що заявник не може уникнути відповідальності, стверджуючи, що він просто цитував статтю Йозі Брауна. Суд пояснив: «журналіст, який просто цитує статтю, яка щойно з'явилася, зможе уникнути відповідальності, якщо він офіційно дистанціюється від цієї статті та її змісту...» Насамкінець суд зазначив, що, оскільки заявник без будь-яких застережень цитував уривок зі статті Йозі Брауна, в якій містилося це твердження — основних арґументів якого він, по суті, не довів, — він робив це не «без умислу».

64. Суд вважає, що за обставин даної справи ці арґументи не можуть вважатися «особливо переконливими підставами», які могли б виправдати покарання, призначене журналістові. Загальна вимога, щоб журналісти систематично й офіційно дистанціювалися від змісту цитати, яка може образити або спровокувати інших чи завдати шкоди їхній репутації, не узгоджується з роллю преси у наданні інформації про поточні події, погляди та ідеї. У даній справі стислий виклад програми показує, що в будь-якому випадку заявник постійно обережно зазначав, що починає цитувати автора; крім того, коментуючи статтю свого колеґи-журналіста, він описував її як «різку та лайливу». Він також запитав третю сторону, власника одного з лісів, чи вважає він, що Йозі Браун написав у своїй статті правильно.

65. У світлі зазначеного вище підстави, наведені на виправдання засудження заявника, є недостатніми для того, щоб переконати Суд у тому, що втручання у здійснення заявником права на вираження поглядів було «необхідним у демократичному суспільстві». Зокрема, застосовані засоби були непропорційними меті «захисту репутації або прав інших».

66. Таким чином, це засудження порушувало статтю 10 Конвенції.

II. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

67. Стаття 41 Конвенції передбачає:

> «Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

68. У разі якщо Суд ви́знає факт порушення Конвенції, Уряд просив ухвалити рішення щодо присудження суми справедливої сатисфакції *ex aequo et bono* (на справедливій основі).

А. Шкода

1. Матеріальна шкода

69. Заявник вимагав суму в 43 538 люксембурзьких франків за матеріальну шкоду, що включала 23 520 люксембурзьких франків — його особисті витрати на поїздки до адвокатів та в суди, 63 люксембурзькі франки — номінальне відшкодування, яке він виплатив шістдесяти трьом опонентам, а решта — загальна сума витрат, яких він зазнав під час листування і телефонних переговорів зі своїми адвокатами.

70. Заявник також вимагав відшкодування судових витрат у розмірі 1 678 648 люксембурзьких франків, у тому числі 362 884 люксембурзькі франки як судові витрати іншої сторони та 1 315 764 люксембурзькі франки як гонорар за правову допомогу — такий рахунок виставив його адвокат. На думку Суду, ці видатки, якщо припустити, що вони є виправданими, мають проходити під статтею матеріального відшкодування.

71. Суд знову повторює, що, згідно з його прецедентним правом, сума, сплачена в порядку відшкодування завданої шкоди, може бути повернута лише в тому випадку, якщо буде встановлено причинний зв'язок між порушенням Конвенції та завданою шкодою. Отже, у цій справі можуть бути враховані суми, які заявник був змушений виплатити іншій стороні на підставі судових рішень (номінальна шкода 63 люксембурзькі франки, судові видатки іншої сторони в розмірі 362 884 люксембурзькі франки) плюс витрати (378 493 люксембурзькі франки) із вручення процесуальних документів, що є обов'язковою передумовою чинності провадження, згідно із законами Люксембурґу.

72. Таким чином, сума, що має бути присуджена заявникові, становить загалом 741 440 люксембурзьких франків.

2. Моральна шкода

73. Заявник вимагав 1 500 000 люксембурзьких франків як компенсацію за моральну шкоду, завдану йому неґативною рекламою та емоційним напруженням внаслідок його засудження.

74. Суд вважає, що рішення люксембурзьких судів проти заявника вочевидь спричинили йому деякі незручності. Однак сам факт визнання порушення Конвенції становить достатню справедливу сатисфакцію.

В. Судові витрати

75. Суд зазначає, що суми, виплачені іншій стороні після засудження заявника судами Люксембурґу, та вартість вручення документів у провадженні й національних судах мають вважатися як матеріальна шкода і їх уже було розглянуто під цією статтею.

76. Щодо судових витрат, пов'язаних із представництвом у суді, заявник вимагав 12 149 927 люксембурзьких франків, тобто 8 649 777

люксембурзьких франків за провадження в національних судах і 3 500 150 люксембурзьких франків за провадження в інституціях Конвенції.

77. Суд іще раз наголошує, що заявникові можуть бути відшкодовані його судові витрати лише в тому випадку, якщо їх справді зазнав заявник, якщо вони були необхідними та розумними щодо розмірів (див. рішення у справі «Боттацці проти Італії» *(Bottazzi v. Italy)*, № 34884/97, ECHR 1999-V). Суд вважає судові витрати, яких вимагає адвокат заявника у цій справі, надмірними, тому, враховуючи наявну в нього інформацію та зазначені вище критерії, керуючись принципом справедливості, присуджує заявникові 600 000 люксембурзьких франків.

C. Відсотки у разі несвоєчасної сплати

78. Згідно з наявною у Суду інформацією, офіційна відсоткова ставка, застосовна у Люксембурзі на день ухвалення цього рішення, становить 5,75 % річних.

На цих підставах Суд

1. *Постановляє* одноголосно, що було порушено статтю 10 Конвенції.

2. *Постановляє* шістьма голосами проти одного, що визнання порушення саме по собі становить достатню справедливу сатисфакцію за моральну шкоду, завдану заявникові.

3. *Постановляє* одноголосно,

a) що упродовж трьох місяців від дати, коли рішення стане остаточним, згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявникові такі суми:

i) 741 440 (сімсот сорок одна тисяча чотириста сорок) люксембурзьких франків;

ii) 600 000 (шістсот тисяч) люксембурзьких франків за судові витрати;

b) що на цю суму встановлюється проста відсоткова ставка — 5,75 % річних, яка має сплачуватися, починаючи з дня винесення цього рішення і до моменту повної виплати всієї компенсаційної суми.

4. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено французькою мовою і повідомлено у письмовій формі 29 березня 2001 року, відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Реґламенту Суду.

Ерік Фріберг,
секретар

Крістос Розакіс,
голова

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Реґламенту Суду, до цього рішення додається окрема думка судді Бонелло, яка частково не збігається з позицією більшості.

К.Р.
Е.Ф.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ БОНЕЛЛО, ЯКА ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

Я не поділяю думку більшості стосовно того, що визнання порушення статті 10 Конвенції саме по собі становить достатню справедливу сатисфакцію стверджуваної моральної шкоди, завданої заявникові. Вважаю, що така «відмова в засобі судового захисту» є незадовільною, незалежно від того, якого суду це стосується. Більше того, вона несумісна з положеннями Конвенції, як я детально пояснював у своїй окремій думці, що частково не збігалася з позицією більшості, у справі «Аквіліна проти Мальти» *(Aquilina v. Malta)* від 29 квітня 1999 року.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «МІКУЛИЧ ПРОТИ ХОРВАТІЇ» (CASE OF MIKULIĆ v. CROATIA)

(Заява № 53176/99)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРҐ

7 лютого 2002 року

У справі «Мікулич проти Хорватії»

Європейський суд з прав людини (перша секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. **К. Л. Розакіс** (C. L. Rozakis), **голова**
пані **Ф. Тюлкен** (F. Tulkens)
п. **П. Лоренцен** (P. Lorenzen)
пані **Н. Важич** (N. Vajić)
п. **Е. Левіц** (E. Levits)
п. **А. Ковлер** (A. Kovler)
п. **В. Заґребельський** (V. Zagrebelsky),

а також п. **Е. Фріберг** (E. Fribergh), **секретар секції**,

після наради за зачиненими дверима 17 січня 2002 року

постановляє таке рішення, винесене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 53176/99) проти Республіки Хорватії, поданою згідно зі статтею 34 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) громадянкою Хорватії пані Монтаною Лореною Мікулич *(Montana Lorena Mikulić)* (заявниця) 9 жовтня 1999 року.

2. У Суді заявницю представляв п. Ханзекович *(Hanžeković)* та п. Радакович *(Radaković)*, адвокати, які практикують у м. Загребі. Уряд

Хорватії (Уряд) представляла уповноважена особа, пані Лідія Лукіна-Карайкович *(Lidija Lukina-Karajković)*.

3. Заявниця стверджувала, зокрема, що тривалість судового провадження у справі про право на батьківство перевищило вимогу «розумного строку», що її право на повагу до приватного та сімейного життя порушено через надмірну тривалість цього провадження і що вона не мала ефективного засобу правового захисту для прискорення розгляду справи або забезпечення явки відповідача до суду.

4. Заяву передано четвертій секції Суду (пункт 1 правила 52 Реґламенту Суду). Для розгляду справи зі складу секції було створено палату (пункт 1 статті 27 Конвенції), як передбачає пункт 1 правила 26 Реґламенту Суду.

5. Рішенням від 7 грудня 2000 року (пункт 4 правила 54) Суд оголосив заяву частково прийнятною.

6. Як заявниця, так і Уряд подали зауваження по суті справи (пункт 1 правила 59). Після консультації зі сторонами Суд вирішив, що проводити слухання по суті справи потреби немає (пункт 2 правила 59 у кінці). Сторони відповіли одна одній на зауваження у письмовій формі.

7. 7 листопада 2001 року заяву передано на розгляд першій секції. Для розгляду справи зі складу секції було створено палату (пункт 1 статті 27 Конвенції), як передбачає пункт 1 правила 26 Реґламенту Суду.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

8. Заявниця є позашлюбною дитиною, що народилася 25 листопада 1996 року. 30 січня 1997 року заявниця та її мати вчинили цивільний позов проти Н.Р. до Заґребського муніципального суду *(Općinski sud u Zagrebu)* з вимогою встановити батьківство.

9. На слуханні 17 червня 1997 року муніципальний суд оголосив рішення на користь позивачки внаслідок нез'явлення відповідача. Однак Закон про шлюб та сім'ю (*Zakon o braku i porodičnim odnosima* — 1977, 1980, 1982, 1984, 1987, 1989, 1990, 1992 та 1999 років) прямо забороняє ухвалення такого рішення у спорах, які стосуються цивільного статусу *(statusni sporovi)*. 1 липня 1997 року відповідач подав проти цього рішення апеляцію.

10. На слуханні 6 жовтня 1997 року Заґребський муніципальний суд скасував своє рішення. Наступне слухання було заплановано на 9 грудня 1997 року.

11. Тим часом Н.Р. подав клопотання з обвинуваченням головуючого судді в упередженості, і 27 січня 1998 року голова Заґребського

муніципального суду задовольнив його. Згодом, 23 лютого 1998 року, справу було передано до іншого судді.

12. Слухання, заплановане на 18 червня 1998 року, відстрочили через нез'явлення представника Н. Р.

13. Слухання, заплановане на 14 липня 1998 року, відстрочили у зв'язку зі смертю представника Н. Р.

14. На слуханні 14 жовтня 1998 року новий представник Н. Р. доводив, що у відповідний період мати заявниці мала стосунки не з Н. Р., а з іншими особами *(exceptio plurium concubentium)*, і попрохав суд викликати кількох свідків.

15. На слуханні 21 січня 1999 року було заслухано лише двох свідків, тимчасом як інші свідки не з'явилися.

16. На наступному слуханні 18 березня 1999 року суд видав розпорядження про проведення аналізу крові на ДНК. Для цього у відповідній клініці було призначено процедуру на 21 травня 1999 року, але Н. Р. не з'явився.

17. Наступну домовленість про проходження експертизи в клініці було заплановано на 18 червня 1999 року, але Н. Р. повідомив суд, що з 1 червня 1999 року до 15 вересня 1999 року він буде відсутній.

18. 19 липня 1999 року суд розпорядився про призначення ще одного прийому для взяття аналізу крові, і його було заплановано на 27 вересня 1999 року, але Н. Р. знову не з'явився.

19. 13 жовтня 1999 року суд видав розпорядження про призначення прийому вчетверте, і його було заплановано на 22 жовтня 1999 року, але Н. Р. поінформував суд, що його в цей день не буде.

20. 28 листопада 1999 року суд уп'яте розпорядився про призначення прийому, запланованого на 6 грудня 1999 року, і знову Н. Р. не з'явився.

21. Наступне слухання, призначене на 17 лютого 2000 року, відклали через нез'явлення відповідача Н. Р.

22. На слуханні 29 лютого 2000 року суд заслухав показання сторін і вшосте призначив прийом для проходження експертизи на ДНК, цього разу на 25 квітня 2000 року. Н. Р. не з'явився.

23. Наступне слухання, заплановане на 5 червня 2000 року, було перенесене з причини нез'явлення Н. Р.

24. 12 липня 2000 року суд припинив судовий розгляд.

25. 3 жовтня 2000 року представник заявника одержав рішення муніципального суду від 12 липня 2000 року, який встановлював батьківство відповідача і присуджував заявниці право на одержання від нього аліментів. Суд першої інстанції визнав, що уникнення громадянином Н. Р.

проходження експертизи на ДНК доводило твердження заявниці. 27 листопада 2000 року Н. Р. подав апеляцію проти цього рішення.

26. 3 квітня 2001 року Заґребський окружний суд *(Županijski sud u Zagrebu)* скасував рішення суду першої інстанції і повернув справу для повторного розгляду. Апеляційний суд дійшов висновку, що суд першої інстанції не зміг встановити всі належні докази і що уникнення Н. Р. проходження експертизи на ДНК не могло бути основною підставою для встановлення його батьківства. Апеляційний суд розпорядився, щоб суд першої інстанції заслухав кількох свідків, які, за словами Н. Р., мали інтимні стосунки з матір'ю заявниці упродовж відповідного періоду.

27. 15 травня та 13 липня 2001 року заявниця звернулася до голови Верховного суду з проханням прискорити судове провадження.

28. Слухання, заплановані на 26 липня та 30 серпня 2001 року в Заґребському муніципальному суді, перенесли через нез'явлення Н. Р. та його представника.

29. На слуханні 27 вересня 2001 року представник Н. Р. звинуватив головуючого суддю в упередженості.

30. 19 листопада 2001 року суд першої інстанції припинив судовий розгляд і виніс рішення, яке встановлювало батьківство відповідача і наказувало йому виплачувати аліменти заявниці. Суд встановив, що уникнення паном Н. Р. проходження експертизи на ДНК підтверджувало показання матері заявниці.

31. 7 грудня 2001 року заявниця подала апеляцію проти рішення суду першої інстанції, заперечуючи проти розміру аліментів, які мав сплачувати їй Н. Р. Пан Н. Р. також оскаржив це рішення.

32. Як свідчать матеріали справи, судове провадження в апеляційному суді й досі триває.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

33. У статті 8 Цивільно-процесуального закону (*Zakon o građanskom postupku*, офіційний бюлетень № 53/1991, 91/1992 та 112/1999) зазначено, що суди мають вирішувати цивільні спори на власний розсуд, після ретельного аналізу всіх доказів, в окремому порядку і в цілому, а також узявши до уваги результати всього судового провадження.

34. У пункті 4 статті 59 Конституційного закону про Конституційний суд (набрав чинності 24 вересня 1999 року, далі — Закон про Конституційний суд *(Ustavni zakon o Ustavnom sudu)* сказано:

> «Конституційний суд має право, у виняткових випадках, розглядати конституційну скаргу до моменту вичерпання інших наявних засобів правового захисту, якщо він переконався, що оскаржувана дія чи бездіяльність упродовж розумно необхідного строку становить

серйозне порушення конституційних прав та свобод сторони і невжиття ним заходів загрожує стороні серйозними й невиправними наслідками».

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

35. Заявниця стверджувала, що судове провадження стосовно встановлення батьківства Н. Р. не було закінчено в межах розумного строку, як того вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції, у відповідному положенні якого сказано:

> «Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків ... має право на ... розгляд упродовж розумного строку ...судом...»

А. Період, який має братися до уваги

36. Суд зазначає, що судове провадження почалося 30 січня 1997 року, коли заявниця подала до Заґребського муніципального суду цивільний позов з вимогою встановити батьківство Н. Р. Однак період, на який поширюється юрисдикція Суду, починається не з цієї дати, а з 6 листопада 1997 року — після того як Конвенція набрала чинності стосовно Хорватії (див. рішення у справі «Фоті та інші проти Італії» *(Foti and Others v. Italy)* від 10 грудня 1982 року, серія A, № 56, с. 18, п. 53). Судове провадження в апеляційному суді триває й досі. Таким чином, на цей час його тривалість становить приблизно п'ять років, з яких Суд уповноважений розглянути період тривалістю чотири роки та два місяці.

37. Суд також зазначає, що для з'ясування розумності строку, який розглядається, необхідно взяти до уваги стан цієї справи на 5 листопада 1997 року (див., зокрема, рішення у справі «Стирановський проти Польщі» *(Styranowski v. Poland)* від 30 жовтня 1998 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII). З цього приводу Суд зазначає, що на час, коли Конвенція набрала чинності стосовно Хорватії, судове провадження вже тривало упродовж дев'яти місяців.

В. Критерії застосування

38. Суд знову наголошує, що розумність тривалості судового провадження треба оцінювати у світлі обставин справи та критеріїв, встановлених Судом у своїй прецедентній практиці, зокрема, беручи до уваги складність справи, поведінку заявника та відповідних органів влади, а також значущість для заявника даного питання (див., серед останніх рішень, рішення у справі «Гумен проти Польщі» *(Humen v. Poland)* [GC], №26614/95, п. 60, від 15 жовтня 1999 року, неопубліковане, та у справі «Хорват проти Хорватії» *(Horvat v. Croatia)*, № 51585/99, п. 52, від 26 липня 2001 року, що має бути опубліковане в офіційному збірнику Суду).

С. Подання сторін

39. Уряд у поданні стверджував, що судовий розгляд сімейної справи потребує особливої оперативності. Однак розв'язати такий спір нелегко через необхідність обережного врахування стосунків між залученими в нього сторонами. Одним із принципів цивільного провадження є те, що суди здійснюють дискреційні повноваження, оцінюючи всі відповідні докази і доходячи висновку стосовно фактів справи. У зв'язку з цим Уряд стверджував, що в цій справі суд оцінив факти на підставі поданих сторонами доказів.

40. Стосовно поведінки заявниці, Уряд стверджував, що вона спричинила збільшення тривалості провадження, адже, хоч у своєму першому позові вона прохала суд провести медичну експертизу та аналіз крові, про проведення експертизи на ДНК вона конкретно попрохала лише через десять місяців від початку судового провадження. Крім того, до лютого 2000 року вона не подавала додаткових доказів.

41. Заявниця оспорювала подання Уряду і стверджувала, що в першому позові вона запропонувала провести аналіз крові і що такий аналіз передбачає й експертизу на ДНК.

42. Що стосується дій з боку судів, Уряд стверджував, що оперативно провести провадження у справі суду заважали дії відповідача, який неодноразово не з'являвся на призначену процедуру для проходження експертизи на ДНК та на судові слухання.

43. Заявниця стверджувала, що саме суд мав забезпечити виконання відповідачем його розпоряджень. Вона також стверджувала, що суд ухвалив рішення на її користь внаслідок нез'явлення відповідача, чим було порушено положення, які реґулюють спори про встановлення батьківства, і спричинено затримку судового провадження. Це також дало відповідачеві змогу звернутися з проханням про відсторонення головуючого судді. Від моменту ухвалення судового рішення і до дати, коли це рішення скасовано, а справу передано іншому судді, минуло вісім місяців.

D. Оцінка Суду

44. Суд знову наголошує, що справи, які стосуються цивільного статусу та правоздатності, потребують особливої ретельності (див. рішення у справі «Бок проти Німеччини» *(Bock v. Germany)* від 29 березня 1989 року, серія А, № 150, с. 18, п. 49). З огляду на значущість для заявниці питання, яке вирішувалося в цій справі, тобто доведення чи спростування її права на встановлення батьківства, що усунуло б невизначеність стосовно того, хто є її справжнім батьком, Суд вважає, що відповідні національні органи були зобов'язані, згідно з пунктом 1 статті 6, діяти з особливою ретельністю, щоб забезпечити просування судового провадження.

45. Суд бере до уваги те, що протягом періоду, який має враховуватися, тривалість провадження в суді першої інстанції становила приблизно чотири роки, а в апеляційному суді — приблизно чотири місяці. Суд першої інстанції призначав 15 слухань, шість із яких переносили у зв'язку з нез'явленням відповідача, тимчасом як жодне слухання не було відкладене через дії заявниці. Суд першої інстанції шість разів призначав час і місце для проходження експертизи на ДНК, але відповідач жодного разу не з'явився. Що стосується твердження Уряду, що суду першої інстанції перешкоджало провадити провадження невиконання відповідачем розпоряджень суду про з'явлення на слухання та для проходження експертизи на ДНК, Суд знову зазначає, що Договірна держава має організувати правову систему таким чином, щоб суди могли ґарантувати кожному право домагатися остаточного рішення щодо спорів, які стосуються цивільних прав та обов'язків, упродовж розумно необхідного строку (див., зокрема, рішення у справі «G.H. проти Австрії» *(G.H. v. Austria)*, № 31266/96, п. 20, від 3 жовтня 2000 року, неопубліковане).

46. У світлі встановлених прецедентною практикою критеріїв та беручи до уваги всі обставини справи, Суд вважає, що оскаржена тривалість судового провадження, яке відбувається й досі, не задовольняє вимогу розумного строку. Отже, було допущено порушення пункту 1 статті 6.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

47. Заявниця також скаржилася, що було порушено її право на повагу до приватного й сімейного життя, оскільки національні суди виявилися неспроможними вирішити питання у зв'язку з її позовом про встановлення батьківства і, отже, залишили невизначеною також її власну особу. Вона посилалася на статтю 8 Конвенції, в якій сказано:

> «1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції.
>
> 2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб».

А. Застосовність статті 8

48. Уряд стверджував, що тривалість судового розгляду справи про встановлення батьківства не підпадає під сферу застосування статті 8 Конвенції. На його думку, в цій справі Н. Р. не висловлював бажання встановити будь-які сімейні відносини із заявницею.

49. Заявниця стверджувала, що через недієвість національних судів вона перебувала в тривалому стані непевності стосовно власної особи. Якби суд оперативно вирішив справу, то її родинні відносини з батьком могли б налагодитися на ранньому етапі її життя.

50. Суд повинен з'ясувати, чи підпадає заявлене право під сферу застосування поняття «повага» до «приватного і сімейного життя», яке міститься в статті 8 Конвенції.

51. Що стосується судового розгляду справи про встановлення батьківства, то Суд уже неодноразово визнавав, що таке провадження підпадає під сферу застосування статті 8 (див., наприклад, рішення у справі «Расмуссен проти Данії» *(Rasmussen v. Denmark)* від 28 листопада 1984 року, серія A, № 87, с. 13, п. 33, та у справі «Кіґан проти Ірландії» *(Keegan v. Ireland)* від 26 травня 1994 року, серія A, № 290, с. 18, п. 45). У зв'язку з цим Суд постановляв, що в статті 8 поняття «сімейне життя» означає не лише відносини, засновані завдяки шлюбу, а й може означати інші «сімейні зв'язки», які існують де-факто і характеризуються достатньою сталістю (див., наприклад, рішення у справі «Кроон та інші проти Нідерландів» *(Kroon and Others v. the Netherlands)* від 27 жовтня 1994 року, серія A, № 297-C, с. 55–56, п. 30).

52. Ця справа відрізняється від згаданих вище справ про встановлення батьківства тим, що між заявницею та її стверджуваним батьком жодних сімейних зв'язків не налагоджено. Однак Суд повторює, що стаття 8, зі свого боку, захищає не лише «сім'ю», а й «приватне» життя.

53. На думку Суду, поняття «приватне життя» передбачає фізичну та психологічну цілісність людини, а іноді може означати деякі аспекти її фізичного та соціального «я». Повага до «приватного життя» повинна певною мірою також містити в собі право встановлювати стосунки з іншими людьми (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Німец проти Німеччини» *(Niemietz v. Germany)* від 16 грудня 1992 року, серія A, № 251-B, с. 33, п. 29).

Крім того, немає підстав вважати, що існують якісь принципові підстави для виключення із поняття «приватне життя» вирішення питань, пов'язаних з правовими відносинами між позашлюбною дитиною та її біологічним батьком.

54. Суд постановив, що, згідно з положенням про повагу до приватного життя, кожен повинен мати змогу з'ясувати конкретні відомості про свою особу як конкретну людину і що право людини на таку інформацію є значущою завдяки своєму визначальному впливу на її особистість (див. рішення у справі «Ґаскін проти Сполученого Королівства» *(Gaskin v. the United Kingdom)* від 7 липня 1989 року, серія A, № 159, с. 16, п. 39).

55. У цій справі заявниця є позашлюбною дитиною, яка домагається, шляхом судового розгляду, встановити, хто є її справжнім

батьком. Провадження у цій справі про встановлення батьківства, відкрите за її позовом, має визначити її правові відносини з Н. Р. через встановлення біологічної реальності. Отже, існує прямий зв'язок між встановленням батьківства та приватним життям заявниці.

З огляду на це, факти справи підпадають під сферу застосування статті 8.

B. Дотримання статті 8

56. Арґументи заявниці по суті означали не те, що державі слід утримуватися від дій, а навпаки, що слід вживати заходів для забезпечення належного вирішення спору про встановлення батьківства з метою ефективного усунення непевності стосовно її особи. Отже, заявниця, по суті, оскаржувала не дію, а бездіяльність держави.

57. Суд знову наголошує на тому, що, хоча неодмінною метою статті 8 є захист людини від свавільного втручання з боку державних органів влади, вона зобов'язує державу не лише утримуватися від такого втручання: на додаток до такого неґативного обов'язку, на неї можуть покладатися позитивні обов'язки, що природно випливають із поняття фактичної поваги до приватного чи сімейного життя. Ці обов'язки можуть означати вжиття заходів з метою забезпечення поваги до приватного життя навіть у сфері взаємин між самими людьми (див. рішення у справі «X та Y проти Нідерландів» *(X and Y v. the Netherlands)* від 26 березня 1985 року, серія A, № 91, p. 11, п. 23; та у справі «Ботта проти Італії» *(Botta v. Italy)* від 24 лютого 1998 року, *Reports* 1998-I, с. 422, п. 33).

58. Проте межі між позитивними та неґативними обов'язками держави за статтею 8 не допускають точного визначення. Незважаючи на це, принципи, які застосовуються, схожі. При з'ясуванні, чи існує такий обов'язок, необхідно приділити увагу справедливій рівновазі, яка має бути забезпечена між загальним інтересом та інтересами даної людини; в обох випадках держава має право на певну свободу розсуду (див., наприклад, рішення у справі «Кіґан проти Ірландії» від 26 травня 1994 року, серія A, № 290, с. 19, п. 49; та у справі «M.B. проти Сполученого Королівства» *(M.B. v. the United Kingdom)*, заява № 22920/93, рішення Комісії від 6 квітня 1994 року, *Decisions and Reports (*DR) 77-A, с. 116).

59. Суд знову наголошує, що його завдання полягає не в тому, щоб підмінити собою відповідні органи Хорватії у визначенні найприйнятніших методів встановлення батьківства у процесі судового розгляду в Хорватії, а в тому, щоб перевірити, у світлі Конвенції, законність рішень, ухвалених цими органами із застосуванням свого права на свободу розсуду. Отже, Суд розглядатиме, чи порушила Хорватія, вирішуючи справу заявниці про встановлення батьківства, свій позитивний обов'язок за статтею 8 Конвенції (див., наприклад, рішення у справі

«Хокканен проти Фінляндії» *(Hokkanen v. Finland)* від 23 вересня 1994 року, серія A, № 299-A, с. 20, п. 55; та у справі, *mutatis mutandis*, «Хендісайд проти Сполученого Королівства» *(Handyside v. the United Kingdom)* від 7 грудня 1976, серія A, № 24, с. 23, п. 49).

60. У даній справі єдиний засіб, за допомогою якого заявниця може встановити, чи є Н. Р. її біологічним батьком, — це судове провадження в цивільному суді, оскільки Н. Р. заперечує батьківство.

61. У зв'язку з цим Суд бере до уваги, що національне право не передбачає заходів, якими можна було примусити Н. Р. виконати розпорядження суду першої інстанції про проходження експертизи на ДНК. Немає й жодного положення, яке прямо передбачало б наслідки такого невиконання. Однак фактично в цивільному провадженні суд, згідно зі статтею 8 Цивільно-процесуального закону, повинен винести рішення на власний розсуд, після аналізу всіх доказів, в окремому порядку та в цілому. При цьому суд має право дійти висновку, взявши до уваги той факт, що сторона перешкоджає встановленню певних фактів.

62. Через три з половиною роки, упродовж яких Н. Р. шість разів не з'являвся у призначені місце й час для проходження експертизи на ДНК, суд першої інстанції дійшов висновку, що Н. Р. фактично є батьком заявниці. Підставою для такого висновку було показання матері заявниці та той факт, що Н. Р. уникає проходження експертизи на ДНК. З іншого боку, апеляційний суд визнав такі докази недостатніми для встановлення батьківства відповідача. У зв'язку з цим Суд зазначає, що процедурне положення загального характеру, яке надає судам право оцінювати докази на власний розсуд, не є саме по собі достатнім та належним засобом встановлення батьківства у справі, в якій гаданий батько ухиляється від виконання розпорядження суду про проходження експертизи на ДНК.

63. Крім того, суд першої інстанції не зміг вирішити питання батьківства шляхом оцінки інших належних доказів. Уряд доводив, що це відбулося через відмову Н. Р. співпрацювати в процесі провадження. Однак матеріали свідчать, що суд не спромігся знайти належні процедурні засоби, щоб запобігти діям відповідача, які перешкоджали провадженню.

64. На думку Суду, особа, яка перебуває в такому становищі, як заявниця, має захищений Конвенцією життєвий інтерес в одержанні інформації, необхідної для виявлення правди про важливий аспект своєї особи. Однак при цьому треба пам'ятати, що інтерес захисту прав третіх осіб може виключати можливість примусового притягнення їх до проходження будь-якої медичної експертизи, зокрема й експертизи на ДНК.

Держави, що підписали Конвенцію, мають різні підходи до розв'язання проблеми, яка виникає, коли гаданий батько відмовляється

виконати розпорядження суду про проходження експертизи, необхідної для встановлення фактів. У деяких державах суди можуть накласти на таку особу штраф або покарати її ув'язненням. В інших невиконання розпорядження суду може створювати презумпцію батьківства або кваліфікуватися як неповага до суду, що може підлягати кримінальному переслідуванню.

Система, що існує в Хорватії, яка не має засобів примусу стверджуваного батька до виконання розпорядження суду про проходження експертизи на ДНК, може у принципі розглядатися як така, що відповідає зобов'язанням, які випливають із статті 8, беручи до уваги наявність у цієї держави свободи розсуду. Однак Суд вважає, що в такій системі мають забезпечуватися інтереси людини, яка домагається встановлення батьківства в ситуації, коли його не можна встановити шляхом проведення експертизи на ДНК. Відсутність процедурного засобу, за допомогою якого можна було б змусити гаданого батька виконати розпорядження суду, не суперечитиме принципу пропорційності лише тоді, коли передбачаються альтернативні засоби, що дають змогу незалежному органові оперативно вирішити справу про встановлення батьківства. У цій справі заявниця не мала доступу до жодного такого засобу (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі Ґаскіна, с. 20, п. 49).

65. До того ж при розгляді заяви про встановлення батьківства суд зобов'язаний брати до уваги основний принцип забезпечення інтересів дитини. Суд визнає, що процедура, якою можна було скористатися, не забезпечує справедливої рівноваги між правом заявниці на усунення непевності стосовно своєї особи без зайвої затримки та правом її гаданого батька не проходити експертизу на ДНК. Суд вважає, що при цьому не забезпечується пропорційний захист залучених у процедуру інтересів.

66. Отже, через недієвість судів заявниця залишилася у стані тривалої непевності стосовно своєї особи. Це означає, що органи влади Хорватії не забезпечили права заявниці на «повагу» до приватного життя, на яке вона має право згідно з Конвенцією.

Отже, було допущено порушення статті 8 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

67. Заявниця також стверджувала, що у неї не було ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого вона могла б порушити питання про надмірну тривалість судового провадження у справі. Крім того, національна правова система не передбачає засобу, який би зобов'язував підсудного в спорі про встановлення батьківства виконати розпорядження суду про проходження експертизи на ДНК. На її думку, це становило порушення статті 13 Конвенції, в якій сказано:

«Кожен, чиї права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи».

68. Уряд звернувся до Суду з проханням визнати цю частину заяви явно погано обґрунтованою. Уряд стверджує, що заявниця мала можливість подати заяву на підставі пункту 4 статті 59 Закону про Конституційний суд. На думку Уряду, така можливість становила ефективний засіб правового захисту стосовно судового провадження у справі заявника.

69. Суд зазначає, що скарга заявниці за статтею 13 Конвенції містить дві частини. По-перше, вона скаржилася на відсутність ефективного засобу правового захисту стосовно тривалості судового провадження.

70. З цього приводу Суд зазначає, що у справі Хорвата він визнав, що пункт 4 статті 59 Закону про Конституційний суд не є ефективним засобом правового захисту стосовно тривалості цивільного провадження (див. згадане вище рішення у справі «Хорват проти Хорватії», п. 65).

71. Так само і в цій справі Суд визнає, що було допущено порушення статті 13 Конвенції, оскільки заявниця не мала засобу правового захисту в національних судах, який дав би їй змогу здійснити право на «розгляд упродовж розумного строку», ґарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції.

72. Що стосується другої скарги з посиланням на статтю 13, заявниця стверджувала, що національне законодавство не передбачало засобів, за допомогою яких можна було забезпечити присутність відповідача в суді на розгляді справи про встановлення батьківства.

73. Суд уже взяв цей аспект до уваги, розглядаючи справу у світлі статті 8 Конвенції. Зважаючи на свій висновок стосовно статті 8 (див. пункти 57–66 вище), Суд не вбачає необхідності розглядати те саме питання у світлі 13 Конвенції.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

74. У статті 41 Конвенції сказано:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. Шкода

75. Заявниця вимагала присудження їй 3 000 000 німецьких марок як компенсацію за страждання, яких вона зазнала внаслідок порушення Конвенції.

76. Уряд звернувся до Суду з проханням оцінити суму, яка має бути присуджена як справедлива сатисфакція, виходячи з його прецедентної практики в цивільних справах, що вимагають звичайної ретельності.

77. Суд погоджується з тим, що заявниця зазнала шкоди нематеріального характеру внаслідок тривалості судового провадження. До того ж Суд визнав, що заявниця постраждала внаслідок процедурних похибок у цьому провадженні. Це сталося через невиконання державою своїх позитивних обов'язків стосовно права на повагу до приватного життя.

78. Отже, Суд доходить висновку, що заявниця зазнала певної нематеріальної шкоди, яку недостатньо компенсує висновок про наявність порушення Конвенції. Оцінюючи компенсацію за принципом справедливості, як цього вимагає стаття 41, Суд присуджує заявниці 7000 євро.

B. Судові витрати

79. Заявниця, яка одержала безоплатну правову допомогу від Ради Європи у зв'язку з підготовкою своєї справи, відшкодування судових витрат не вимагала. Отже, Суд вважає, що необхідності присуджувати компенсацію за цим пунктом немає.

C. Відсотки у разі несвоєчасної сплати

80. За наявною у Суду інформацією, встановлена законом відсоткова ставка, чинна в Хорватії на день ухвалення цього рішення, становить 18 % на рік.

На цих підставах Суд одноголосно

1. *Постановляє*, що допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

2. *Постановляє*, що допущено порушення статті 8 Конвенції.

3. *Постановляє*, що допущено порушення статті 13 Конвенції стосовно скарги, поданої з посиланням на пункт 1 статті 6 Конвенції.

4. *Постановляє,* що немає необхідності розглядати скаргу, подану з посиланням на статтю 13 Конвенції, у світлі статті 8 Конвенції.

5. *Постановляє*,

a) що держава-відповідач має сплатити заявниці у трьохмісячний строк від дати, на яку це рішення стає остаточним, згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, 7000 (сім тисяч) євро як компенсацію за нематеріальну шкоду — ця сума має бути конвертована в хорватські куни за курсом, чинним на день врегулювання, — а також компенсувати будь-який податок, якщо він підлягає сплаті;

b) що простий відсоток, 18 % річних, виплачуватиметься зі спливом зазначених вище трьох місяців до повного розрахунку.

6. *Відхиляє* решту вимог заявниці стосовно справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено у письмовій формі 7 лютого 2002 року, згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Реґламенту Суду.

Ерік Фріберг,
секретар

Крістос Л. Розакіс,
голова

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «ҐАВЕНДА ПРОТИ ПОЛЬЩІ»
(CASE OF GAWĘDA v. POLAND)

(Заява № 26229/95)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРҐ

14 березня 2002 року

У справі «Ґавенда проти Польщі»

Європейський суд з прав людини (перша секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

пані **Е. Палм** (E. Palm), **голова**
пані **В. Томассен** (W. Thomassen)
п. **Ґаукур Йорундссон** (Gaukur Jörundsson)
п. **Є. Макарчик** (J. Makarczyk)
п. **Р. Тюрмен** (R. Türmen)
п. **Х. Касадеваль** (J. Casadevall)
п. **Б. Жупанчич** (B. Zupančič)
та п. **Майкл О'Бойл** (M. O'Boyle), **секретар секції**,

після наради за зачиненими дверима 21 лютого 2002 року

постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа передана до Суду, відповідно до положень, чинних до набрання чинності Протоколом № 11 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція)[1], Європейською комісією з прав людини (Комісія) 17 травня 1999 року (пункт 4 статті 5 Протоколу № 11 та колишні статті 47 і 48 Конвенції).

---

[1] *Примітка канцелярії*:

Протокол № 11 набрав чинності 1 листопада 1998 року.

2. Справу розпочато за заявою (№ 26229/95) проти Республіки Польщі, поданою 30 січня 1994 року до Комісії на підставі колишньої статті 25 Конвенції громадянином Польщі Йозефом Ґавендою *(Józef Gawęda)* (заявник).

3. Заявник, зокрема, стверджує, що польські суди відмовилися зареєструвати назви двох періодичних видань, що послужило для нього перешкодою для організації виходу їх друком.

4. 15 січня 1996 року Комісія оголосила заяву частково прийнятною. У своїй доповіді від 4 грудня 1998 року (колишня стаття 31 Конвенції) вона висловила думку (25 голосів проти 1), що допущено порушення статті 10 Конвенції.

5. Заявника в Суді представляв Венчислав Ґжиб *(Wieńczysław Grzyb)*, адвокат, який практикує в м. Живець *(Żywiec)*. 31 березня 1999 року колеґія суддів Великої палати вирішила, що справу має розглянути одна із секцій (пункт 1 правила 100 Реґламенту Суду). Після цього її було передано першій секції. Як передбачено пунктом 1 правила 26 Реґламенту Суду, зі складу секції було створено палату для розгляду цієї справи (пункт 1 статті 27 Конвенції).

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6. 9 вересня 1993 року реґіональний суд м. Бєльсько-Бяла *(Bielsko-Biała)* відхилив прохання заявника зареєструвати періодичне видання під назвою «Соціальний та політичний щомісячник — Європейський моральний суд» *(«Miesięcznik społeczno-polityczny, europejski sąd moralny»)*, який мав видаватися в м. Кенті *(Kęty)*. Суд вважав, що, згідно із Законом про пресу та Наказом міністра юстиції стосовно реєстрації періодичних видань, найменування такого видання має відповідати його змістові. Запропонована заявником назва означала, що в м. Кенті було засновано європейську установу, а це не відповідало дійсності і вводило б в оману майбутніх покупців видання. Крім того, запропонована назва не співмірна з фактичним значенням і колом читачів цього періодичного видання, оскільки важко уявити, щоб періодичне видання європейського масштабу могло публікуватися в м. Кенті. Далі суд зазначав:

> «... заявник уперто звертається з проханням про реєстрацію періодичних видань, із назв яких випливає, що в Кенті існує установа міжнародного характеру (така, як Європейський моральний суд чи Світовий суд моралі), і коли суд прохає його змінити назви, він заявляє, що не робитиме цього».

7. 17 грудня 1993 року Катовіцький *(Katowice)* апеляційний суд відхилив апеляцію заявника проти цього рішення. Апеляційний суд, зокрема, зауважив, що під час провадження в суді першої інстанції заявникові

порадили змінити запропоновану назву, вилучивши з неї слова «Європейський моральний суд», але він відмовився.

8. Згодом заявник учинив кілька позовів, домагаючись реєстрації інших періодичних видань.

9. 6 травня 1994 року міністр юстиції відмовився надати дозвіл на подання надзвичайної апеляції проти рішення від 17 грудня 1993 року, визнавши, що рішення відповідає законові.

10. 17 лютого 1994 року реґіональний суд м. Бєльсько-Бяла відхилив наступне прохання заявника — про реєстрацію ще одного періодичного видання під назвою «Німеччина — тисячолітній ворог Польщі». Під час слухання 17 лютого 1994 року суд зазначив, що на прохання змінити запропоновану назву, щоб позбавити її неґативної конотації, заявник відмовився зробити це. Суд вважав, що реєстрація періодичного видання з такою назвою, як її запропонував заявник, зашкодить справі польсько-німецького примирення і добросусідським відносинам між цими країнами.

11. Заявник подав проти цього рішення апеляцію, в якій стверджував, що рішення суду незрозуміле і являє собою цензурне втручання.

12. 12 квітня 1994 року Катовіцький апеляційний суд підтвердив законність оскаржуваного рішення. Він зауважив, що в запропонованому заявником вигляді назва надмірно зосереджувала б увагу на неґативних аспектах польсько-німецьких відносин. На думку апеляційного суду, така назва створювала б однобоку картину існуючих фактів і, отже, суперечила б реальній ситуації. Апеляційний суд також визнав, що суд нижчої інстанції мав усі підстави відмовити в реєстрації, посилаючись на те, що назва зашкодить процесові польсько-німецького примирення і добрим відносинам між Польщею та Німеччиною.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

13. Згідно зі статтею 20 Закону про пресу від 26 січня 1984 року, для того щоб періодичне видання дістало право на вихід друком, його найменування має бути зареєстроване реґіональним судом. У клопотанні про реєстрацію потрібно зазначити запропоноване найменування, адресу редактора, прізвище та інші особисті дані головного редактора, назву та адресу друкарні, а також інформацію про частотність виходу періодичного видання. Рішення про реєстрацію має бути ухвалене в межах тридцяти днів від дати надходження клопотання до суду. Суд відмовляє в реєстрації, якщо клопотання не містить необхідних даних або якщо запропоноване найменування завдаватиме шкоди праву на захист найменування будь-якого існуючого періодичного видання. У статті 45 Закону про пресу зазначено, що в разі виходу друком періодичного видання без необхідної реєстрації з відповідальної за це особи стягується штраф.

14. Стаття 23 (а) Закону про пресу уповноважує міністра юстиції видавати накази, якими визначається порядок реєстрації друкованих видань.

15. У статті 5 Наказу міністра юстиції про реєстрацію періодичних видань (Наказ), чинній на той час, зазначалося, що реєстрація не дозволяється, якщо видання суперечить чинним нормативно-правовим актам та реаліям *(«sąd nie może zarządzić wpisu do rejestru, jeżeli wpis ten byłby niezgodny z przepisami prawa lub z istniejącym stanem rzeczy»)*.

16. 1 листопада 1997 статтю 5 Наказу було вилучено.

ЩОДО ПРАВА

І. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 10 КОНВЕНЦІЇ

17. У своїй скарзі заявник стверджував, що відмова зареєструвати найменування цих періодичних видань становила порушення статті 10 Конвенції, в якій сказано:

> «1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.
>
> 2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві».

А. Розглянуті Судом арґументи

18. Насамперед Уряд підтвердив своє глибоке переконання, що свобода вираження поглядів становить одну з основних підвалин демократичного суспільства. Отже, будь-які встановлені у зв'язку з цим обмеження повинні мати вузьке тлумачення і їх необхідність має бути переконливо доведена.

19. Уряд погодився з тим, що в цій справі рішення про відмову зареєструвати найменування періодичних видань становили втручання в права заявника, ґарантовані статтею 10 Конвенції. Що стосується відповідності цього втручання положенням, викладеним у пункті 2 цієї статті,

згідно з якими таке втручання має бути «встановлене законом», Уряд не погодився з висновком Європейської комісії з прав людини, що національне законодавство, про яке йдеться, Закон про пресу та Наказ не були сформульовані з достатньою чіткістю, яка дала б заявникові змогу керуватися ними у своїх діях. На думку Уряду, це законодавство чітко сформульоване, зрозуміле, конкретне і доступне.

20. Уряд також наголошував, що реєстрація періодичних видань, яка існувала на підставі чинного на той час законодавства, здійснювалася в судовому порядку. У процесі реєстрації періодичних видань положення як Закону про пресу, так і Наказу тлумачили і застосовували вищі суди. Запровадження такої системи мало ґарантувати, що навіть у разі виникнення будь-яких труднощів у тлумаченні такі проблеми розв'язуватиме незалежний і безсторонній суд. Уряд посилався з цього приводу на прецедентне рішення Суду, згідно з яким покладена на суди роль судового розгляду справи саме й полягає в розвіюванні таких сумнівів у тлумаченні (рішення у справі «Кантоні проти Франції» *(Cantoni v. France)* від 15 листопада 1996 року (*Reports* 1996-V, с. 1628, п. 32)). Уряд також нагадав, що перевірку на якість її як закону правова норма витримує, якщо вона визнається «достатньо чіткою в переважній більшості справ» (п. 31 рішення у справі Кантоні). Уряд доводив, що під час розгляду в польських судах більшості справ, пов'язаних із реєстрацією, конкретних проблем тлумачення не виникало.

21. Крім того, у своєму поданні Уряд стверджує, що дане законодавство давало кожній особі змогу керуватися ним у своїх діях і, отже, передбачити їхні наслідки. У цій справі заявник сам продемонстрував, що для нього національне законодавство є зрозумілим — про це свідчить той факт, що він учинив чимало позовів, на підставі яких відкривали реєстраційні провадження. Отже, треба визнати, що заявник мав достатні і практичні знання чинних законів.

22. Уряд також посилався на принцип, на якому неодноразово наголошував Суд: закон має бути настільки чітко сформульованим, щоб сторона в судовому провадженні «була здатною — якщо необхідно, за допомогою відповідної консультації — передбачити, достатньою за даних обставин мірою, наслідки, які може спричинити дана дія. Передбачуваність цих наслідків з абсолютною певністю не потрібна: досвід показує, що цього досягти неможливо» (рішення у справі «Реквеньї проти Угорщини» *(Rekvényi v. Hungary)* [GC], № 25390/94, п. 34, ECHR 1999-III, с. 16, п. 34). У цій справі законодавство, про яке йдеться, та досвід заявника давали йому можливість реґулювати свою поведінку набагато більшою мірою, ніж це можна було забезпечити у справі Реквеньї.

23. Уряд також посилався на статтю 5 Наказу, згідно з яким рішення про реєстрацію не можна було видати, якщо така реєстрація не відповідатиме чинним нормативно-правовим актам. За словами Уряду, закон

треба розглядати як комплексне зведення норм загального характеру. Точність і зрозумілість формулювань юридичних положень не обов'язково має забезпечуватися надмірно казуїстичним реґламентуванням. Щоразу, коли законодавство вимагає, щоб щось відповідало «чинним нормам», які ґрунтуються на законі, під цим треба розуміти необхідність врахування будь-якої потенційно застосовної юридичної норми. Суди мають достатні засоби й можливості для з'ясування, які норми мають враховуватися в кожному конкретному випадку. Отже, у цій справі не потребується будь-якого посилання на конкретний нормативно-правовий акт.

24. Уряд погодився з тим, що певні труднощі з тлумаченням можуть виникнути у зв'язку з визначеною у статті 5 Наказу другою умовою для реєстрації. Згідно з цією умовою, в реєстрації може бути відмовлено, якщо видання не «відповідає реальній ситуації». Саме через цю причину Уряд вилучив статтю 5 із Наказу, щоб усунути можливості для неправильного тлумачення.

25. Однак Уряд наголошував, що в процесі судової реєстрації суди, як правило, мають з'ясувати, чи є правдивими факти, на які посилається претендент на свідоцтво про реєстрацію. Ця вимога типова для будь-якої реєстраційної процедури, що стосується, наприклад, реєстрації фактів народження, смерті та шлюбу; реєстрації об'єднань, професійних спілок та політичних партій. Така реєстраційна процедура, як правило, вимагає від сторони, якої вона стосується, подати певну інформацію, правдивість якої повинен перевірити реєстраційний орган. Застосування юридичних обмежень у процесі реєстрації могло виправдовуватися — як у випадку з реєстрацією найменувань — суспільними інтересами (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Стьєрна проти Фінляндії» *(Stjerna v. Finland)* від 25 листопада 1994 року, серія A, № 229-B, с. 61, п. 39).

26. Нарешті, наголошувалося, що заявник мав змогу друкувати свої періодичні видання, якби змінив запропоновані найменування. Отже, відмову в реєстрації найменувань не можна вважати обмеженням свободи вираження поглядів чи цензурою. Головним чином вона була наслідком невирішеного технічного питання реєстрації періодичних видань і не становила заборони поширення чи повідомлення конкретних ідей. Уряд доводив, що в усіх періодичних виданнях, зареєстрованих заявником, він міг здійснити і фактично здійснив своє право на свободу вираження поглядів як автор і видавець. Реєстраційна процедура не являла собою й «ліцензування», про яке йдеться в пункті 1 статті 10 Конвенції.

27. Зрештою, Уряд висловив думку, що система реєстрації періодичних видань, яка функціонувала на підставі польського законодавства, чинного на час, про який ідеться в справі, не перебувала у відкритому

конфлікті з вимогами статті 10 Конвенції. На думку Уряду, відмова в реєстрації періодичних видань заявника не лише встановлена законом, а й була необхідною в демократичному суспільстві в інтересах охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я, а також для захисту репутації або прав інших осіб. Однак Суд зазначає, що на підтримку цього висновку інших додаткових арґументів висунуто не було.

28. Заявник стверджував, що відмова реґіонального суду м. Бельсько-Бяла та Катовіцького апеляційного суду зареєструвати найменування періодичних видань «Німеччина — тисячолітній ворог Польщі» і «Соціальний та політичний щомісячник — Європейський моральний суд», поза всяким сумнівом, становила порушення статті 10 Конвенції. Рішення цих судів суперечили положенням Конституції Польщі, які ґарантують свободу вираження поглядів, а також порушили чинні положення польського права.

29. Згідно із Законом про пресу, назви періодичних видань, а також дані, перелічені в статті 20 цього закону, мають бути занесені до реєстру в реґіональному суді, компетентному в даному реґіоні. Стаття 5 Наказу міністра юстиції, виданого 9 липня 1990 року відповідно до повноважного положення, яке міститься в статті 23 (а) Закону про пресу, передбачала відмову в реєстрації, якщо назва видання не відповідає чинним нормативно-правовим актам чи суперечить реаліям. Заявник підкреслював, що формулювання цього положення виходило за межі наданого міністрові Законом про пресу повноваження реґулювати положеннями своїх наказів порядок проведення реєстрації друкованих видань. Також варто згадати, що після подій, розглянутих у цій справі, статтю 5 скасовано.

30. Заявник доводив, що навіть у час, коли стаття 5 Наказу ще була чинною, всі судові рішення, які Суд розглядає в даній справі, у будь-якому випадку суперечили відповідним нормативно-правовим актам Польщі. Так було тому, що суди відхилили клопотання про реєстрацію найменувань, посилаючись на те, що вони суперечили реаліям. Проте стосовно періодичного видання «Соціальний та політичний щомісячник — Європейський моральний суд» не було підстав, які б давали право стверджувати, що ця назва, яка має літературний і метафоричний характер, суперечить або не суперечить реаліям, як сказано в статті 5 Наказу. Якщо припустити можливість розгляду найменування друкованого видання з такого погляду, це призведе до абсурдних наслідків, як-от неможливість публікації таких періодичних видань, як «Дер Шпіґель» *(«Der Spiegel»)* або «Сан» *(«The Sun»)*, оскільки насправді їхні автори не пишуть про «дзеркало» або «сонце». Що стосується другого найменування, «Німеччина — тисячолітній ворог Польщі», то воно також має метафоричний характер, і тому неможливо вирішити, чи відповідає воно реаліям. Таке найменування становить радше оцінне судження, а не заяву факту, і було вжите з метою спонукання до роздуму та дискусії стосовно польсько-німецьких відносин.

31. Нарешті, заявник доходить висновку, що оскаржувані рішення становили явне порушення статті 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

B. Оцінка Суду

1. Загальні принципи

32. Суд знову наголошує, що право на свободу вираження поглядів становить одну з основних підвалин демократичного суспільства й одну з принципових умов його розвитку та умов самореалізації кожної людини (див. рішення у справі «Лінґенс проти Австрії» *(Lingens v. Austria)* від 8 липня 1986 року, серія А, № 103, с. 26, п. 41). Хоча свобода вираження поглядів може обмежуватися певними винятками, вони «мають бути чітко визначені, а необхідність будь-яких обмежень має бути переконливо встановлена» (див. рішення у справі «“Обсервер” і “Ґардіан” проти Сполученого Королівства» *(Observer and Guardian v. the United Kingdom)* від 26 листопада 1991 року, серія А, № 216, с. 30, п. 59).

33. За умови дотримання пункту 2 статті 10, свобода вираження поглядів стосується не лише «інформації» чи «ідей», що сприймаються схвально або вважаються необразливими та незначущими, а й такої інформації чи ідей, які викликають образу, обурення або неспокій. Такими є вимоги плюралізму, терпимості й широти поглядів, без яких «демократичне суспільство» неможливе (див. рішення у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» *(Handyside v. the United Kingdom)* від 7 грудня 1976 року, серія А, № 24, с. 23, п. 49; та у справі «Єрсілд проти Данії» *(Jersild v. Denmark)* від 23 вересня 1994 року, серія А, № 298, с. 26, п. 37).

34. У демократичному суспільстві преса відіграє дуже важливу роль. Хоча преса не повинна переступати певних меж, зокрема, коли йдеться про репутацію та права інших, її обов’язок все-таки полягає в повідомленні — у порядку, зумовленому її зобов’язаннями та функціями, — інформації та ідей з будь-яких питань, які становлять суспільний інтерес (див. рішення у справі «Де Гаєс та Ґійзелс проти Бельгії» *(De Haes and Gijsels v. Belgium)* від 24 лютого 1997 року, *Reports* 1997-I, с. 233–234, п. 37). На пресу покладається не просто завдання повідомляти таку інформацію та ідеї, — громадяни також мають право отримувати їх. Інакше преса не була б спроможною відігравати роль «сторожового пса» громадськості (див. «Торґейр Торґейрсон проти Ісландії» *(Thorgeir Thorgeirson v. Iceland)* від 25 червня 1992 року, серія А, № 239, с. 28, п. 63; та у справі «“Бладет Тромсо” та Стенсаас проти Норвегії» *(Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway)* [GC], № 21980/93, *Reports* 1999-III, п. 62). Стаття 10 захищає не лише зміст ідей та інформації, а й форму, в якій вони передаються (див. рішення у справі «Обершлік проти Австрії» *(Oberschlick v. Austria)* від 23 травня 1991 року, серія А, № 204, с. 25,

п. 57). Журналістська свобода, зокрема, передбачає можливість використання деякого перебільшення або навіть провокації (див. рішення у справі «Праґер та Обершлік проти Австрії» *(Prager and Oberschlick v. Austria)* від 26 квітня 1995 року, серія А, № 313, с. 19, п. 38; у справі «Тома проти Люксембурґу» *(Thoma v. Luxembourg)*, № 38432/97, п. 43–45.

35. Нарешті, Суд нагадує, що стаття 10 Конвенції не містить прямої заборони встановлювати стосовно видань попередні обмеження. Однак за своїм характером такі обмеження можуть бути настільки небезпечними, що це диктує необхідність найретельнішого їх розгляду (рішення у справі «"Обсервер" і "Ґардіан" проти Сполученого Королівства» від 26 листопада 1991 року, серія А, № 216, с. 30, п. 60).

2. Застосування даних принципів до цієї справи

36. Суд передусім зауважує, що, згідно з польським правом, відмова суду зареєструвати найменування періодичного видання рівнозначна відмові надати право на його друкування.

37. З огляду це, Суд вважає, що оскаржувані рішення про відмову в реєстрації становлять втручання в права заявника, ґарантовані статтею 10 Конвенції. Це втручання спричиняє порушення такого положення, якщо не можна довести, що воно було «встановлене законом», мало одну або кілька законних цілей, визначених у пункті 2, і було «необхідним у демократичному суспільстві».

38. Насамперед необхідно з'ясувати, чи було оскаржуване втручання «встановлене законом».

39. Суд нагадує, що однією з вимог, що випливають із виразу «встановлений законом», є вимога передбачуваності даного заходу. Норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, яка дає особі можливість керуватися цією нормою у своїх діях: особа має бути здатна — у разі необхідності, за допомогою відповідної консультації — передбачити, достатньою за даних обставин мірою, наслідки, які може спричинити дана дія (див., наприклад, рішення у справі «Реквеньї проти Угорщини» [GC], № 25390/94, п. 34, ECHR 1999-III; у справі «Фельдек проти Словаччини» *(Feldek v. Slovakia)* № 29032/93, п. 56).

40. Суд вважає, що, хоча стаття 10 Конвенції не містить прямої заборони встановлювати стосовно видань попередні обмеження (див. п. 35 вище), відповідний закон повинен чітко зазначати обставини, за яких дозволено встановлювати такі обмеження, а особливо вказувати, коли наслідки такого обмеження, як у цій справі, мають повністю заблокувати публікацію періодичного видання. Це зумовлено тією потенційною небезпекою, яку такі попередні обмеження, за самим своїм характером, становлять для свободи вираження поглядів, ґарантованої статтею 10.

41. У цій справі система реєстрації періодичних видань реґулюється Законом 1984 року про пресу. Згідно зі статтею 20 цього закону, суд може відмовити в реєстрації лише у випадку, коли він встановлює, що в клопотанні на реєстрацію не міститься низки даних стосовно майбутнього періодичного видання. По-друге, в реєстрації може бути відмовлено, якщо суд виявить, що це зашкодить праву на захист найменування будь-якого існуючого періодичного видання. Стаття 5 Наказу про реєстрацію періодичних видань, у чинному на той час вигляді, передбачала, що реєстрація неможлива, якщо вона вступає в конфлікт із чинними нормативно-правовими актами або «суперечить реаліям».

42. Суди, відмовляючи в проханні заявника зареєструвати ці два періодичні видання, посилалися, по суті, на статтю 5 Наказу, оскільки вона вимагала відмови в реєстрації у випадку, коли назва видання «суперечить реаліям». У своєму рішенні від 9 вересня 1993 року реґіональний суд м. Бєльсько-Бяла відмовив у реєстрації, вважаючи, що запропоноване найменування означатиме, що в м. Кенті було засновано європейську установу, а це явно не відповідало дійсності. 17 лютого 1994 року у своєму подальшому рішенні, що розглядається в цій справі, суд висловив думку, що реєстрація періодичного видання під назвою «Німеччина — тисячолітній ворог Польщі» суперечила б реальній ситуації, оскільки це видання несправедливо зосереджувало б увагу на неґативних аспектах польсько-німецьких відносин, створюючи спотворену картину існуючих фактів.

43. Із наведеного вище видно, що суди в цій справі виходили з поняття «суперечить реаліям», яке міститься в статті 5 Наказу, з повноваження відмовити в реєстрації, якщо вони вважають, що найменування не задовольняє критерію дійсності, тобто що запропоновані найменування періодичних видань, по суті, вводять в оману. Хоча терміни, вжиті в цьому словосполученні, двозначні й недостатньо чіткі, всупереч тому, як це має бути в юридичному положенні такого характеру, вони щонайбільше означають, що в реєстрації може бути відмовлено у випадку, коли заява на реєстрацію не відповідає конкретним технічним вимогам, зазначеним у статті 20 Закону про пресу. Подальші дії, до яких удалися суди в цій справі, вимагаючи від заявника втілення в найменуванні журналу правдивої інформації, були, передусім з погляду свободи преси, недоречними. Найменування періодичного видання як таке не є твердженням, оскільки його функція, по суті, полягає в ідентифікації даного видання на ринку преси для його вже існуючих та потенційних читачів. Крім того, таке тлумачення вимагало б законодавчого положення, яке прямо уповноважувало б суди на такі дії. Іншими словами, тлумачення, яке дали суди, встановило нові критерії, які не можна було передбачити, спираючись на текст, де зазначено обставини, за яких у реєстрації може бути відмовлено.

44. Суд також бере до уваги арґумент Уряду про те, що правове положення може витримати перевірку його на якість, якщо це положення є достатньо чітким у переважній більшості справ, що їх розглядали національні органи. Уряд також доводив, що під час розгляду в польських судах більшості справ, пов'язаних із реєстрацією, жодних конкретних проблем тлумачення не виникало.

45. Однак завдання Суду полягає лише в оцінці обставин окремої справи, яку він розглядає. Було зазначено, що попереднє тлумачення цього положення не послужило підставою для підходу, застосованого судами в цій справі. Крім того, на погляд Суду, той факт, що практика польських судів стосовно реєстрації видань не свідчить про наявність особливих труднощів у тлумаченні таких положень, є лише доказом відсутності передбачуваності тлумачення, яке суди дали в цій справі.

46. Нарешті, Суд також бере до уваги арґумент Уряду про те, що особливою перевагою системи реєстрації періодичних видань, що ґрунтується на положеннях Закону про пресу, було те, що реєстрація здійснювалася в судовому порядку (див. пункт 20 вище). Отже, завдання реєстрації періодичних видань було покладене на незалежні суди.

47. Суд погоджується з тим, що судовий порядок системи реєстрації є важливою ґарантією свободи преси. Однак рішення, винесені національними судами в цій сфері, мають також відповідати принципам статті 10. Суд зауважує, що в цій справі це само по собі не заважало судам встановлювати стосовно друкованих засобів масової інформації попередні обмеження у спосіб, який призводив до повної заборони друку періодичних видань на підставі їхніх найменувань.

48. Суд доходить висновку, що закон, який застосовується в цій справі, не був сформульований з достатньою точністю, що дало б заявникові змогу керуватися ним у своїй поведінці. Отже, спосіб застосування обмеження на здійснення заявником права на свободу вираження поглядів не був «встановлений законом», як того вимагає пункт 2 статті 10 Конвенції.

49. Виходячи з наведених вище міркувань, Суд не вважає за необхідне розглядати, чи було задоволено інші вимоги пункту 2 статті 10 Конвенції. Суд також зазначає з цього приводу, що загалом Уряд не розвинув арґументів на підтримку свого висновку, що в цій справі ці вимоги виконано (див. пункт 29 вище).

50. Отже, Суд доходить висновку, що допущено порушення статті 10 Конвенції.

II. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

51. У статті 41 Конвенції сказано:

> «Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони

передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. Шкода

52. Заявник стверджував, що в 1993 році він уже мав багатий досвід як видавець. У період від 1992 до 1994 року дві видавничі компанії «Фактор» та «Ґавенда», якими він керував, провели ринкове дослідження, результати якого дали змогу дійти висновку, що до 80 % опитуваних готові купувати незареєстровані періодичні видання. Він також хотів, щоб періодичні видання, які вже виходили або вихід яких друком планувався, мали інші найменування. Він планував, що тираж обох журналів становитиме 400 000 примірників щомісяця, й очікував майбутній прибуток у розмірі 4 000 000 євро. Заявник вимагав справедливої сатисфакції, яка становить 10 % від передбачуваної суми його майбутніх прибутків, тобто 400 000.

53. Уряд стверджував, що вимоги заявника занадто надмірні і що шкоду, якщо її взагалі зазнав заявник, слід оцінювати у світлі відповідних прецедентних рішень Суду у справах проти Польщі, беручи при цьому до уваги реальну економічну ситуацію в країні, зокрема купівельну спроможність мінімальної сумарної заробітної плати.

54. Суд зауважив, що вимога заявника стосовно компенсації матеріальної шкоди ґрунтується на стверджуваній втраті комерційних можливостей. Суд не може передбачити розмір прибутку, який заявник міг би отримати завдяки публікуванню періодичних видань, які не було зареєстровано. Він також зазначає про неможливість точного підрахунку, спираючись на наведені заявником арґументи на підтримку вимоги справедливої сатисфакції, розміру втраченого у зв'язку з цим прибутку.

З іншого боку, Суд не виключає ймовірності втрати заявником певних економічних можливостей, що треба взяти до уваги («Озтюрк проти Туреччини» *(Oztürk v. Turkey)*, № 22479/93, п. 80).

Керуючись принципом справедливості та беручи до уваги всю наявну в його розпорядженні інформацію, Суд присуджує заявникові компенсацію за цим пунктом у розмірі 10 000 польських злотих.

B. Судові витрати

55. Заявник домагався відшкодування витрат, понесених у судових провадженнях, у розмірі 30 000 польських злотих.

56. Уряд звернувся до Суду з проханням ухвалити рішення стосовно компенсації за судові витрати лише в разі, якщо вони були фактично понесені, були неминучими і їхній розмір був прийнятним. У зв'язку з цим Уряд посилався на рішення у справі «Циммерман і Штайнер проти

Швейцарії» *(Zimmerman and Steiner v. Switzerland)* від 13 липня 1983 року (серія А, № 66, с. 35, п. 36).

57. Визначаючи розмір компенсації за принципом справедливості, Суд присуджує заявникові 6000 польських злотих, включаючи компенсацію будь-якої суми можливого податку на додану вартість.

С. Відсотки у разі несвоєчасної сплати

58. За наявною в Суду інформацією, встановлена законом відсоткова ставка, чинна в Польщі на день ухвалення цього рішення, становить 20 % на рік.

На цих підставах Суд одноголосно

1. *Постановляє*, що було допущено порушення статті 10 Конвенції.

2. *Постановляє*:

a) що у тримісячний строк держава-відповідач має сплатити заявникові, разом з компенсацією, у разі потреби, будь-якого податку на додану вартість, такі суми:

i) 10 000 (десять тисяч) польських злотих стосовно нематеріальної шкоди;

ii) 6000 (шість тисяч) польських злотих стосовно судових витрат;

b) що простий відсоток, 20 % річних, виплачуватиметься зі спливом зазначених вище трьох місяців до повного розрахунку.

3. *Відхиляє* решту вимог заявника стосовно справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено в письмовій формі 14 березня 2002 року, згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Реґламенту Суду.

Майкл О'Бойл, секретар

Елізабет Палм, голова

ІНФОРМАЦІЯ
ПРО ПОТОЧНІ РІШЕННЯ СУДУ

158
21.03.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «НІКУЛА ПРОТИ ФІНЛЯНДІЇ»

У рішенні[1] (викладене лише англійською мовою), винесеному в Страсбурзі 21 березня 2002 року у справі «Нікула проти Фінляндії» *(Nikula v. Finland)* (заява № 31611/96), Європейський суд з прав людини постановив, п'ятьма голосами проти двох, що було допущено порушення статті 10 (свобода вираження поглядів) Європейської конвенції з прав людини.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявниці (п'ятьма голосами проти двох) 5042 євро компенсації за нематеріальну шкоду, 1900 євро за матеріальну шкоду та 6500 євро за судові витрати.

1. Основні факти

Анна Нікула *(Anne Nikula)* — громадянка Фінляндії, 1962 року народження, адвокат, проживає в Гельсінкі. У 1992–1993 роках вона була захисником у кримінальній справі, що розглядалася у двох провадженнях у міському суді м. Коккола *(Kokkola)* і стосувалася ліквідації компаній. У цій справі її клієнта обвинувачували в сприянні вчиненню шахрайства, підбурюванні до нього і зловживанні відповідальною посадою. Прокурор викликав колишнього співпідозрюваного для давання показань. Заявниця заперечила проти цього і підготувала меморандум, у якому засудила тактику прокурора, зазначивши, що це — «маніпуляція і незаконне подання доказів». Міський суд, який займався цією справою як перша інстанція, відхилив її заперечення, і після цього її клієнта було визнано винним.

Згодом прокурор порушив в апеляційному суді кримінальне провадження проти заявниці за дифамацію. 22 серпня 1994 року її було визнано винною в «неумисній дифамації», тобто вона висловила думку

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

стосовно чиєсь поведінки, не ставлячи правопорушення за вину, знаючи, що його вчинено не було. На неї наклали штраф і наказали сплатити компенсацію за шкоду прокуророві й оплатити судові витрати на користь держави. Як заявниця, так і прокурор звернулися з апеляцією до Верховного суду, який підтримав арґументацію рішення апеляційного суду, але скасував вимогу сплатити штраф, вважаючи, що правопорушення дрібне; проте обов'язок сплатити компенсацію за шкоду та покрити розмір судових витрат було підтверджено.

2. Процедура і склад Суду

Заяву було подано до Європейської комісії з прав людини 20 травня 1996 року і передано до Суду 1 листопада 1998 року. Справу було передано для розгляду тодішній четвертій секції Суду, яка 30 листопада 2000 року оголосила заяву частково прийнятною.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Ґеорґ **Ресс** (Georg Ress, Німеччина), **голова**
Антоніо **Пастор Рідруехо** (Antonio Pastor Ridruejo, Іспанія)
Люціус **Кафліш** (Lucius Caflisch, Швейцарія)
Іренеу **Кабраль Баррето** (Ireneu Cabral Barreto, Португалія)
Володимир **Буткевич** (Volodymyr Butkevych, Україна)
Ніна **Важич** (Nina Vajić, Хорватія)
Матті **Пеллонпя** (Matti Pellonpää, Фінляндія),

а також Венсан **Берже** (Vincent Berger), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявниця скаржиться, посилаючись на статтю 10.

Рішення Суду

Стаття 10

Суд зауважив, що межі прийнятної критики на адресу державних службовців, які здійснюють свої повноваження, у деяких випадках можуть бути ширшими, ніж на адресу приватних осіб. Однак не можна стверджувати, що державні службовці свідомо і тією мірою, в якій це роблять політики, залишають кожне своє слово і вчинок відкритими для безпосереднього ретельного розгляду і що, з огляду на це, критика дій державних службовців не може здійснюватися за такими самими критеріями, за якими це робиться щодо політиків. Навпаки, може виявитися необхідним захист державних службовців під час виконання ними службових обов'язків від аґресивних та образливих словесних нападок.

У цій справі заявницю було визнано винною за критичні висловлювання на адресу прокурора у зв'язку з рішеннями, прийнятими ним у межах своєї компетенції як стороною в кримінальному провадженні, в якому заявниця була захисником обвинуваченого. Фактично заявниця обвинуватила прокурора Т. в незаконних діях, але ця критика була спрямована проти стратегії обвинувачення, яку нібито обрав Т., а саме — проти двох конкретних рішень, які він прийняв перед судовим розглядом і які, на думку заявниці, становили «рольову маніпуляцію..., на порушення його службових обов'язків». Хоча деякі з висловлювань були недоречними, її критика стосувалася виключно виконання Т. своїх прокурорських функцій у справі проти клієнта заявниці і не зачіпала загальних професійних та інших якостей Т. У цьому процедурному контексті Т. мав терпимо поставитися до дуже критичних висловлювань заявниці як захисника обвинуваченого. Крім того, Суд взяв до уваги, що арґументи в поданні заявниці пролунали лише в межах зали судового засідання, на відміну від критичних зауважень проти судді чи прокурора, висловлюваних, наприклад, у пресі. Суд також не міг зробити висновок про те, що критичні висловлювання заявниці на адресу прокурора, які мали процедурний характер, становили особисту образу.

Далі Суд знову наголосив на тому, що, незважаючи на неналежність заявниці до адвокатської асоціації і, отже, неможливість розгляду її дій шляхом дисциплінарної процедури, вона все-таки мала бути під наглядом та контролем суду першої інстанції. Не було фактів, які свідчили б про те, що прокурор Т. попрохав головуючого суддю прореаґувати на критику заявниці якимось іншим чином, окрім прийняття ухвали стосовно процедурного заперечення сторони захисту щодо заслуховування згаданого свідка обвинувачення. Міський суд фактично обмежився відхиленням цього заперечення. Однак головуючий суддя міг би перервати виступ заявниці, спрямований проти позову, та зробити їй зауваження, навіть за відсутності відповідного прохання прокурора. Міський суд міг би навіть скасувати її призначення як захисника для надання в цій справі безоплатної правової допомоги або не допустити виконання нею функцій захисника в даному судовому розгляді. У цьому контексті Суд наголосив, що роль суддів та головуючого судді полягала в тому, щоб спрямовувати провадження у спосіб, який забезпечував би належну поведінку сторін і передусім справедливість судового процесу, а не залишати розгляд прийнятності заяв сторін, зроблених у судовій залі, під час подальших проваджень.

Фактично, після приватного судового переслідування, ініційованого прокурором Т., заявницю було визнано винною лише в дифамації, вчиненій через недбальство. Зрозуміло й те, що Верховний суд скасував міру її покарання, вважаючи, що правопорушення має дрібний характер. Завдяки цьому накладений штраф було скасовано, але саму її не

звільнено від обов'язку компенсувати шкоду та оплатити судові витрати. Навіть за цих умов загрозу розгляду *ex post facto* критики, висловленої захисником на адресу ще однієї сторони в кримінальному провадженні — якою, без сумніву, треба вважати прокурора, — важко узгодити з обов'язком захисника у справі сумлінно захищати інтереси клієнтів. Це означає, що передусім сам захисник, під наглядом членів суду, має оцінювати доречність і доцільність арґументів захисту, не побоюючись можливого «охолоджувального ефекту» навіть стосовно незначної кримінальної санкції чи покарання у вигляді сплати компенсації за завдану шкоду чи понесені витрати.

Отже, в умовах демократичного суспільства обмеження — навіть у формі м'якого кримінального покарання — свободи захисника виражати свою думку може вважатися необхідним лише у виняткових випадках. Як ухвала виконувача обов'язків обвинувача про невисунення обвинувачень проти заявниці, так і думка меншості у Верховному суді свідчать про те, що національні органи також були далекі від одностайного висновку про наявність достатніх підстав для даного втручання. На думку Суду, наявність таких підстав доведено не було, і, отже, обмеження стосовно свободи самовираження пані Нікули не відповідало «нагальній соціальній потребі». На цих підставах Суд дійшов висновку, що статтю 10 було порушено, адже підтвердження Верховним судом рішення про визнання заявниці винною та стягнення з неї компенсації за шкоду та судові витрати не було пропорційним поставленій законній меті.

Судді Пастор Рідруехо і Кафліш висловили окрему думку, яка не збігається з позицією більшості. Окрему думку додано до судового рішення.

171
27.03.2002

Комюніке Секретаря Суду

ЗАЯВУ МІЛОШЕВИЧА ОГОЛОШЕНО НЕПРИЙНЯТНОЮ

Європейський суд з прав людини оголосив неприйнятною заяву Слободана Мілошевича *(Slobodan Milošević)*, колишнього президента Федеративної Республіки Югославії. 20 грудня 2001 року п. Мілошевич, 1940 року народження, який нині перебуває під вартою у слідчому ізоляторі ООН у Гаазі, подав заяву проти Нідерландів.

31 серпня 2001 року в сумарному провадженні, розпочатому у зв'язку зі зверненням п. Мілошевича з проханням негайно звільнити його з-під варти і повернути до Югославії, голова Гаазького реґіонального суду визнав, що Міжнародний трибунал з розгляду злочинів, учинених у колишній Югославії (ICTY), фактично має достатнє правове підґрунтя, що він надав достатні процедурні ґарантії, як визнав Європейський суд з прав людини у рішенні «Налетилич проти Хорватії» *(Naletilić v. Croatia)* (№ 51891/99, 4 травня 2000 року), і що суди Нідерландів не правоможні розглядати прохання заявника про звільнення його з-під варти, оскільки Королівство Нідерланди на законних підставах передало свою юрисдикцію щодо справ обвинувачених у злочинах, вчинених у колишній Югославії, Міжнародному трибуналу з розгляду таких злочинів.

Звертаючись до Європейського суду з прав людини, п. Мілошевич посилався на такі статті Європейської конвенції з прав людини: статтю 5 (право на свободу та особисту недоторканність), 6 (право на справедливий судовий розгляд), 10 (свобода вираження поглядів), 13 (право на ефективний засіб правового захисту) та 14 (заборона дискримінації). Його скарги були спрямовані проти арешту і взяття його під варту та проти судового провадження, яке здійснює проти нього Міжнародний трибунал з розгляду злочинів, учинених у колишній Югославії.

У своєму рішенні Європейський суд з прав людини найперше зазначив, що не зрозуміло, чи подавалися всі скарги, які надійшли до нього, спочатку на національному рівні. Якщо заявник таких скарг не подавав, то він не вичерпав засобів правового захисту, якими міг скористатися на національному рівні.

Якщо ці скарги подавалися до національних судів, то заявник не скористався можливостями, наданими йому законодавством Нідерландів стосовно спростування оскаржуваного рішення. Він відкликав апеляцію проти рішення від 31 серпня 2001 року, яку він подавав до апеляційного суду. У такий спосіб він також позбавив себе можливості подання подальшої апеляції з питань права до Верховного суду.

Отже, компетентна палата другої секції Суду ухвалила одностайне рішення, що, згідно з пунктами 1 і 4 статті 35 Конвенції, заява має бути відхилена у всій сукупності з огляду на невичерпання національних засобів правового захисту.

177
27.03.2002

Комюніке Секретаря Суду

СПРАВИ, ПРИЙНЯТІ ДЛЯ ПЕРЕДАННЯ ЇХ НА РОЗГЛЯД ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ

Сьогодні колеґія з п'яти суддів Великої палати прийняла для передання на розгляд Великої палати, згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, такі справи:

1. «Геттон та інші проти Сполученого Королівства» *(Hatton and Others v. the United Kingdom)* — рішення від 2 жовтня 2001 року стосовно нічних рейсів в аеропорту «Хітроу» та висновок про наявність порушення статей 8 і 13 Конвенції (див. комюніке № 692, 02.10.2001).

2. «Сахін проти Німеччини» *(Sahin v. Gemany)* — рішення від 11 жовтня 2001 року, яке стосується права батька бачитися зі своєю позашлюбною дитиною, та висновок про наявність порушення статті 8 і статті 8, узятої у поєднанні зі статтею 14 Конвенції (див. комюніке № 722, 11.10.2001).

3. «Зоммерфельд проти Німеччини» *(Sommerfeld v. Germany)* — рішення від 11 жовтня 2001 року, яке стосується права батька бачитися зі своєю позашлюбною дитиною, та висновок про наявність порушення статті 8, статті 8, узятої у поєднанні зі статтею 14 Конвенції, та статті 6 Конвенції (див. комюніке № 722, 11.10.2001).

191
09.04.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «ЯЗАР, КАРАТАШ, АКСОЙ ТА НАРОДНА ТРУДОВА ПАРТІЯ (НТП) ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення[1] (яке викладене лише французькою мовою) у справі «Язар, Караташ, Аксой та Народна трудова партія (НТП) проти Туреччини» *(Yazar, Karataş, Aksoy and the People's Labour Party (HEP) v. Turkey)* (заяви № 22723/93, 22724/93 та 22725/93).

Суд одноголосно постановив:

— що допущено порушення статті 11 Європейської конвенції з прав людини (свобода зібрань та об'єднання);

— що не було потреби з'ясовувати, чи допущено порушення статті 9 Конвенції (свобода думки), статті 10 (свобода вираження поглядів) та статті 14 (заборона дискримінації);

— що стаття 6 (право на справедливий судовий розгляд) у цій справі не застосовується.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив кожному із трьох заявників по 10 000 євро за нематеріальну шкоду, що загалом становить компенсацію в 30 000 євро, а також 10 000 євро всім трьом за судові витрати.

1. Основні факти

Народну трудову партію *(Halkin Emeği Partisi)* засновано в 1990 році. У час, про який ідеться в цій справі, Ферідун Язар *(Feridun Yazar)* був її головою, Ахмет Караташ *(Ahmet Karataş)* — заступником голови, а Ібрагім Аксой *(Ibrahim Aksoy)* — генеральним секретарем. Усі троє — громадяни Туреччини, проживають у м. Анкара.

3 липня 1992 року головний державний обвинувач Касаційного суду звернувся до Конституційного суду Туреччини з проханням розпустити

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

НТП, посилаючись на те, що вона підірвала цілісність держави, допустивши з боку своїх лідерів та посадових осіб заяви, які суперечать Конституції та порушують законодавство про політичні партії, а також надавши захист і допомогу деяким своїм членам, які вчинили незаконні дії.

На прохання заявників голові НТП було дозволено усно викласти свої арґументи Конституційному судові, і рішенням від 14 липня 1993 року цей суд оголосив розпуск партії, обґрунтовуючи це тим, що її діяльність може підірвати територіальну цілісність держави та єдність нації. Конституційний суд критикував НТП, зокрема, за «спроби поділити турецький народ на турків, з одного боку, і курдів — з іншого, з метою створення окремих держав», а також за «спроби знищити національну й територіальну цілісність». З огляду на незавершеність судових розглядів у кількох кримінальних справах, Конституційний суд відхилив другий арґумент головного державного обвинувача Касаційного суду стосовно того, що НТП допустила вчинення її членами незаконних дій.

2. Процедура і склад Суду

Заяви подано до Європейської комісії з прав людини 24 вересня 1993 року. Оголосивши заяви прийнятними, Комісія у своїй доповіді від 1 березня 1999 року висловила одностайну думку про те, що допущено порушення статті 11, що жодного окремого питання у світлі статей 9 і 10 не постає і що немає необхідності розглядати окремо питання щодо наявності порушення статті 14. Вона також дійшла висновку, 22 голосами проти 4, що порушення пункту 1 статті 6 допущено не було. Справу передано до Суду 3 червня 1999 року.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Матті **Пеллонпя** (Matti Pellonpää, Фінляндія), **голова**
Антоніо **Пастор Рідруехо** (Antonio Pastor Ridruejo, Іспанія)
Вєра **Стражницька** (Viera Strážnická, Словаччина)
Марк **Фішбах** (Marc Fischbach, Люксембурґ)
Хосе **Касадеваль** (Josep Casadevall, Андорра)
Райт **Маруcте** (Rait Maruste, Естонія)
Фейяз **Ґьольчюклю** (Feyyaz Gölcüklü, Туреччина), **суддя *ad hoc***,

а також Майкл **О'Бойл** (Michael O'Boyle), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення[1]

Оскарження

Заявники стверджували, що розпуск НТП порушив право на свободу зібрань, ґарантоване статтею 11. Вони також стверджували про порушення статей 9 і 10, а також статті 14 стосовно політичних поглядів, які

[1] Цей стислий виклад, підготовлений канцелярією, ні до чого Суд не зобов'язує.

відстоює НТП. Нарешті, вони стверджували про порушення статті 6, оскільки Конституційний суд не провів слухання їхньої справи на відкритому засіданні.

Рішення Суду

Стаття 11

У цій справі завдання Суду полягало в тому, щоб з'ясувати, чи становив розпуск НТП та застосовані щодо заявників додаткові санкції «нагальну соціальну потребу». Суд погодився, що принципи, за які виступала НТП, як-от право на самовизначення та визнання мовних прав, не суперечили як такі основоположним принципам демократії. Суд погодився і з тим, що, якби просте відстоювання цих принципів політичною партією вважалося підтримкою актів тероризму, це зменшило б можливості вирішення пов'язаних із цією проблемою питань у межах демократичного обговорення і дало б збройним рухам змогу монополізувати діяльність з підтримки таких принципів. Це, у свою чергу, абсолютно суперечило б духові статті 11 та демократичним принципам, на яких вона ґрунтується.

Суд також зауважив, що, навіть у випадку, коли пропозиції, висунуті на підставі таких принципів, можуть вступати в конфлікт з основними елементами державної політики або переконаннями більшості громадського загалу, інтереси належного функціонування демократії вимагають здатності політичних груп виносити ці пропозиції на відкрите обговорення з метою пошуку розв'язання проблем, які становлять загальний інтерес і стосуються політиків будь-якого спрямування. Суд вважав, що рішення від 14 липня 1993 року, яким НТП було розпущено, не містило інформації про доведеність того, що політика цієї партії спрямовувалася на підрив демократичного устрою в Туреччині. Не заперечувалося в Суді й те, що НТП має реальні шанси запровадити режим, який не знаходить схвалення будь-якого учасника політичної арени.

Крім того, сувора, різка критика, висловлена лідерами НТП стосовно певних дій збройних сил під час проведення ними антитерористичної кампанії, не може сама по собі становити докази того, що НТП треба ототожнювати зі збройними формуваннями, які вчиняють акти насильства. Суд іще раз наголосив у цьому зв'язку, що межі дозволеної критики на адресу Уряду ширші, ніж межі критики на адресу приватної особи. У демократичній системі дії чи бездіяльність Уряду мають бути предметом безпосереднього розгляду з боку законодавчих і судових органів, преси та громадськості. Суд не визнав переконливим, що, критикуючи дії збройних сил, парламентські діячі — члени НТП та посадові особи цієї партії ставили іншу мету, крім тієї, щоб виконати свій обов'язок привернути увагу до проблем своїх виборців.

Оскільки НТП не відстоювала тієї чи іншої політики, яка могла б підірвати демократичний устрій у Туреччині, не підбурювала до застосування сили з метою досягнення політичних цілей і не домагалася виправдати це застосування, немає підстав вважати її розпуск заходом, що відповідає «нагальній соціальній потребі». Знову наголошуючи на тому, що розпуск політичної партії є «радикальним» заходом, Суд зауважив, що в демократичному суспільстві таке втручання у право заявників на свободу зібрання у даній справі не було необхідним. Отже, розпуск НТП становив порушення статті 11.

Статті 9, 10 і 14

Оскільки скарги з посиланням на статті 9, 10 і 14 стосувалися тих самих фактів, що розглянуті у світлі статті 11, Суд зауважив, що розглядати їх окремо необхідності немає.

Стаття 6

У попередніх рішеннях, зауважив Суд, він уже визнав, що подібні скарги несумісні з положеннями статті 6 *ratione materiae.* На думку Суду, немає підстав відходити від цього висновку в даній справі. Отже, стаття 6 у цій справі не застосовується.

192
09.04.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «ПОДКОЛЬЗІНА ПРОТИ ЛАТВІЇ»

У рішенні[1] (яке викладене лише французькою мовою), повідомленому сьогодні в письмовій формі у справі «Подкользіна проти Латвії» *(Podkolzina v. Latvia)* (№ 46726/99), Європейський суд з прав людини одноголосно постановив, що допущено порушення статті 3 Протоколу № 1 (право на вільні вибори) Європейської конвенції з прав людини.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявниці 7500 євро за нематеріальну шкоду та 1500 євро за судові витрати.

1. Основні факти

Інґріда Подкользіна — громадянка Латвії, 1964 року народження, проживає в м. Дауґавпілс (Латвія). Вона належить до російськомовної меншини Латвії.

Вона балотувалася кандидатом у виборчому окрузі Латґале за списком від Партії національної злагоди *(Tautas saskanas partija)* на загальних виборах до латвійського парламенту (Сейму) 3 жовтня 1998 року. Список було зареєстровано в Центральній виборчій комісії після того, як Партія національної злагоди подала його разом зі всіма документами, яких вимагає закон про парламентські вибори, зокрема копію довідки, яка засвідчувала, що заявниця володіє державною офіційною мовою — латвійською. Довідка видана Постійним комітетом мовної сертифікації м. Дауґавпілс, що є відділом Державного мовного центру — адміністративної установи, підзвітної Міністерству юстиції.

Через тиждень до заявниці на роботу прийшов перевіряючий зі служби мовних іспитів при Державному мовному центрі, щоб перевірити, як добре вона знає латвійську мову, і з цією метою заговорив з нею по-латвійськи. Під час бесіди Подкользіну, зокрема, запитали, чому

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

вона підтримує Партію національної злагоди, а не якусь іншу партію. Наступного дня перевіряючий повернувся в супроводі двох свідків і попрохав заявницю написати латвійською мовою есе. Перебуваючи в надзвичайно нервовому стані, у зв'язку з тим, що вона не очікувала такого іспиту, та ще й у постійній присутності свідків, заявниця припинила писати есе і порвала його. Після цього перевіряючий склав доповідну, в якій зазначено, що заявниця не володіє належним чином державною мовою. Центральна виборча комісія викреслила прізвище заявниці зі списку кандидатів.

Партія національної злагоди, виступаючи від імені заявниці, звернулася до Ризького реґіонального суду з проханням скасувати згадане вище рішення. Заяву відхилено на тій підставі, що наявність довідки про володіння державною мовою є передумовою для реєстрації кандидатом у списку, якщо дана особа не закінчувала навчання латвійською мовою. Заяву третьої сторони проти цього рішення, подану Партією національної злагоди до голови цивільної колеґії Верховного суду та генерального прокурора, також було відхилено.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейського суду з прав людини 25 лютого 1999 року. Розгляд справи було доручено другій секції Суду, яка 8 лютого 2001 року оголосила заяву прийнятною.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія), **голова**
Елізабет **Палм** (Elisabeth Palm, Швеція)
Єжи **Макарчик** (Jerzy Makarczyk, Польща)
Вєра **Стражницька** (Viera Strážnická, Словаччина)
Марк **Фішбах** (Marc Fischbach, Люксембурґ)
Хосе **Касадеваль** (Josep Casadevall, Андорра)
Райт **Марусте** (Rait Maruste, Естонія),

а також Майкл **О'Бойл** (Michael O'Boyle), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення[1]

Оскарження

У своїй скарзі заявниця стверджувала, що вилучення її прізвища зі списку кандидатів на парламентських виборах на підставі її недостатнього знання латвійської мови, державної мови Латвії, порушило її право виступати кандидатом на виборах, що ґарантує стаття 3 Протоколу № 1 до Конвенції. Вона також стверджувала про наявність порушення статей 13 і 14.

[1] Цей стислий виклад, підготовлений канцелярією, ні до чого Суд не зобов'язує.

Рішення Суду

Стаття 3 Протоколу № 1

Як встановив Суд, мета закону про парламентські вибори, що забороняє громадянам, які достатньою мірою не володіють державною мовою, виступати кандидатом на виборах, полягає в тому, щоб забезпечити належне функціонування латвійської інституційної системи. Суд додав, що в його завдання не входить розв'язання проблеми вибору робочої мови в національному парламенті, оскільки цей вибір зумовлюється історичними й політичними міркуваннями і в принципі є виключно справою даної держави. Такі вимоги призначені забезпечити законну мету. Отже, Суд мав з'ясувати, чи відповідало вилучення прізвища заявниці зі списку кандидатів поставленій меті.

Суд взяв до уваги, що заявниця мала чинну довідку про володіння мовою, виконану в належній формі й видану постійним комітетом після іспиту. Її було видано після наради постійного комітету, який, проводячи голосування, дотримувався об'єктивних критеріїв оцінки та низки правил. Латвійські органи влади не заперечували чинності цього документа, але, незважаючи на це, зажадали від заявниці скласти додатковий мовний іспит, разом з вісьмома іншими кандидатами із 21, від яких вимагали подати довідку про володіння державною мовою. Оцінити ці знання мала на власний розсуд лише одна посадова особа, дискреційні повноваження якої Суд визнав надмірними. Суд також висловив здивування, що, як стверджується у версії заявниці, яку Уряд не заперечує, ця посадова особа запитувала заявницю про причини її політичних симпатій.

Відповідно, Суд визнав, що, за відсутності об'єктивних ґарантій, процедура, якої було дотримано в справі заявниці, суперечила процедурним вимогам справедливості та правової певності критеріїв наявності права на вибори. На думку Суду, цей висновок підтверджувався тим фактом, що під час розгляду заяви, поданої заявницею для розгляду в порядку судового нагляду, Ризький реґіональний суд взяв до уваги лише довідку, видану внаслідок оскарженого іспиту, і визнав ці результати як неспростовні. Отже, Суд одноголосно постановив, що було допущено порушення статті 3 Протоколу № 1.

Статті 13 і 14

Суд вважав, що скарга з посиланням на статтю 14, по суті, порушує ті самі питання, що й скарга з посиланням на статтю 3 Протоколу № 1. Тому Суд визнав, що немає потреби розглядати цю скаргу окремо.

Суд зауважив, що його висновок про наявність порушення статті 3 Протоколу № 1, взятої окремо, також звільняє від необхідності розглядати скаргу, подану з посиланням на статтю 13.

228
25.04.2002

Комюніке Секретаря Суду

ПРІТТІ ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА

Європейський суд з прав людини оприлюднить комюніке, яким повідомить про своє рішення у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» *(Pretty v. the United Kingdom)*, у понеділок 29 квітня 2002 року об 11:00 (місцевий час). Із текстом рішення можна буде ознайомитися на Інтернет-сторінці Суду (www.echr.coe.int) після 11:00. Відкритого слухання не буде.

Заявниця

Діана Прітті *(Diane Pretty)* — громадянка Сполученого Королівства, 1958 року народження, проживає в Лутоні *(Luton)*. Вона помирає від хвороби рухових нейронів — деґенеративної хвороби, яка уражає м'язи і від якої немає засобів лікування.

Основні факти

Хвороба зараз перебуває в запущеній стадії; все тіло, починаючи від шиї, паралізоване, й очікувана тривалість життя незначна. Однак інтелект заявниці і спроможність приймати рішення не постраждали. З огляду на те, що на останній стадії ця хвороба завдає страждань і приниження, заявниця бажає мати можливість особисто проконтролювати, як і коли вона помре, і позбутися цього страждання та приниження.

Хоча, згідно з англійським правом, вчинення самогубства не є злочином, заявниця через хворобу не в змозі вчинити такий крок без допомоги. Однак, відповідно до пункту 1 статті 2 Закону про суїцид, допомога іншій особі у вчиненні самогубства є злочином. Пані Прітті бажає дістати таку допомогу від свого чоловіка, але генеральний прокурор відмовив задовольнити її прохання ґарантувати у такому випадку звільнення її чоловіка від судового переслідування. Оскарження цієї відмови були безуспішними.

Оскарження

Заявниця подала скаргу з посиланням на статтю 3 (заборона нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження) Європейської конвенції з прав людини. Вона стверджує, що Уряд Сполученого Королівства зобов'язаний не лише сам утримуватися від нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, а й уживати реальних заходів для того, щоб не допускати ситуацій, у яких громадяни можуть зазнати такого поводження. Єдиним ефективним засобом захисту заявниці від

такого поводження могла б бути ґарантія про непереслідування її чоловіка в судовому порядку, якщо він допоможе їй вчинити самогубство.

Вона також скаржиться, посилаючись на статтю 2 Конвенції (право на життя), що людина сама має вирішувати, чи жити їй далі, і що право на смерть є неминучим наслідком права на життя і це право також захищене. Отже, держава має позитивний обов'язок передбачити в національному законодавстві можливість реалізації такого права.

Посилаючись також на статтю 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя), заявниця стверджує, що ця стаття недвозначно визнає право на самовизначення; посилаючись на статтю 9 (свобода совісті), вона скаржиться на те, що відмова надати ґарантію непереслідування та відсутність передбаченої законом можливості вчинення самогубства зі сторонньою допомогою порушує її право виражати свої переконання.

Посилаючись на статтю 14 (заборона дискримінації), заявниця стверджує, що беззастережна заборона вчинення самогубства зі сторонньою допомогою є дискримінацією тих, хто не в змозі самотужки вчинити самогубство, тимчасом як здорові люди можуть здійснити право померти, не порушуючи національного законодавства.

Процедура

Заяву подано до Європейського суду з прав людини 21 грудня 2001 року. 22 січня 2002 року Суд вирішив розглянути цю справу в першочерговому порядку та поінформувати Уряд Сполученого Королівства про надходження заяви й невідкладність її розгляду[1]. 19 березня 2002 року Суд провів відкрите слухання з питання прийнятності та по суті справи, на якому були присутні пані Прітті та її чоловік.

[1] Суд застосував правило 41 (черговість розгляду заяв) та правило 40 (повідомлення про надходження невідкладної заяви) Реґламенту Суду.

235
29.04.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «ПРІТТІ ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення палати[1] у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» *(Pretty v. the United Kingdom)* (№ 2346/02). Суд одноголосно визнав заяву прийнятною і постановив:

— що порушення статті 2 Європейської конвенції з прав людини (право на життя) допущено не було;

— що порушення статті 3 (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання) допущено не було;

— що порушення статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) допущено не було;

— що порушення статті 9 (свобода совісті) допущено не було; та

— що порушення статті 14 (заборона дискримінації) допущено не було.

1. Основні факти

Діана Прітті *(Diane Pretty)* — громадянка Сполученого Королівства, 1958 року народження, проживає в Лутоні *(Luton)*. Вона помирає від хвороби рухових нейронів — деґенеративної хвороби, яка уражає м'язи і є невиліковною. Хвороба зараз перебуває в запущеній стадії; все тіло заявниці, починаючи від шиї, паралізоване, й очікувана тривалість життя дуже незначна. Однак інтелект заявниці і спроможність приймати рішення не постраждали. З огляду на те, що на останній стадії ця хвороба завдає страждань і приниження, заявниця бажає мати можливість особисто проконтролювати, як і коли вона помре, і позбутися цього страждання та приниження.

Хоча, згідно з англійським правом, вчинення самогубства не є злочином, заявниця, внаслідок своєї хвороби, не в змозі вчинити такий

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

крок без допомоги. Однак, відповідно до пункту 1 статті 2 Закону 1961 року про суїцид, допомога іншій особі у вчиненні самогубства є злочином. Пані Прітті бажає дістати таку допомогу від свого чоловіка, але генеральний прокурор відмовив задовольнити її прохання ґарантувати у такому випадку звільнення її чоловіка від судового переслідування. Оскарження цієї відмови були безуспішними.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейського суду з прав людини 21 грудня 2001 року. 22 січня 2002 року Суд вирішив розглянути цю справу в першочерговому порядку та поінформувати Уряд Сполученого Королівства про надходження заяви й невідкладність її розгляду[1]. 19 березня 2002 року Суд провів відкрите слухання з питання прийнятності та по суті справи, на якому були присутні пані Прітті та її чоловік, Браян Прітті *(Brian Pretty)*.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Матті **Пеллонпя** (Matti Pellonpää, Фінляндія), **голова**
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)
Елізабет **Палм** (Elisabeth Palm, Швеція)
Єжи **Макарчик** (Jerzy Makarczyk, Польща)
Марк **Фішбах** (Marc Fischbach, Люксембурґ)
Хосе **Касадеваль** (Josep Casadevall, Андорра)
Станіслав **Павловський** (Stanislav Pavlovschi, Молдова),

а також Майкл **О'Бойл** (Michael O'Boyle), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявниця скаржиться, посилаючись на статтю 2 Конвенції, що людина сама має вирішувати, чи жити їй далі, і що право на смерть є неминучим наслідком права на життя і це право також захищене. Отже, на державу покладено позитивний обов'язок забезпечити в національному законодавстві можливість реалізації заявницею такого права.

Вона також скаржиться, посилаючись на статтю 3, що Уряд Сполученого Королівства зобов'язаний не лише сам утримуватися від нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, а й уживати реальних заходів для того, щоб не допускати ситуацій, у яких громадяни можуть зазнати такого поводження. Єдиним ефективним засобом захисту заявниці від такого поводження могла б бути ґарантія про

---

[1] Суд застосував правило 41 (черговість розгляду заяв) та правило 40 (повідомлення про надходження невідкладної заяви) Реґламенту Суду.

непереслідування її чоловіка в судовому порядку, якщо він допоможе їй вчинити самогубство.

Крім того, посилаючись на статтю 8, вона стверджує, що в цій статті прямо визнається право на самовизначення, і, посилаючись на статтю 9, вона скаржиться на те, що відмова надати ґарантію непереслідування та відсутність передбаченої законом можливості вчинення самогубства зі сторонньою допомогою порушує її право виражати свої переконання.

Посилаючись на статтю 14, вона стверджує, що беззастережна заборона вчинення самогубства зі сторонньою допомогою становить дискримінацію тих, хто не в змозі самотужки вчинити самогубство, тимчасом як здорові люди можуть здійснити право померти, не порушуючи національного законодавства.

Рішення Суду

Стосовно прийнятності справи

Суд визнав, що заява загалом порушила питання права, які є настільки серйозними, що вирішення їх залежатиме від розгляду справи по суті. Тому Суд оголосив заяву прийнятною.

По суті справи

Стаття 2

Суд нагадав, що стаття 2 ґарантує право на життя, — право, без забезпечення якого немає сенсу в здійсненні будь-якого з інших прав та свобод, ґарантованих Конвенцією. Воно стосується не лише умисного вбивства, а й ситуацій, коли наявність дозволу використати силу призвело до неумисного позбавлення життя. Крім того, у своїх рішеннях Суд уже зазначав, що перше речення пункту 1 статті 2 вимагає від держав не лише утримуватися від умисного й незаконного позбавлення життя, а й уживати необхідних заходів для захисту життя людей, які перебувають під їхньою юрисдикцією. За певних чітко визначених обставин це зобов'язання може також означати, що органи влади мають позитивний обов'язок вживати превентивних оперативних заходів для захисту людини, життю якої загрожують кримінальні дії з боку іншої людини.

У своїх прецедентних рішеннях з цього приводу Суд послідовно наголошував на тому, що держава має забезпечувати захист життя. Виходячи з цього, Суд не визнав переконливим твердження, що «право на життя», ґарантоване статтею 2, може тлумачитися як право, яке містить неґативний аспект. Статтю 2 не можна, без перекручення тексту, тлумачити як таку, що надає діаметрально протилежне право, а саме — право померти; вона також не може породжувати і право на самовизначення в сенсі надання людині права обирати смерть, а не життя.

Відповідно, суд визнав, що зі статті 2 не випливає будь-якого права на смерть, чи то з допомогою третьої особи, а чи з допомогою державного органу влади. Отже, жодного порушення цього положення допущено не було.

Стаття 3

Безперечно те, зазначив Суд, що сам Уряд-відповідач не допустив будь-якого поганого поводження стосовно заявниці. Не було й жодних скарг на те, що заявниця не дістає належного піклування з боку медичних органів держави.

Заявниця стверджувала натомість, що відмова генерального прокурора ґарантувати непереслідування її чоловіка в разі його допомоги у вчиненні самогубства та відсутність передбаченої законом можливості вчинення самогубства зі сторонньою допомогою становлять нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження, за яке відповідальність несе держава. Однак заявлення такого права потребує нового і розширеного тлумачення цієї концепції поводження. Незважаючи на те, що Суд має застосовувати динамічний та гнучкий підхід до тлумачення Конвенції, будь-яке тлумачення має також узгоджуватися з основними завданнями Конвенції та відповідати їй як системі захисту прав людини. Тлумачення статті 3 має бути взаємно узгодженим зі статтею 2. Стаття 2 є передусім забороною використання сили, що може спричинити смерть, або іншої дії, що може призвести до загибелі людини, і не надає людині права вимагати від держави дозволу чи сприяння щодо позбавлення життя.

Суд лише може співчувати заявниці у зв'язку з її турботою, що відсутність змоги припинити життя ставить її перед перспективою страдницької смерті. З іншого боку, позитивний обов'язок держави, на який послалася заявниця, вимагав би від держави дозволити їй покінчити із життям, але такий обов'язок не може випливати зі статті 3. Тому Суд дійшов висновку, що в цьому контексті жодного позитивного обов'язку за статтею 3 не виникає, а отже, порушення цього положення допущено не було.

Стаття 8

Закон не дозволяв заявниці здійснити своє право вибору альтернативи — уникнути того, що вона вважала принизливим і мученицьким кінцем свого життя. Суд не готовий виключити, що це становить втручання в її право на повагу до приватного життя, ґарантоване пунктом 1 статті 8.

Суд нагадав, що втручання у здійснення права за статтею 8 не суперечитиме пункту 2 статті 8 лише тоді, коли воно здійснюється «згідно із законом», має законну мету чи цілі, як того вимагає цей пункт, а також є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення такої мети чи цілей.

Єдиним питанням, що виникає з арґументів сторін, є необхідність будь-якого втручання, і такі арґументи зосереджувалися навколо його пропорційності. У зв'язку з цим заявниця піддала критиці беззастережність заборони вчинення самогубства зі сторонньою допомогою.

Суд встановив, погоджуючись із палатою лордів, що держава має право реґулювати, за допомогою дії загального кримінального закону, заходи, які становлять ризик для життя певної людини та небезпеки для інших людей. Закон, про який ідеться в цій справі, а саме — стаття 2 Закону про суїцид, мав на меті охорону життя за допомогою захисту слабких та уразливих, і особливо тих, хто неспроможний приймати свідомі рішення супроти дій, що мають на меті припинити життя чи сприяти його припиненню.

Суд не вважає, що беззастережна заборона вчинення самогубства зі сторонньою допомогою є непропорційним заходом. Адже Уряд зазначив, що гнучкість у конкретних випадках забезпечується тим, що потрібна згода генерального прокурора щодо порушення переслідування, а також положенням, яке стосовно покарання встановлює лише його максимальну міру, проте дозволяючи призначення, якщо необхідно, менш суворої міри покарання. Немає підстав вважати свавіллям те, що закон наголошує на важливості права на життя, забороняючи суїцид зі сторонньою допомогою, водночас передбачаючи наявність системи правозастосування і судового розгляду, які в кожній конкретній справі дають змогу належним чином враховувати суспільний інтерес у порушенні судового переслідування, а також справедливі й належні вимоги відплати і стримування.

Не свідчать обставини справи й про те, що відмова генерального прокурора надати попередні ґарантії щодо непорушення судового переслідування проти чоловіка заявниці була якоюсь мірою непропорційною. Проти будь-якої вимоги з боку виконавчої влади вивести тих чи інших людей чи категорії людей з-під дії закону можна висунути вагомі арґументи, які ґрунтуються на принципі верховенства права. У всякому разі, дія, стосовно якої було заявлено право на імунітет, настільки серйозна, що рішення генерального прокурора про відмову в наданні згаданих ґарантій не можна вважати необґрунтованими чи нерозумними.

Суд дійшов висновку, що втручання можна виправдати як «необхідне в демократичному суспільстві» для захисту прав інших. Відповідно, жодного порушення статті 8 допущено не було.

Стаття 9

Суд зауважив, що не всі думки чи погляди являють собою переконання, які захищені пунктом 1 статті 9. Вимоги заявниці не становлять будь-якої форми сповідування релігії чи переконання в богослужінні,

ученні, виконанні на практиці та дотриманні релігійних норм, як це зазначено в другому реченні першого пункту. Термін «practice» (виконання на практиці) не означає будь-яку дію, до якої спонукала або на яку впливає релігійна віра чи переконання. Тією мірою, якою погляди заявниці відбивають її прихильність до принципу особистої автономії, ця претензія є перефразованою скаргою, порушеною з посиланням на статтю 8. Суд дійшов висновку, що порушення статті 9 допущено не було.

Стаття 14

Для цілей статті 14 різниця в поводженні з особами, які перебувають в аналогічних чи відносно схожих обставинах, становить дискримінацію, якщо для такої різниці немає об'єктивних і достатніх підстав, тобто якщо вона не ставить законної мети чи якщо немає обґрунтованого пропорційного взаємозв'язку між застосованими засобами та поставленою метою. Дискримінація також може виникати у випадку, коли держава, не маючи об'єктивних і достатніх підстав, застосовує той самий підхід до осіб, які перебувають у зовсім різних ситуаціях.

На думку Суду, існували об'єктивні й достатні підстави для передбачення в законі рівних умов як для тих, хто фізично був спроможний учинити суїцид, так і для тих, хто фізично не був спроможний зробити це. Є переконливі причини для того, щоб не намагатися розрізняти тих, хто спроможний, і тих, хто неспроможний учинити самогубство без сторонньої допомоги.

Межа між цими двома категоріями часто виявлялася б надто тонкою, і намагання передбачити в законі привілей для тих, кого вважають неспроможними вчинити суїцид, значно підірвало б ґарантію права на життя, захищати яке був призначений Закон 1961 року, і це значно посилило б небезпеку зловживань.

Отже, порушення статті 14 допущено не було.

249
07.05.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «МАК-ВІКАР ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення палати[1] у справі «Мак-Вікар проти Сполученого Королівства» *(McVicar v. the United Kingdom)* (заява № 46311/99).

Суд одноголосно постановив:

— що порушення пункту 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини (право на справедливий судовий розгляд) допущено не було;

— що порушення статті 10 (свобода вираження поглядів) допущено не було.

(Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

Джон Мак-Вікар *(John McVicar)* — громадянин Сполученого Королівства, журналіст і диктор радіомовлення (телебачення). Він народився 1940 року, проживає в Лондоні.

У вересні 1995 року в журналі «Спайкт» *(Spiked)* було опубліковано статтю, в якій п. Мак-Вікар висловив думку, що атлет Лінфорд Крісті *(Linford Christie)* вживає заборонені наркотичні допінґові засоби.

У грудні 1995 року п. Крісті вчинив позов у Високому суді проти п. Мак-Вікара за дифамацію. Упродовж більшої частини судового провадження заявник представляв сам себе, оскільки був не в змозі сплатити адвокатські гонорари і з огляду на те, що безоплатна правова допомога щодо позову проти дифамації не надається. Арґументи його захисту полягали в тому, що викладені в статті твердження є правдивими по суті і відбивають реальні факти.

Заявник хотів послатися на показання одного атлета, який нібито сказав заявникові, що п. Крісті ознайомив його з наркотиками, які є

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

стимуляторами для підвищення спортивних показників, а також познайомив з остеопатом, який займався спортивною медициною протягом 20 років і лікував п. Крісті. Остеопат начебто запевнив заявника у своїй здатності із зовнішнього вигляду тіла атлета і на дотик визначити, чи вжив цей атлет такі наркотики, і що, на його переконання, п. Крісті реґулярно вживає їх.

Однак суддя суду першої інстанції відмовився прийняти як докази показання обох свідків. Суддя визнав, що буде несправедливим дозволити надати остеопатові дати показання на судовому розгляді, не надавши п. Крісті часу для контрарґументів. Однак саме по собі відстрочення судового засідання з цією метою, на його думку, завдало б шкоди п. Крісті, оскільки п. Мак-Вікар не мав достатніх коштів, щоб ґарантувати відшкодування додаткових витрат. Суддя відмовився прийняти як докази показання атлета, посилаючись на те, що було б несправедливо, якби п. Крісті опинився перед широким потоком тверджень про вживання наркотиків, адже про конкретні стверджувані факти він дізнався б лише після показань свідка. Пан Мак-Вікар оскаржив рішення судді суду першої інстанції виключити показання остеопата й атлета, але оскарження було відхилено.

Судовий розгляд почався 8 червня 1998 року. Заявник представляв себе сам, оскільки вже не мав коштів. 3 липня 1998 року суд присяжних визнав (десять голосів проти двох), що зміст статті, яка стала предметом позову, полягав у тому, що: п. Крісті «шахрай, який реґулярно вживає наркотичні допінґові засоби, щоб досягати більшого успіху на атлетичних змаганнях». Як також було встановлено, заявник не довів, що стаття, з таким тлумаченням її змісту, своєю суттю відбиває правдиві факти. Від п. Мак-Вікара зажадали сплатити судові витрати і виконати судову заборону, яка не дозволяла йому знову виступити з обвинувальними заявами.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Суду 18 грудня 1998 року й оголошено частково прийнятною 10 травня 2001 року.

Судове рішення ухвалене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Крістос **Розакіс** (Christos Rozakis, Греція), **голова**
Франсуаза **Тюлкен** (Françoise Tulkens, Бельгія)
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)
Пер **Лоренцен** (Peer Lorenzen, Данія)
Ніна **Важич** (Nina Vajić, Хорватія)
Анатолій **Ковлер** (Anatoly Kovler, Росія)
Владиміро **Заґребельський** (Vladimiro Zagrebelsky, Італія),

а також Ерік **Фріберг** (Erik Fribergh), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявник стверджував, що відсутність у відповідача змоги претендувати на безоплатну правову допомогу в провадженні стосовно наклепу становила порушення пункту 1 статті 6 і статті 10 Європейської конвенції з прав людини. Він також стверджував, що визнання показань свідків неприпустимими доказами на судовому розгляді його справи, де на нього було покладено тягар доведення при висуненні виправдувальних арґументів захисту, наказ, яким від нього зажадали сплатити судові витрати, і судова заборона на подальше публікування своїх виступів також становили порушення статті 10.

Рішення Суду

<u>Пункт 1 статті 6</u>

Стосовно неправомочності п. Мак-Вікара одержати безоплатну правову допомогу Суд зазначив, що заявник добре освічений і досвідчений журналіст, спроможний сформулювати переконливий арґумент. Той факт, що з 30 квітня 1998 року і до початку судового розгляду його представляв адвокат, який спеціалізується у справах дифамації і який раніше вже працював із співвідповідачами заявника у цьому позові, також свідчить про те, що він міг безперешкодно здійснити ефективний захист, посилаючись на факт своєї неправомочності щодо отримання безоплатної правової допомоги.

Суд також визнав, що норми стосовно відмови прийняти докази від двох свідків є чіткими і недвозначними і що заявник та його юридичний представник мали змогу вжити певних заходів на ранньому етапі провадження, що могло б змінити рішення про виключення цих доказів, але вони не зробили цього.

Суд дійшов висновку, що заявник міг безперешкодно й ефективно навести у Високому суді арґументи захисту в позові щодо дифамації і що через відсутність у нього права на безоплатну правову допомогу не можна стверджувати, що судове провадження було несправедливим. Отже, Суд одноголосно постановив, що порушення пункту 1 статті 6 допущено не було.

<u>Стаття 10</u>

Враховуючи свій висновок стосовно пункту 1 статті 6 про те, що заявник міг безперешкодно й ефективно навести у Високому суді арґументи захисту і що його не було позбавлено права на справедливий судовий розгляд через відсутність у нього права на безоплатну правову допомогу, Суд визнав, що неправомочність щодо отримання безоплатної правової допомоги не перешкоджає праву заявника на свободу вираження поглядів, ґарантовану статтею 10.

Що стосується виключення показань двох свідків, Суд зазначив, що показання, про які йдеться, було визнано як докази неприпустимими після того, як суддя суду першої інстанції та апеляційний суд ретельно проаналізували питання необхідності захисту при цьому конкуруючих суспільних інтересів, а також забезпечення рівноваги між цими інтересами. Завдяки рівновазі, яку забезпечив апеляційний суд, заявникові надали змогу використовувати на судовому розгляді певні докази, незважаючи на неподання їх відповідно до норм. Суд зауважив, що не було підстав для критики способу, в який суддя суду першої інстанції та апеляційний суд забезпечили рівновагу між наявними конкуруючими інтересами. Отже, Суд визнав, що тією мірою, якою виключення показань від цих двох свідків становило втручання у право заявника на свободу вираження поглядів, ґарантоване статтею 10, таке втручання виправдовувалося, як необхідне для захисту прав п. Крісті.

Суд також зауважив, що наказ із зобов'язанням заявника оплатити судові витрати п. Крісті у зв'язку з позовом про дифамацію був пропорційним. Пропорційною була також і заборона повторення обвинувальних тверджень. Отже, тією мірою, якою цей наказ та судова заборона могли перешкодити заявникові та іншим журналістам брати подальшу участь у дискусії навколо питань, які викликають законний суспільний інтерес, такі заходи виправдовувалися з огляду на пункт 2 статті 10 як необхідні для захисту репутації та прав п. Крісті.

Суд зауважив, що для людини, яка здобула славу та успіх виключно завдяки своїм атлетичним досягненням, наслідки оприлюднених у статті обвинувальних тверджень могли бути дуже серйозними.

Суд не мав змоги висловити свою думку про те, якою мірою заявник міг підставно спиратися на свої джерела під час написання статті, оскільки достовірність цих джерел була сумнівною. Проте Суд зазначив, що низка чинників свідчила про те, що заявник почав турбуватися, наскільки правдивими чи достовірними є твердження, лише після події — коли судове провадження за позовом про дифамацію вже розпочалося. По-перше, п. Мак-Вікар у своїй заяві до Суду зазначив: для того щоб з'ясувати, чи вживав Крісті наркотичні стимулятори для підвищення спортивних показників або чи були підстави підозрювати його в цьому, треба було обов'язково мати значну кількість експертних доказів, доступ до яких був для заявника обмежений через нестачу в нього коштів. По-друге, в образливій статті твердження про вживання паном Крісті наркотиків не підкріплювалося жодним посиланням на авторитетне джерело. Справді, заявник у статті зізнавався, що «немає жодної закривавленої голки чи жодного прямого доказу, який би вказував на Крісті», і що зазначене твердження ґрунтувалося лише на «опосередкованих доказах». По-третє, докази, які заявник охарактеризував як вирішальні для його справи, були вперше подані в дуже загальних словах

через більше ніж рік після опублікування статті й були уточнені лише безпосередньо перед початком судового розгляду.

За всіх цих обставин Суд визнав, що поставлена заявникові вимога довести, що, з огляду на наявність більшої вірогідності, обвинувальні твердження в статті є за своєю суттю правдивими, становить виправдане обмеження його свободи вираження поглядів, передбачене пунктом 2 статті 10, в інтересах захисту репутації та прав п. Крісті.

Отже, Суд одноголосно постановив, що відсутність права на отримання безоплатної правової допомоги, визнання неприпустимості показань свідків як доказів, наказ про зобов'язання оплатити судові витрати п. Крісті, судова заборона, а також норма стосовно тягаря доведення не становлять порушення статті 10.

250
07.05.2002

Комюніке Секретаря Суду

ПЕРШЕ РІШЕННЯ СТОСОВНО РОСІЇ: «БУРДОВ ПРОТИ РОСІЇ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення палати[1] у справі «Бурдов проти Росії» *(Burdov v. Russia)* (заява № 59498/00). Суд одноголосно постановив:

— що допущено порушення пункту 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини,

— що допущено порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції (захист права власності).

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявникові 3000 євро як компенсацію за нематеріальну шкоду.

(Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

Анатолій Тихонович Бурдов *(Anatoliy Tikhonovich Burdov)* — громадянин Росії. 1 жовтня 1986 року військові органи призвали його до участі в надзвичайних заходах, які проводилися в районі Чорнобильської ядерної катастрофи. Він працював там до 11 січня 1987 року, внаслідок чого зазнав значного радіоактивного опромінювання. 1991 року на підставі експертного висновку про незадовільний стан здоров'я, пов'язаний з його участю в чорнобильській операції, йому присудили виплату компенсації. 1997 року у зв'язку з невиплатою цієї компенсації він учинив позов проти Управління соціального захисту населення у м. Шахти. 3 березня 1997 року Шахтинський міський суд ухвалив рішення на користь п. Бурдова і присудив виплатити йому 23 786 567 російських рублів заборгованої компенсації, а ще таку саму суму у вигляді штрафної неустойки. У 1999 році п. Бурдов учинив позов проти Управління соціального захисту населення, оскаржуючи зменшення суми

---

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

щомісячних виплат і вимагаючи надання несплаченої компенсації. 21 травня 1999 року Шахтинський міський суд відновив первинну суму компенсації і зобов'язав Управління соціального захисту населення здійснювати щомісячні компенсаційні виплати в розмірі 3011,36 рубля з подальшим проведенням індексації. Суд також наказав сплатити ще не виплачені 8752,65 рубля.

Проте кілька разів, від 16 вересня 1999 року до 16 травня 2000 року, заявника повідомляли, що виплата сум неможлива через брак коштів.

9 березня 2000 року Шахтинський міський суд наказав провести індексацію суми штрафної неустойки, присудженої 3 березня 1997 року, яку ще не було виплачено. Було також видано додатковий судовий наказ про виконання рішення щодо виплати 44 095,37 рубля.

5 березня 2001 року Управління соціального захисту населення у м. Шахти, після ухвалення Міністерством фінансів рішення, виплатило заявникові заборговану суму — 113 040,38 рубля. Згідно з інформацією Управління соціального захисту населення від 11 лютого 2002 року, розмір компенсації за період від квітня 2001 року до червня 2002 року оцінено в 2500 рублів на місяць.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Суду 20 березня 2000 року й оголошено частково прийнятною 21 червня 2001 року.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Крістос **Розакіс** (Christos Rozakis, Греція), **голова**
Франсуаза **Тюлкен** (Françoise Tulkens, Бельгія)
Пер **Лоренцен** (Peer Lorenzen, Данія)
Ніна **Важич** (Nina Vajić, Хорватія)
Еґілс **Левіц** (Egils Levits, Латвія)
Анатолій **Ковлер** (Anatoly Kovler, Росія)
Владиміро **Заґребельський** (Vladimiro Zagrebelsky, Італія),

а також Ерік **Фріберг** (Erik Fribergh), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявник стверджував, зокрема, що невиконання остаточних рішень, ухвалених на його користь, суперечить Конвенції. Він посилався на пункт 1 статті 6 та статтю 1 Протоколу № 1.

Рішення Суду

<u>Пункт 1 статті 6</u>

Суд нагадав, що виконання рішення, ухваленого тим чи іншим судом, треба розглядати як невід'ємну складову судового розгляду, як

цього вимагає положення статті 6, у якому йдеться про необхідність забезпечення справедливого судового процесу. Орган державної влади не мав права посилатися на відсутність коштів як привід для невиконання рішення про виплату боргу. У цій справі держава не повинна була перешкоджати заявникові в отриманні допомоги, присудженої йому внаслідок судового розгляду, посилаючись на стверджувані фінансові труднощі.

Суд зазначив, що рішення Шахтинського міського суду від 3 березня 1997 року, 21 травня 1999 року та 9 березня 2000 року залишалися невиконаними повністю або частково принаймні до 5 березня 2001 року, коли Міністерство фінансів ухвалило рішення про повне повернення заявникові заборгованих сум. Суд також узяв до уваги те, що останню виплату зроблено лише після інформування Уряду про надходження заяви до Європейського суду з прав людини. Не вживаючи протягом років необхідних заходів для виконання остаточних судових рішень, органи влади Росії позбавили положення пункту 1 статті 6 будь-якої практичної сили; отже, допущено порушення пункту 1 статті 6.

Стаття 1 Протоколу № 1

Суд узяв до уваги, що рішення Шахтинського міського суду забезпечили заявникові права, захищені позовом, а не лише загальне право одержувати допомогу від держави. Ці рішення стали остаточними, оскільки не були оскаржені у звичайному порядку, і було вчинено позов з вимогою їх виконання. Це означає, що відсутність у заявника можливості домогтися виконання цих рішень, принаймні до 5 березня 2001 року, становила втручання в його право на мирне володіння своїм майном, як передбачає стаття 1 Протоколу № 1.

Не виконавши рішення Шахтинського міського суду, національні органи влади перешкодили заявникові одержати гроші, отримання яких він мав підстави очікувати. Уряд не навів жодних виправдувальних арґументів стосовно цього втручання, і Суд визнав, що відсутність коштів не може виправдовувати таку бездіяльність. Отже, допущено порушення статті 1 Протоколу № 1.

260
14.05.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «ШЕМСЕ ОНЕН ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення палати у справі «Шемсе Онен проти Туреччини» *(Şemse Önen v. Turkey)* (заява № 22876/93).

Суд одноголосно постановив:

— що порушення статті 2 Європейської конвенції з прав людини (право на життя) у зв'язку з убивством батьків та брата заявниці допущено не було;

— що допущено порушення статті 2 у зв'язку з непроведенням ефективного розслідування за фактами вбивств;

— що порушення статті 3 (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження) допущено не було;

— що порушення статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) допущено не було;

— що порушення статті 14 (заборона дискримінації), взятої у поєднанні зі статтями 2, 3, 6 (право на справедливий судовий розгляд), статтями 8 і 13, допущено не було.

Шістьма голосами проти одного Суд також постановив, що порушено статтю 13 (право на ефективний засіб правового захисту).

Крім того, Суд одноголосно визнав, що немає необхідності розглядати скаргу заявниці з посиланням на статтю 6 і що Суд не має юрисдикції розглядати скарги стосовно того, що непроведення органами влади ефективного розслідування становило порушення статей 3 і 8.

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявниці та її сестрі Мекі *(Mekiye)* по 16 000 євро, а також по 13 000 євро кожному з їхніх рідних братів і сестер, що пережили, за нематеріальну шкоду; 15 000 фунтів стерлінґів та 2500 фунтів стерлінґів — за судові витрати, з вирахуванням суми, наданої як безоплатна правова допомога. (Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

Заявниця — Шемсе Онен, громадянка Туреччини, 1969 року народження, звернулася до Суду від власного імені, а також від імені її покійного брата, батьків та від імені десяти інших рідних братів і сестер. У період, про який ідеться у справі, вони проживали в селі Караташ

(Karataş) поблизу Мазідаґі *(Mazidaği)* (Мардін, *Mardin*), на південному сході Туреччини.

Заява стосувалася нападу 16 березня 1993 року на будинок, де проживала сім'я пані Онен, та вбивства її батьків, брата Орхана *(Orhan)*, а також подальшого розслідування. Факти справи, зокрема обставини вбивства, та зусилля органів влади з розслідування цих убивств є предметом спору між сторонами.

Хоча не заперечувалося те, що ці вбивства відбулися внаслідок заздалегідь замисленої акції з метою позбавлення життя брата заявниці, пані Онен стверджує, що ці вбивства стали наслідком операції, спланованої сільськими охоронцями із сусіднього села Балпінар *(Balpinar)*, тимчасом як Уряд наполягає, що мотив убивства був у Курдської робітничої партії (КРП).

Завдяки проведеним слідчим діям, Європейська комісія з прав людини встановила, що подану Урядом версію подій не підтверджують факти і що вона суперечить суттєвим доказам. З іншого боку, хоча ці докази були достатніми для сумніву в правдивості інформації стосовно особи убивць, Комісія встановила, що не було доведено — із задоволенням необхідного критерію доведеності через відсутність обґрунтованих сумнівів, — що брата заявниці, її батька та матір убили аґенти держави. Проте Комісія визнала, що матеріали національних органів з розслідування справи та подальше судове провадження свідчать про наявність низки значних похибок, які, зокрема, стосуються обшуку на місці злочину та взяття показань в очевидців.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейської комісії з прав людини 15 вересня 1993 року. Оголосивши заяву прийнятною, Комісія у своїй доповіді від 10 вересня 1999 року висловила одностайну думку, що було допущено порушення лише статей 2 і 13 стосовно непроведення ефективного розслідування. Справу передано до Суду 30 жовтня 1999 року.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція), **голова**
Андраш **Бака** (András Baka, Угорщина)
Карел **Юнґвірт** (Karel Jungwiert, Чехія),
Володимир **Буткевич**, (Volodymyr Butkevych, Україна)
Вільгельміна **Томассен** (Wilhelmina Thomassen, Нідерланди)
Міндія **Уґрекхелідзе** (Mindia Ugrekhelidze, Грузія)
Фейяз **Ґьольчюклю** (Feyyaz Gölcüklü, Туреччина), **суддя *ad hoc***,

а також Саллі **Долле** (Sally Dollé), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявниця стверджувала, що її батьків та брата умисне вбили представники держави (сільські охоронці) і що ефективного розслідування за фактами цих убивств проведено не було, на порушення статті 2 Європейської конвенції з прав людини.

Вона також стверджувала, що збройний напад на неї та її братів і сестер у їхньому домі, під час якого вони стали свідками вбивства їхніх батьків та брата, а також відсутність ефективного розслідування становлять нелюдське поводження, на порушення статті 3. Крім того, вона подала скарги стосовно нападів та вбивств, а також відсутності ефективного розслідування, посилаючись на статтю 8. Посилаючись на пункт 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) і статтю 13, вона скаржилася на відсутність ефективного розслідування. Вона також стверджувала, посилаючись на статтю 13, про існування практики ненадання ефективних засобів правового захисту. Нарешті, вона доводила, що було порушено статтю 14, якщо взяти до уваги курдське походження її та її сім'ї, а також недостатність слідчих заходів стосовно стверджуваних неправомірних дій з боку представників служби безпеки в південно-східному реґіоні Туреччини, заселеному переважно курдами.

Рішення Суду

Стаття 2

Суд встановив, що немає достатніх доказів для висновку, що брата і батьків заявниці, за відсутності будь-яких підстав для сумніву, вбили представники державних органів за стверджуваних заявницею обставин. Отже, з цього погляду порушення статті 2 допущено не було. Однак Суд нагадав, що завжди, коли наявний факт убивства людини внаслідок застосування сили, має проводитися певне ефективне офіційне розслідування, і цей обов'язок поширюється не лише на справи, де встановлено відповідальність держави. Матеріали справи свідчать про те, що, замість проведення серйозного та ефективного розслідування на попередньому етапі, повноважні органи постійно виходили з припущення, що за ці вбивства несли відповідальність не державні служби безпеки або жандарми, а КРП. Таке критичне зауваження можна зробити і стосовно подальшого розслідування в суді державної безпеки. Суд зазначив, що з часу закінчення цього провадження не виявлено жодної інформації, яка свідчила б, що органи влади вжили подальших слідчих заходів, які можна вважати ефективними для цілей статті 2. Тому Суд визнав: органи влади не спромоглися провести належне та ефективне розслідування обставин щодо цих убивств і що з цього погляду було допущено порушення статті 2.

Стаття 3

Пам'ятаючи про недоведеність факту причетності представників державної влади до нападу та вбивств, які відбулися внаслідок цього, Суд дійшов висновку про відсутність порушення статті 3 стосовно твердження, що напад та вбивства становили нелюдське поводження щодо заявниці, її братів і сестер.

Суд не мав юрисдикції розглядати твердження про те, що відсутність ефективного розслідування з боку органів державної влади становила принизливе поводження, оскільки воно не згадується в рішенні Комісії про прийнятність заяви.

Пункт 1 статті 6 і стаття 13

Суд зазначив, що скарга заявниці про відсутність доступу до суду пов'язана з її більш загальною скаргою стосовно способу, яким слідчі органи працювали з матеріалами вбивства, та з тим, як це відбилося на її можливості дістати ефективний засіб правового захисту. За цих обставин Суд визнав за доцільне розглянути цю скаргу у взаємозв'язку зі статтею 13.

Суд нагадав, що стаття 13 покладає на державу обов'язок провести ретельне та ефективне розслідування, яке може привести до виявлення та покарання винних осіб і в якому скаржник має реальну змогу ознайомитися зі слідчою процедурою та, якщо необхідно, одержати компенсацію. Нагадуючи свій висновок за статтею 2 про неефективність розслідування справи, Суд постановив, що Туреччина не виконала своїх зобов'язань, а отже, було допущено порушення статті 13.

Суд вирішив, що немає потреби розглядати окремо твердження заявниці про існування практики ненадання ефективних засобів правового захисту, як передбачає стаття 13.

Стаття 8

Беручи до уваги свої висновки про недоведеність — за браком обґрунтованих сумнівів — факту причетності представників державної влади до подій, про які йдеться, Суд дійшов висновку про відсутність порушення статті 8.

Суд не мав юрисдикції розглянути подання стосовно того, що непроведення розслідування також становило порушення статті 8, оскільки воно не згадується в рішенні Комісії про прийнятність заяви.

Стаття 14

Суд дійшов висновку про недоведеність наявності порушення статті 14, взятої у поєднанні зі статтями 2, 3, 6, 8 і 13.

Суддя Ґьольчюклю висловив окрему думку, яка частково збігається і частково не збігається з позицією більшості. Окрему думку додано до судового рішення.

264
16.05.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «D.G. ПРОТИ ІРЛАНДІЇ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення палати[1] у справі «D.G. проти Ірландії» *(D.G. v. Ireland)* (заява № 39474/98). Суд одноголосно постановив:

— що допущено порушення пункту 1 статті 5 Європейської конвенції з прав людини (право на свободу та особисту недоторканність);

— що допущено порушення пункту 5 статті 5 (захищене позовом право на відшкодування);

— що порушення статті 3 допущено не було (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження);

— що порушення статті 8 допущено не було (право на повагу до приватного та сімейного життя);

— що порушення статті 14 допущено не було (заборона дискримінації).

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявникові 5000 євро як компенсацію за нематеріальну шкоду та 16 138,96 євро за судові витрати.

1. Основні факти

Заявник — D.G., громадянин Ірландії, народився 9 липня 1980 року. У період, який розглядається у справі, він був підлітком з досвідом кримінальних діянь. Вважали, що у нього розлад особистості і що він спроможний спричинити шкоду собі та іншим. 14 березня 1997 року було ухвалено рішення помістити його в терапевтичний відділ посиленого нагляду для підлітків 16-18 років.

27 червня 1997 року Високий суд вирішив, що, оскільки в Ірландії немає режимних навчальних закладів, D.G. слід тримати під вартою

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

протягом трьох тижнів в установі (в'язничного типу) святого Патрика *(St. Patrick's Institution)* в Ірландії. Цей варіант був «найменш жорстким» із низки «непідхожих» варіантів, якими можна було скористатися. Тим часом необхідно було докласти зусиль і знайти для нього відповідну установу.

18 липня 1997 року строк дії розпорядження Високого суду було подовжено з тих самих міркувань. Третім розпорядженням (від 23 липня 1997 року) тримання D.G. під вартою було продовжено, з огляду на те, що установу для «тимчасового тримання та опіки» ще готували і мали підготувати до 28 липня 1997 року. Після втечі D.G. з установи Високий суд у серпні 1997 року видав розпорядження про його подальше тримання під вартою в установі св. Патрика. Згодом D.G. перевели до тимчасового притулку. 16 лютого 1998 року його помістили у притулок для недовготривалого перебування під 24-годинним наглядом.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейської комісії з прав людини 14 січня 1998 року і передано до Суду 1 листопада 1998 року.

Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Ґеорґ **Ресс** (Georg Ress, Німеччина), **голова**
Іренеу **Кабраль Баррето** (Ireneu Cabral Barreto, Португалія)
Люціус **Кафліш** (Lucius Caflisch, Швейцарія)
Пранас **Куріс** (Pranas Kūris, Литва)
Джон **Хедіґан** (John Hedigan, Ірландія)
Марґарита **Цаца-Ніколовська** (Margarita Tsatsa-Nikolovska, колишня югославська республіка Македонія)
Ханна Софія **Ґрев** (Hanna Sophie Greve, Норвегія),

а також Венсан **Берже** (Vincent Berger), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявник скаржився на те, що тримання його під вартою в установі св. Патрика з 27 червня до 28 липня 1997 року становило порушення пункту 1 статті 5 Конвенції. Він також стверджував, посилаючись на пункт 5 статті 5, що він не мав захищеного позовом права на компенсацію.

Посилаючись на статтю 3, він скаржився, що, незважаючи на те, що він був підлітком, який потребував особливої опіки, його тримали під вартою в пенітенціарній установі, що його специфічний статус (як особи, яка не була обвинуваченою чи яку не визнавали винною) спонукав інших осіб під вартою вважати, що він вчинив тяжкий злочин на сексуальному ґрунті, і через це він зазнавав образ, принижень, погроз,

жорстокого поводження, нападок. Він стверджував, що завжди, коли його вели на судові засідання, в'язничний працівник прикріпляв його до себе наручниками. Заявник також посилався на статті 8 та 14.

Рішення Суду

Пункт 1 статті 5

Суд розглянув питання, чи можна вважати тримання D.G. під вартою запобіжним тимчасовим заходом для підготовки заявника до тримання в режимній виховній установі, як це передбачає пункт 1 статті 5.

Суд узяв до уваги те, що Високий суд подовжив строк тримання заявника на тій підставі, що установу для «тимчасового тримання та опіки» ще готували і мали підготувати до 28 липня 1997 року. Подальші події свідчили про те, що ця установа не була надійно ізольована (адже заявник утік), і Високий суд явно вважав цю установу непідхожою, бо згодом, у серпні 1997 року, через 18 днів після звільнення заявника, видав наказ про подальше тримання його під вартою в установі св. Патрика. За цих обставин Суд визнав, що тримання заявника під вартою в червні та липні 1997 року в установі св. Патрика не можна вважати тимчасовим заходом ув'язнення до підготовки режимної виховної установи. Перші два розпорядження Високого суду про тримання заявника під вартою не ґрунтувалися на будь-якій конкретній пропозиції щодо поміщення його в режимну і наглядову виховну установу, а третє розпорядження спиралося на пропозицію щодо поміщення його в тимчасовий притулок, який загалом виявився ані надійно ізольованим, ані підхожим, а це щоразу неминуче призводило до видання Високим судом ще одного розпорядження про тримання заявника в установі св. Патрика. Навіть якщо припустити, що перебування його під вартою з лютого 1998 року було достатньо ізольованим і відповідним з виховного погляду, цей захід вжито через понад шість місяців після його звільнення з установи св. Патрика в липні 1997 року.

Отже, Суд дійшов висновку, що тримання заявника під вартою в установі св. Патрика у період з 27 червня до 28 липня 1997 року становило порушення пункту 1 статті 5.

Пункт 5 статті 5

Встановивши, що тримання D.G. під вартою порушувало пункт 1 статті 5 і що відповідні розпорядження були видані на підставі національних законів, Суд дійшов висновку, що заявник не мав захищеного позовом права на компенсацію, на порушення пункту 5 статті 5.

Стаття 3

Суд погодився з тим, що Високий суд видавав розпорядження про тримання заявника під вартою із запобіжною метою і що ці заходи не можна вважати «покаранням», про яке йдеться в статті 3.

На думку Суду, подані докази не підтверджують висновку про те, що тримання D.G. під вартою (як підлітка, не обвинуваченого і не визнаного винним) у пенітенціарній установі становило «нелюдське чи таке, що принижує гідність», поводження. Заявник перебував у в'язниці, в якій провадили виховну та рекреаційну діяльність і яка була пристосована для потреб затриманих підліткового віку; крім того, ув'язненими тут були особи одного чи приблизно одного із заявником віку. Високий суд також встановив конкретні умови. До того ж той факт, що заявник мав дотримувати в'язничної дисципліни, сам по собі не порушував питання за статтею 3, якщо зважити на його попередній досвід кримінальної діяльності, завдання шкоди самому собі та вчинення насильства щодо інших. Що стосується поводження із заявником не як з ув'язненим у пенітенціарній установі св. Патрика, Суд зазначив, що немає жодних психологічних, медичних чи інших експертних доказів на підтвердження психічних чи фізичних наслідків, про які стверджує заявник. Навіть припускаючи, що відчуття депресії, фрустрації та гніву були спричинені позбавленням заявника волі, то ані призначені виправно-виховні заходи, ані висновок медичного працівника про «досить здоровий» стан заявника, ані діагноз консультанта-психіатра не свідчили про те, що вплив, яким позначилося на ньому тримання під вартою, становив поводження, яке підпадає під застосування статті 3. Справді, заявник перебував в установі св. Патрика на початку 1997 року, і Високий суд, на підставі відповідних доказів, визнав, що він почувався там непогано. Крім того, заявник не надав жодних доказів на підтвердження своїх слів про те, що його співкамерники поводилися з ним погано. З приводу того, що на нього надівали наручники, Суд визнав, що привселюдне вжиття такого заходу стосовно заявника — незважаючи на його підлітковий вік — не є порушенням статті 3. Високий суд вважав, що заявник, як це може відбутися з будь-якою дорослою людиною, становить небезпеку для самого себе і для інших.

Отже, на думку Суду, порушення статті 3 допущено не було.

Стаття 8

Суд дійшов висновку, що скарга заявника стосовно законності його тримання під вартою не дає підстав для порушення окремого питання за статтею 8 і що в жодному разі порушення статті 8 допущено не було.

Стаття 14

На погляд Суду, існує об'єктивне і розумне виправдання стосовно різниці між поводженням з підлітками, які потребують стримувальних та виховних заходів, та з дорослими, щодо яких висувають ті самі вимоги. Оскільки D.G. порівнював своє становище зі становищем інших підлітків, Суд визнав, що жодного окремого питання не постає.

Отже, Суд дійшов висновку, що порушення статті 14 допущено не було.

281
28.05.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ У СПРАВІ «КІНҐЗЛІ ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив рішення Великої палати у справі «Кінґзлі проти Сполученого Королівства» *(Kingsley v. the United Kingdom)* (заява № 35605/97).

Велика палата одноголосно ухвалила висновок про наявність порушення пункту 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини (право на справедливий судовий розгляд незалежним судом) і, десятьма голосами проти семи, що цей висновок сам по собі становить достатню справедливу сатисфакцію за нематеріальну шкоду (стаття 41 Конвенції).

Велика палата одноголосно присудила 50 000 фунтів стерлінґів як компенсацію за витрати в національних органах та 25 000 фунтів стерлінґів за витрати, пов'язані з провадженнями в Суді та Європейській комісії з прав людини.

1. Основні факти

Справа стосується заяви, поданої громадянином Сполученого Королівства Максом Маєром Кінґзлі *(Max Myer Kingsley)*, 1933 року народження, який проживає в Лондоні.

Рада гральних домів (Рада) — передбачений законом орган, призначений здійснювати реґулювання діяльності гральних домів у Сполученому Королівстві згідно із Законом 1968 року про азартні ігри.

Заявник очолював компанію, яка володіла й керувала шістьма казино в Лондоні. 6 червня 1991 року поліція здійснила облаву в чотирьох казино за підозрою в правопорушеннях за статтею 16 Закону 1968 року, який забороняє надання кредиту на азартні ігри. У березні 1992 року Рада та поліція звернулися з клопотанням про анулювання ліцензій, які дозволяли діяльність казино заявника. Щоб запобігти цьому, заявник звільнився з посади директора-розпорядника, і в жовтні 1992 року Рада відкликала своє клопотання про анулювання ліцензій. Через місяць після цього голова Ради заявила у своїй промові, що вона та Рада вважають заявника особою, не гідною і не підходящою для керівництва казино. На зборах усіх п'яти членів Ради 21 січня 1993 року було вирішено, що існують достатні докази для висновку про те, що заявник не гідний керувати гральною компанією.

23 квітня 1993 року Рада поінформувала заявника, що вона має намір, керуючись статтею 19 Закону 1968 року (будь-яка особа, яка керує

казино, повинна мати сертифікат за статтею 19, який надається лише тому, кого Рада вважає «гідною і підходящою особою»), анулювати його сертифікат.

У підсумку восьмиденного слухання у квітні 1994 року, яке проводили троє з п'яти членів Ради, сертифікат заявника, передбачений статтею 19, було анульовано.

Заявник домагався дозволу звернутися з проханням про розгляд цього рішення в порядку судового нагляду, стверджуючи, зокрема, що Рада ставиться до нього упереджено. Високий суд застосував критерій, який давав змогу з'ясувати, чи існувала реальна небезпека допущення несправедливості внаслідок упередженості, і з'ясував, що такої небезпеки не було. Суд також додав, що, навіть у разі підсвідомого довільного упередження, застосовувався «принцип необхідності». Це означало, що оскільки рішення неминуче мало бути ухвалене Радою (адже іншого компетентного в цьому питанні органу не було) і було докладено зусиль для мінімізації наслідків потенційного упередження, то це рішення не можна оскаржувати на підставі упередження. Скарги з матеріально-правових питань проти рішення Ради було відхилено, згідно з «принципами у справі Венсбері» *(Wednesbury)* (жодне ірраціональне чи безпідставне рішення не виправдовує розгляду в порядку судового нагляду). Прохання заявника про дозвіл подати апеляцію відхилив апеляційний суд, який, зокрема, підтвердив правильність застосування Високим судом принципу необхідності.

2. Процедура і склад Суду

Рішенням палати від 7 листопада 2000 року Суд одноголосно постановив, що було допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з тим, що Рада гральних домів не забезпечила необхідної безсторонності і що подальший судовий розгляд у порядку нагляду не був достатньо широким, щоб виправити цю хибу. Згідно зі статтею 41, Суд присудив заявникові 13 500 фунтів стерлінґів як компенсацію за судові витрати в провадженні у Страсбурзі. Суд вважає, що він не може робити припущення стосовно можливого підсумку провадження, якби його було проведено з дотриманням статті 6, і що ніякого причинного зв'язку між порушенням та вимогою заявника надати компенсацію за матеріальні збитки встановлено не було. Суд постановив, шістьма голосами проти одного, що висновок про наявність порушення становить достатню справедливу сатисфакцію за нематеріальну шкоду.

Заявник оспорив висновок Суду за статтею 41 і попрохав передати справу на розгляд Великої палати, згідно зі статтею 43 (передання справ на розгляд Великої палати). 17 січня 2001 року колеґія суддів вирішила передати справу на розгляд Великої палати. Слухання відбулося 7 листопада 2001 року.

Судове рішення постановлене Великою палатою, до складу якої увійшло 17 суддів:

Люціус **Вільдхабер** (Luzius Wildhaber, Швейцарія), **Голова Суду**
Крістос **Розакіс** (Christos Rozakis, Греція)
Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція)
Ґеорґ **Pecc** (Georg Ress, Німеччина)
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)
Антоніо **Пастор Рідруехо** (Antonio Pastor Ridruejo, Іспанія)
Ґаукур **Йорундссон** (Gaukur Jörundsson, Ісландія)
Джованні **Бонелло** (Giovanni Bonello, Мальта)
Єжи **Макарчик** (Jerzy Makarczyk, Польща)
Ріца **Тюрмен** (Riza Türmen, Туреччина)
Вєра **Стражницька** (Viera Strážnická, Словаччина)
Пер **Лоренцен** (Peer Lorenzen, Данія)
Марк **Фішбах** (Marc Fischbach, Люксембурґ)
Хосе **Касадеваль** (Josep Casadevall, Андорра)
Марґарита **Цаца-Ніколовська** (Margarita Tsatsa-Nikolovska, колишня югославська республіка Македонія)
Еґілс **Левіц** (Egils Levits, Латвія)
Анатолій **Ковлер** (Anatoly Kovler, Росія),

а також Мод **де Бур-Буквікіо** (Maud de Boer-Buquicchio), **заступник Секретаря Суду**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

У своїй заяві до Суду, посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, п. Кінґзлі скаржився, що рішення Ради гральних домів було несправедливим і що перевірка законності цього рішення Високим судом не може належним чином виправити ситуацію через обмеженість рамок розгляду в порядку судового нагляду.

У Великій палаті заявник вимагав компенсації за нематеріальну шкоду — за втрату процедурної можливості, стрес, шкоду репутації та іншу психологічну й емоційну шкоду, якої він зазнав унаслідок порушення пункту 1 статті 6, — та за судові витрати.

Він стверджував, що втратив заробіток (1 868 000 фунтів стерлінґів), право на пенсію (2 500 000 фунтів стерлінґів), а також прибутки з акцій у «Лондон Клабз», які він був змушений віддати за їхньою купівельною ціною. Крім того, він доводив, що внаслідок рішення Ради гральних домів втратив свою репутацію, заощадження та сім'ю.

Він також вимагав відшкодування загальних витрат на провадження в національних установах: 526 017,48 фунта стерлінґів (231 277,70 фунта стерлінґів — на слухання за статтею 19 в Раді; 254 982,72 фунта

стерлінґів — на розгляд справи Високим судом та апеляційним судом у порядку нагляду; та 39 757,06 фунта стерлінґів — сплачені у зв'язку з витратами Ради гральних домів у провадженнях у порядку судового нагляду).

Стверджуючи, що приблизно третина розгляду Високим судом у порядку судового нагляду стосувалася питання упередженості, він вимагав, як альтернативу, відшкодування принаймні третини (84 994,24 фунта стерлінґів) витрат Високого суду та принаймні третину витрат Ради у Високому суді (13 252,32 фунта стерлінґів), сплати яких зажадали від нього. Наполягаючи на тому, що увесь розгляд справи в апеляційному суді стосувався питання упередженості, він прохав компенсувати його витрати у розмірі 211,01 фунта стерлінґів.

Він також вимагав компенсувати 28 471,80 фунта стерлінґів стосовно провадження у Великій палаті.

Рішення Суду

Пункт 1 статті 6

Хоча заявник прохав про передання своєї справи до Великої палати для розгляду лише у світлі статті 41, Велика палата нагадала, що розгляд переданих їй справ охоплює всі аспекти заяви, а не лише питання, які є предметом спору між сторонами. Однак, визнавши, що причин відхилитися від висновків палати немає, вона, на зазначених у рішенні палати підставах (що колеґія Ради гральних домів була не досить безсторонньою і що юрисдикція судів, які перевіряли законність рішення Ради, була надто обмеженою для того, щоб усунути цю ваду), дійшла висновку про наявність порушення пункту 1 статті 6.

Стаття 41

Шкода

Висновок про наявність порушення пункту 1 статті 6, зауважив Суд, не означає, що рішення Ради про анулювання сертифіката, який заявник мав на підставі статті 19, не було добре вмотивованим або що орган іншого складу вирішив би справу на користь заявника. До того ж, окрім питань, які послужили підґрунтям для висновку про порушення, заявник не стверджував, що провадження в Раді, Високому суді та апеляційному суді були несправедливими. Він мав юридичного представника на всіх етапах провадження, Рада проводила слухання доказів та арґументів протягом семи з половиною днів і, на додаток до питання упередженості, основні підстави багатьох з її висновків були перевірені в порядку судового нагляду. Після слухання у Високому суді, яке тривало 16 днів, та винесення трьох великих і повністю вмотивованих рішень, було вирішено, що висновки Ради не були необґрунтованими і мають бути визнані.

Суд не вважає за доцільне присуджувати грошову компенсацію заявникові у зв'язку із втратою процедурної можливості чи будь-яким стресом, збитками або шкодою, якої начебто зазнав заявник внаслідок проваджень у національних органах. Отже, Суд відхилив вимогу заявника про компенсацію нематеріальної шкоди.

Витрати в провадженнях у національних установах

Суд зауважив, що слухання в Раді гральних домів у квітні 1994 року стосувалося питання, чи був заявник «гідною і підходящою особою» для володіння гральним сертифікатом. Оскільки витрати в цих провадженнях були зазнані не у зв'язку із запобіганням чи відшкодуванням стверджуваного порушення пункту 1 статті 6, Суд не присудив жодної компенсації.

Однак Суд узяв до уваги те, що частина провадження у Високому суді та все провадження в апеляційному суді стосувалися з'ясування того, чи виявили упередженість члени Ради гральних домів і чи була можливість, з урахуванням принципу необхідності, виправити цей недолік. Щодо цих проваджень у національних судах, Суд присудив заявникові 50 000 фунтів стерлінґів як компенсацію за судові витрати.

Витрати в Суді і Комісії

Оскільки ані заявник, ані Уряд не піддали сумніву розмір компенсації за судові витрати в Суді та Комісії (13 500), Велика палата визнала, що присуджена сума є обґрунтованою і залишається чинною. Суд також зазначив, що питання, які перебувають на розгляді у Великій палаті, не є широкими чи складними і що заявник досяг мети лише стосовно компенсації за витрати в національних провадженнях. За цих обставин та беручи до уваги позицію Уряду щодо прийнятної суми компенсації за розгляд у Великій палаті, Суд присудив заявникові загальну суму 25 000 фунтів стерлінґів за провадження в Суді та Комісії.

Суддя Розакіс висловив окрему думку, яка частково не збігається з позицією більшості. Таку саму думку висловили суддя Ресс, до якого приєдналися судді Цаца-Ніколовська та Левіц, і суддя Касадеваль, до якого приєднався суддя Ковлер. Тексти цих трьох окремих думок додано до судового рішення.

282
28.05.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ У СПРАВІ «СТАФФОРД ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

У рішенні, ухваленому в Страсбурзі у вівторок 28 травня 2002 року у справі «Стаффорд проти Сполученого Королівства» *(Stafford v. the United Kingdom)* (заява № 46295/99), Європейський суд з прав людини одноголосно постановив, що допущено порушення пункту 1 та пункту 4 статті 5 Європейської конвенції з прав людини (право на свободу та особисту недоторканність).

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявникові 16 500 євро за матеріальну й нематеріальну шкоду та 17 865,10 фунта стерлінґів за судові витрати.

1. Основні факти

Справа стосується заяви, порушеної громадянином Сполученого Королівства Деннісом Стаффордом *(Dennis Stafford)*, 1933 року народження, який проживає в м. Дарем *(Durham)*.

У 1967 році Стаффорда визнано винним у вбивстві. 1979 року його було тимчасово звільнено (з огляду на особливі обставини) за спеціальним дозволом і згодом, у 1989 році, знову затримано за порушення умов. У листопаді 1990 року Рада з умовно-дострокового звільнення рекомендувала звільнити його за спеціальним дозволом стосовно довічно ув'язненого (за «довічною ліцензією»), з чим погодився міністр. У березні 1991 року заявника було звільнено.

У липні 1994 року його визнано винним у шахрайстві з чеками і засуджено до шести років ув'язнення. Міністр анулював його «довічну ліцензію». У 1996–1997 роках, коли за звичайних умов його звільнили б з ув'язнення, призначеного за шахрайство, Рада з умовно-дострокового звільнення порекомендувала звільнити його за «довічною ліцензією», беручи до уваги його успішну в минулому реінтеґрацію в суспільство після в'язниці, коли він не допустив насильницьких рецидивів. Після відхилення міністром цієї рекомендації було порушено судове провадження з перевірки законності рішення про подальше тримання заявника під вартою, ухваленого з огляду на небезпеку вчинення ним подальших ненасильницьких, але караних ув'язненням правопорушень, а не на підставі небезпеки вчинення насильницьких злочинів. Палата лордів визнала, що пункт 2 статті 35 Закону 1992 року про кримінальне судочинство надає міністрові широкі дискреційні повноваження і що не

було нічого, що перешкоджало б йому в застосуванні обраного ним підходу. Зрештою, заявника було тимчасово звільнено за «довічною ліцензією» в 1998 році.

2. Процедура і склад Суду

Заяву подано до Європейської комісії з прав людини 24 липня 1998 року, а 1 листопада 1998 року справу передано до Суду. 29 травня 2001 року заяву оголошено прийнятною. 4 вересня 2001 року палата вирішила передати юрисдикцію на користь Великої палати. Слухання відбулося 20 лютого 2002 року.

Судове рішення постановлене Великою палатою, до складу якої увійшло 17 суддів:

Люціус **Вільдхабер** (Luzius Wildhaber, Швейцарія), **Голова Суду**
Крістос **Розакіс** (Christos Rozakis, Греція)
Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція)
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)
Антоніо **Пастор Рідруехо** (Antonio Pastor Ridruejo, Іспанія)
Елізабет **Палм** (Elisabeth Palm, Швеція)
Пранас **Куріс** (Pranas Kūris, Литва)
Ріца **Тюрмен** (Riza Türmen, Туреччина)
Франсуаза **Тюлкен** (Françoise Tulkens, Бельгія)
Карел **Юнґвірт** (Karel Jungwiert, Чехія)
Володимир **Буткевич** (Volodymyr Butkevych, Україна)
Ніна **Важич** (Nina Vajić, Хорватія)
Матті **Пеллонпя** (Matti Pellonpää, Фінляндія)
Крістак **Трая** (Kristaq Traja, Албанія)
Снежана **Ботучарова** (Snejana Botoucharova, Болгарія)
Міндія **Уґрекхелідзе** (Mindia Ugrekhelidze, Грузія)
Владиміро **Заґребельський** (Vladimiro Zagrebelsky, Італія),

а також Пол **Махоуні** (Paul Mahoney), **Секретар Суду**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

У своїй скарзі заявник, посилаючись на пункт 1 статті 5, стверджував, що тримання його під вартою від спливу в липні 1997 року призначеного йому шестирічного ув'язнення і до моменту звільнення його за «довічною ліцензією» 22 грудня 1998 року було необґрунтованим. Він вказував на те, що на час його затримання в липні 1997 року каральний етап довічного ув'язнення, призначеного йому за вбивство, вже давно закінчився. З моменту його звільнення в 1979 році він провів чимало років на волі, не допускаючи насильницьких рецидивів. Рішення про тримання його під вартою за шахрайство, зі спливом шести років,

ґрунтувалося виключно на міркуванні, що в разі звільнення за «довічною ліцензією» він може вчинити ще якесь шахрайство. Це не має жодного стосунку до первинних підстав його затримання. Він також скаржився, посилаючись на пункт 4 статті 5, що він не здійснив свого права на встановлення судом у розумні строки законності подальшого тримання його під вартою.

Рішення Суду

Пункт 1 статті 5

На думку Суду, треба вважати, що п. Стаффорд вичерпав елемент, який становить складову покарання обов'язковим довічним ув'язненням за вчинення злочину вбивства, — якби це було не так, то важко зрозуміти, чому міністр дозволив звільнити його в 1979 році. Коли 1 липня 1997 року чинність міри покарання за пізніше вчинене шахрайство сплинула, подальше тримання його під вартою на підставі обов'язкового покарання довічним ув'язненням не можна було вважати виправданим з огляду покарання його за первісний злочин (вбивство). Міністр також не міг виправдати подальше тримання п. Стаффорда під вартою на підставі його психічної неврівноваженості та небезпечності для громадян у зв'язку з ризиком вчинення з його боку подальших насильств. Міністр прямо посилався на небезпеку вчинення заявником ненасильницьких правопорушень. Суд встановив, що немає достатнього причинного зв'язку (якого вимагає поняття законності, що міститься в пункті 1(а) статті 5 Конвенції) між можливими подальшими ненасильницькими правопорушеннями з боку заявника та первісним покаранням у 1967 році за вбивство.

Стосовно арґументу Уряду, що було б абсурдом вимагати від міністра обов'язкового звільнення особи, яка покарана обов'язковим довічним ув'язненням, коли існує ймовірність вчинення нею серйозних ненасильницьких правопорушень, Суд зазначив, що заявника було засуджено за шахрайство, вчинене під час перебування на волі, і що він відбув строк ув'язнення, визнаний судом першої інстанції як належна міра покарання. Згідно з національним законодавством, не існувало повноважень, щоб призначити невизначений строк тримання його під вартою для запобігання ненасильницьким правопорушенням у майбутньому. Якби існували докази того, що заявник має намір вчинити такі правопорушення, проти нього можна було б розпочати додаткове кримінальне переслідування. Суд не міг погодитися з тим, що повноваження виконавчого органу ухвалити рішення про тримання заявника під вартою у зв'язку з відчуттям небезпеки вчинення ним подальших ненасильницьких кримінальних діянь, не пов'язаних з його первісним засудженням за вбивство, відповідало духові Конвенції, що наголошує на верховенстві права та захисті від свавільності.

Отже, Суд дійшов висновку, що тримання заявника під вартою після 1 липня 1997 року не було виправданим і що допущено порушення пункту 1 статті 5.

Пункт 4 статті 4

Суд нагадав, що тарифний строк покарання (мінімальний період, який має відбути ув'язнений для задоволення вимог відплати й стримування) є складовим елементом покарання обов'язковим довічним ув'язненням і що встановлення міністром такого тарифного строку означає призначення міри покарання.

Зі спливом тарифного строку подальше тримання під вартою зумовлюється ознаками небезпечності та ризику, пов'язаними з цілями вихідного засудження у вбивстві. З часом ці ознаки можуть змінюватися, і це порушує нові питання законності, які мають бути вирішені відповідним органом, як цього вимагають положення пункту 4 статті 5. Не можна було й далі стверджувати, що первинне провадження в суді першої інстанції та апеляційний розгляд раз і назавжди забезпечували відповідність положенням пункту 1 статті 5 подальшого тримання під вартою осіб, покараних обов'язковим довічним ув'язненням.

Той факт, стверджував Уряд, що Рада з умовно-дострокового звільнення мала повноваження дати вказівку про звільнення заявника за спеціальним дозволом для довічно ув'язнених, анульованим 1994 року, був сам по собі достатнім для дотримання пункту 4 статті 5. Однак Суд зазначив, що «довічна ліцензія» була анульована під час відбування ним встановленого вироком строку ув'язнення за шахрайство. Коли строк ув'язнення за вироком сплинув 1 липня 1997 року, заявник залишився у в'язниці на підставі покарання довічним ув'язненням. Хоча Рада з умовно-дострокового звільнення рекомендувала звільнити його того дня, право вирішувати належало міністрові. Обставини справи свідчать про те, що повноваження Ради з умовно-дострокового звільнення дати вказівку про звільнення в 1994 році не мало вирішального характеру.

Від 1 липня до дати звільнення заявника, 22 грудня 1998 року, законність його подальшого тримання під вартою не стала предметом розгляду в органі, який мав би повноваження звільняти з-під варти або забезпечував би процедуру надання необхідних судових ґарантій, зокрема, наприклад, можливість усного слухання. Отже, було допущено порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

Суддя Розакіс та суддя Коста висловили окремі думки, які збігаються з позицією більшості, а судді Заґребельський та Тюлкен — спільну окрему думку, яка збігається з позицією більшості. Тексти окремих думок додано до судового рішення.

283
28.05.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ (СТАТТЯ 41) У СПРАВІ «БЕЄЛЕР ПРОТИ ІТАЛІЇ»

Сьогодні Європейський суд з прав людини оголосив на відкритому слуханні рішення у справі «Беєлер проти Італії» *(Beyeler v. Italy)* (заява № 33202/96), яке стосується справедливої сатисфакції, передбаченої статтею 41 Європейської конвенції з прав людини.

Суд вирішив (16 голосів проти одного):

— не видавати наказу про повернення картини у власність заявникові;

— присудити 1 300 000 євро як компенсацію за шкоду, включно із супутніми витратами та витратами в національних судах; і

— присудити 55 000 євро за судові витрати в органах Конвенції.

У своєму основному рішенні від 5 січня 2000 року Суд постановив, 16 голосами проти одного, що було допущено порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції (захист права власності).

1. Основні факти

Заявник — Ернст Беєлер *(Ernst Beyeler)*, громадянин Швейцарії, 1921 року народження, проживає в м. Базель (Швейцарія). Він — власник картинної ґалереї.

У справі йдеться про картину Вінсента Ван-Гога «Портрет молодого селянина», яку п. Беєлер придбав у 1977 році за 600 мільйонів лір, або майже за 310 000 євро, через посередника, не повідомивши при цьому продавця, що картину придбано від його імені. А отже, у декларації про продаж, поданій продавцем до Міністерства культурної спадщини Італії, згідно з вимогами Закону № 1089 1939 року, імені заявника не було зазначено. У 1983 році міністерству стало відомо, що справжнім покупцем картини був пан Беєлер. 2 травня 1988 року пан Беєлер продав цей шедевр за 8,5 мільйона доларів американській корпорації, яка збиралася придбати його для венеціанської колекції. 24 листопада 1988 року Італія скористалася переважним правом, мотивуючи це тим, що пан Беєлер не поінформував міністерство про придбання картини від свого імені у 1977 році, і придбала картину за ціною продажу цього року.

2. Процедура і склад Суду

Заяву було подано до Європейської комісії з прав людини 5 вересня 1996 року.

Оголосивши заяву прийнятною, Комісія у своїй доповіді від 10 вересня 1998 року висловила думку, що порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції (двадцять голосів проти десяти) не було. 2 листопада 1998 року вона передала справу до Суду.

Судове рішення постановлене Великою палатою, до складу якої увійшло 17 суддів:

Люціус **Вільдхабер** (Luzius Wildhaber, Швейцарія), **Голова Суду**
Жан-Поль **Коста** (Jean-Paul Costa, Франція)
Антоніо **Пастор Рідруехо** (Antonio Pastor Ridruejo, Іспанія)
Луїджі **Феррарі Браво** (Luigi Ferrari Bravo, Італія)
Елізабет **Палм** (Elisabeth Palm, Швеція)
Єжи **Макарчик** (Jerzy Makarczyk, Польща)
Пранас **Куріс** (Pranas Kūris, Литва)
Ріца **Тюрмен** (Riza Türmen, Туреччина)
Вєра **Стражницька** (Viera Strážnická, Словаччина)
Карел **Юнґвірт** (Karel Jungwiert, Чехія)
Марк **Фішбах** (Marc Fischbach, Люксембурґ)
Володимир **Буткевич** (Volodymyr Butkevych, Україна)
Хосе **Касадеваль** (Josep Casadevall, Андорра)
Джон **Хедіґан** (John Hedigan, Ірландія)
Ханна Софія **Ґрев** (Hanna Sophie Greve, Норвегія)
Андраш **Бака** (András Baka, Угорщина)
Елізабет **Штайнер** (Elisabeth Steiner, Австрія),

а також Пол **Махоуні** (Paul Mahoney), **Секретар Суду**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Матеріальна шкода

Основною вимогою п. Беєлера було повернення картини в його власність.

Він також вимагав компенсації за шкоду, якої він зазнав через тривалість періоду, впродовж якого його позбавили картини, а отже, й через втрату можливості використання суми, яку він одержав би в разі виконання контракту, підписаного з американською корпорацією. До суми компенсації, за його словами, не входить сума, сплачена міністерством після здійснення переважного права на купівлю, але при цьому мають бути враховані відсотки.

Таким чином, загальна сума його вимоги становила 13 444 358,52 американського долара (або понад 14 млн. євро). Як альтернативний варіант, він вимагав повної компенсації шляхом сплати ціни картини, яку вона мала на час її «експропріації». При цьому він вимагав суму, еквівалентну зазначеній вище (а саме — 14 млн. євро).

Нематеріальна шкода

Стверджуючи, що він зазнав нематеріальної шкоди внаслідок шкоди, завданої його репутації як відомого у світі торговця витворами мистецтва, заявник вимагав компенсації розміром в 1 млн. американських доларів (або понад 1 млн. євро).

Судові витрати

Пан Беєлер вимагав 1 125 230,06 швейцарського франка (або майже 775 000 євро) як компенсацію за супутні витрати, а також витрати, понесені в національних судах та органах Конвенції.

Рішення Суду

Шкода, супутні витрати і витрати, понесені в національних судах

Суд зауважив, що характер порушення, встановленого в основному рішенні, не передбачає повернення цієї власності. Він вказав на свій висновок, що здійснення переважного права купівлі не було незаконним як таке. Однак, хоча переважне право купівлі не ставилося під сумнів, Суд визнав, що умови його здійснення (через п’ять років після того, як міністерству стало відомо про порушення, в якому обвинувачено заявника) спричинили заявникові збитки внаслідок невизначеності й ненадійності ситуації, яка існувала протягом цього часу.

Далі Суд зауважив, що п. Беєлер мав отримати компенсацію за збитки, зазнані внаслідок сплати йому в 1988 році тієї самої суми, яку він сплатив 1977 року, без будь-яких корективів. Суд також визнав, що п. Беєлер мав отримати компенсацію за супутні витрати, яких він зазнав у період з 1984 до 1988 року, визначаючи юридичний статус щодо картини. Стосовно його витрат у національних судах, Суд встановив, що, хоча вчинений заявником судовий позов, звичайно, мав на меті оспорити переважне право купівлі, заявник також домагався оскаржити умови, за яких це право було здійснене, зокрема відсутність будь-яких коректив щодо суми, сплаченої в 1988 році, що було головним елементом висновку Суду про наявність порушення. Отже, засоби правового захисту в національних судах також були частково спрямовані на виправлення встановленого Судом порушення Протоколу № 1, що було підставою для наказу про відшкодування частини цих витрат. На цих підставах Суд вирішив присудити заявникові 1 300 000 євро як компенсацію за зазнану шкоду, разом із супутніми витратами та витратами в національних судах.

Витрати, понесені в органах Конвенції

У своєму основному рішенні Суд постановив, що заявник несе часткову відповідальність за збитки, яких він зазнав, тому Суд не погодився з арґументами, якими заявник ставив під сумнів здійснення переважного права купівлі. Суд також погодився з Урядом, що загальна сума

вимоги щодо компенсації витрат, зазнаних в органах Конвенції, видається надмірною. Отже, Суд присудив заявникові 55 000 євро.

Суддя Ґрев висловила окрему думку, яка не збігається з позицією більшості. Текст думки додано до судового рішення.

284
28.05.2002

Комюніке Секретаря Суду

РІШЕННЯ ПАЛАТИ У СПРАВІ «МАК-ШЕЙН ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

Сьогодні Європейський суд з прав людини повідомив у письмовій формі рішення палати[1] у справі «Мак-Шейн проти Сполученого Королівства» *(McShane v. the United Kingdom)* (заява № 43290/98). Суд одноголосно постановив:

— що допущено порушення статті 2 Європейської конвенції з прав людини (право на життя), у зв'язку з неефективним розслідуванням факту загибелі чоловіка заявниці,

— що порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) допущено не було,

— що порушення статті 14 (заборона дискримінації) допущено не було,

— що порушення статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту) допущено не було,

— що допущено порушення статті 34 (індивідуальні заяви).

Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив заявниці 8000 фунтів стерлінґів як компенсацію за нематеріальну шкоду та 8000 фунтів стерлінґів за судові витрати. (Рішення викладене лише англійською мовою).

1. Основні факти

Заявниця — Тріза Мак-Шейн *(Treasa McShane)*, громадянка Сполучених Штатів Америки. Уночі 12 липня 1996 року чоловік заявниці, Дермот Мак-Шейн *(Dermot McShane)*, перебував із друзями у барі в м. Лондондері (*Londonderry*, Північна Ірландія), поблизу місця, де відбувалося велике заворушення, при якому демонстранти застосовували пляшки із

---

[1] Згідно зі статтею 43 Європейської конвенції з прав людини, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати Суду, яка складається з 17 суддів. Якщо колеґія у складі п'яти суддів вважає, що справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення, Велика палата виносить остаточне рішення. Якщо серйозних питань або проблем не виникає, колеґія відхиляє клопотання, а судове рішення стає остаточним. В іншому разі рішення палати стають остаточними зі спливом зазначених вище трьох місяців або раніше, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

запалювальною сумішшю, а королівська поліція Ольстера *(RUC)* та підрозділи британської армії — «гумові патрони» (пластикові кулі). За словами друга, який був разом з чоловіком заявниці, вони вийшли з бару приблизно о 1.30. Поблизу перехрестя, де перетинаються вулиці Літл-Джеймс та Ґрейт-Джеймс, зібрався великий натовп людей, які кидали каміння та інші предмети у поліцію. Було викликано військову підмогу. Проти натовпу поліція застосовувала інтенсивний вогонь гумовими кулями. Щоб захисти себе від куль, люди, просуваючись у напрямку поліції, використовували промисловий скіп і великі уламки паркану навколо будівельного майданчика. Інспектор поліції на місці події порадився з військовиками, які прибували, і попрохав знести барикади. За його словами, він наказав водієві саксонського бронетранспортера (БТР), рядовому Р., просуватися до загородження. Під паркан, на який в'їхав БТР, потрапив п. Мак-Шейн. Його відвезли до лікарні, де він невдовзі помер.

Ольстерська королівська поліція провела розслідування загибелі п. Мак-Шейна, і 1 квітня 1998 року генеральний прокурор визнав, що немає достатніх доказів, які могли б забезпечити необхідні підстави для визнання когось винним в умисному або неумисному вбивстві чи в необережному водінні машини. Коронерське розслідування почалося 13–14 грудня 1999 року і триває досі.

Крім того, заявниця вчинила цивільний позов (провадження досі триває) проти міністра оборони, начальника Ольстерської поліції та міністра у справах Північної Ірландії через стверджуване недбальство та порушення передбаченого законом обов'язку.

Ольстерська поліція також подала офіційну скаргу до Правничого товариства Північної Ірландії *(Law Society of Northern Ireland)* з приводу стверджуваного невиконання зобов'язання зберігати конфіденційну інформацію, яке взяла на себе пані С., соліситор заявниці в коронерському розслідуванні, стосовно матеріалів, долучених представниками заявниці в Європейському суді з прав людини до письмових зауважень. Правниче товариство відхилило скаргу як необґрунтовану.

2. Процедура і склад Суду

Заяву було подано до Європейської комісії з прав людини 3 жовтня 1996 року і передано до Європейського суду з прав людини 1 листопада 1998 року. 12 грудня 2000 року її було оголошено прийнятною. Судове рішення постановлене палатою, до складу якої увійшло сім суддів:

Матті **Пеллонпя** (Matti Pellonpää, Финляндія), **голова**
Ніколас **Братца** (Nicolas Bratza, Британія)
Антоніо **Пастор Рідруехо** (Antonio Pastor Ridruejo, Іспанія)
Єжи **Макарчик** (Jerzy Makarczyk, Польща)
Вєра **Стражницька** (Viera Strážnická, Словаччина),
Райт **Марусте** (Rait Maruste, Естонія),

Станіслав **Павловський** (Stanislav Pavlovschi, Молдова), а також Майкл **О'Бойл** (Michael O'Boyle), **секретар секції**.

3. Стислий виклад судового рішення

Оскарження

Заявниця стверджувала, що її чоловіка вбили представники служб безпеки навмисне, або принаймні він загинув внаслідок застосування сили, яке не було викликане необхідністю і було непропорційним. Вона також стверджувала, що не мала доступу до суду та ефективного засобу правового захисту стосовно смерті чоловіка і що розслідування факту його смерті було неефективним, незадовільним і не було незалежним. Вона вказувала на велику кількість католиків та членів республіканських напіввійськових угруповань, загиблих внаслідок дій служб безпеки та поліції, тимчасом як кількість судових переслідувань і засуджень була непропорційно малою, що свідчило про надзвичайно дискримінаційний підхід, якого дотримувалися сили безпеки при застосуванні смертоносної сили проти цивільних людей і членів напіввійськових угруповань. Вона також скаржилася, що здійсненню її права на подання заяви до Європейського суду з прав людини перешкоджало те, що ольстерська поліція вжила заходів для порушення проти її соліситора дисциплінарного провадження на національному рівні, обвинувачуючи соліситора в тому, що вона розголосила в провадженні в Суді показання свідків представникам пані Мак-Шейн. Заявниця посилалася на статті 2, 6, 13, 14 і 34 Конвенції.

Рішення Суду

<u>Стаття 2</u>

Суд зауважив, що спроби з його боку встановити факти у справі були б недоцільними й суперечили б покладеній на нього Конвенцією допоміжній ролі. Такі дії дублювали б провадження, що його здійснювали цивільні суди, які мають кращі можливості та засоби для проведення слідчих дій. Не була доведена наявність будь-яких факторів, які позбавляли б цивільні суди змоги встановити факти і з'ясувати правомірність чи неправомірність дій, які призвели до загибелі п. Мак-Шейна. Суд також не переконався, що було доречним використовувати надані сторонами документальні матеріали, щоб зробити ті чи інші висновки стосовно відповідальності за смерть чоловіка заявниці, зокрема використати показання анонімних свідків. Надані у письмовій формі версії подій не були перевірені за допомогою допиту чи перехресного допиту, і їх використання створило б недовершене й потенційно оманливе підґрунтя для будь-якої спроби такого характеру. Цю ситуацію не можна ототожнювати із ситуацією, коли має місце загибель людини у в'язниці і

коли можна вважати, що тягар доведення та обов'язок надати достатнє і правдоподібне пояснення покладаються на державу.

Отже, Суд не робив будь-яких висновків стосовно стверджуваної відповідальності держави за смерть п. Мак-Шейна.

Проте Суд встановив, що в розслідуванні факту його смерті було допущено кілька похибок:

— працівники поліції, які розслідували інцидент, не були незалежними від працівників, причетних до цього інциденту,

— поліційне розслідування не було оперативним,

— не було зобов'язано військовослужбовця — водія БТР, який смертельно травмував п. Мак-Шейна, — прибути як свідок на коронерське розслідування,

— процедура коронерського розслідування не давала змоги ухвалити вердикт чи висновки, які могли б ефективно забезпечити судове переслідування у разі виявлення ознак кримінального правопорушення,

— нерозголошення показань свідків та інших відповідних документів призвело до тривалих відстрочень у провадженні,

— процедуру коронерського розслідування не було розпочато оперативно.

Тому Суд постановив, що було допущено порушення статті 2 у зв'язку з неефективним розслідуванням факту смерті п. Мак-Шейна.

Стаття 6

Нагадуючи, що в цивільних судах ще триває розгляд учиненого заявницею позову з вимогою встановити, чи були правомірними дії, які призвели до загибелі п. Мак-Шейна, Суд визнав, що немає підстав для висновку стосовно стверджуваної неправомірної мотивації, яка спричинила даний інцидент. Будь-які питання, пов'язані з ефективністю процедури кримінального розслідування, мали розглядатися у світлі статей 2 і 13 Конвенції. Отже, порушення пункту 1 статті 6 допущено не було.

Стаття 14

Суд зауважив, що у випадку, коли загальна політика чи захід завдає непропорційної шкоди певній групі людей, не виключено, що це може розглядатися як дискримінація, незважаючи на те, що мішенню не була саме ця група. Однак, навіть попри те, що за статистикою більшість людей, загиблих від куль служб безпеки, походили із католицької чи націоналістичної меншини, на погляд Суду, самі по собі статистичні дані не можуть свідчити про практику, яку можна класифікувати як дискримінаційну в контексті статті 14. Суд не мав у своєму розпорядженні доказів, які дали б йому право дійти висновку, що будь-який із цих фактів загибелі, окрім випадків, які завершилися засудженням, був пов'язаний

з незаконним чи надмірним застосуванням сили з боку представників служб безпеки. Отже, Суд постановив, що порушення статті 14 допущено не було.

Стаття 13

Суд зауважує, що заявниця вчинила цивільний позов, розгляд якого триває, і що він не встановив будь-яких факторів, які перешкоджали б цьому провадженню забезпечити необхідне відшкодування стосовно стверджуваного надмірного застосування сили. Скарги заявниці щодо розслідування, проведеного органами влади за фактом смерті, розглянуто у світлі процедурного аспекту статті 2. Встановивши, що жодного окремого питання не постає, Суд визнав, що порушення статті 13 не допущено.

Стаття 34

Суд взяв до уваги те, що, хоча скарга ольстерської поліції стосовно соліситора заявниці не спрямована проти її представників у провадженні в Європейському суді з прав людини, вона стосувалася матеріалів, доданих представниками заявниці до письмових зауважень. У зв'язку з тим, що соліситор нібито повідомила заявниці інформацію для використання її в провадженні в Суді, орган державної влади вдався до санкції проти соліситора. Суд визнав, що такий захід справляє «охолоджувальний ефект» на здійснення заявниками та їхніми представниками права на подання індивідуальної заяви. Той факт, що Правниче товариство відхилило скаргу, недоречний. Отже, Суд дійшов висновку, що держава не дотримала своїх зобов'язань за статтею 34.

* * *

Судові рішення можна знайти на веб-сторінці Суду в Інтернеті **(http://www.echr.coe.int)**.

Канцелярія Європейського суду з прав людини
F-67075 Strasbourg Cedex
Звертатися до Родеріка Лідделла (Roderick Liddell),
телефон (0)3 88 41 24 92;
або до Емми Гельєр (Emma Hellyer),
телефон (0)3 90 21 42 15;
факс: (0)3 88 41 27 91

Європейський суд з прав людини було створено 1959 року в Страсбурзі з метою здійснення судочинства щодо порушень Європейської конвенції з прав людини 1950 року.

1 листопада 1998 року було створено Суд на постійній основі, який замінив колишню двоступеневу систему: Суд на тимчасовій основі та Комісію.

РІШЕННЯ КОЛИШНЬОГО СУДУ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СПРАВА «ЧОРХЕРР ПРОТИ АВСТРІЇ» (CASE OF CHORHERR v. AUSTRIA)

У справі «Чорхерр проти Австрії»[1]

Європейський суд з прав людини, засідаючи палатою — згідно зі статтею 43 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція)[2] та відповідними положеннями Реґламенту Суду, — до складу якої увійшли такі судді:

п. **Р. Рюссдаль** (R. Ryssdal), **Голова Суду**
п. **Тор Вільялмссон** (Thór Vilhjálmsson)
п. **Ф. Ґьольчюклю** (F. Gölcüklü)
п. **Ф. Матчер** (F. Matscher)
п. **Н. Валтікос** (N. Valticos)
п. **І. Фойгель** (I. Foighel)
п. **А. Н. Лоїзу** (A. N. Loizou)
п. **М. А. Лопес Роча** (M. A. Lopes Rocha)
п. **Дж. Міфсуд Боннічі** (G. Mifsud Bonnici),

а також п. **М.-А. Ейссен**, (M.-A. Eissen), **Секретар Суду**, та п. **Г. Пецольд** (H. Petzold), **заступник Секретаря**,

після наради за зачиненими дверима 26 лютого та 22 червня 1993 року

постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

---

[1] *Примітки канцелярії:*
Справі привласнено номер 22/1992/367/441. Перше число позначає порядковий номер у списку справ, переданих до Суду у відповідному році (друге число). Останні два числа вказують на порядкові номери справи у списку справ, переданих до Суду від часу його створення, і в списку відповідних заяв до Комісії.

[2] З поправками, внесеними згідно зі статтею 11 Протоколу № 8, що набрав чинності 1 січня 1990 року.

ПРОЦЕДУРА

1. Справа передана до Суду Європейською комісією з прав людини (Комісія) 10 липня 1992 року в межах тримісячного строку, встановленого пунктом 1 статті 32 та статтею 47 Конвенції. Справу розпочато за заявою (№ 13308/87) проти Республіки Австрія, поданою до Комісії, згідно зі статтею 25, громадянином Австрії п. Отмаром Чорхерром *(Otmar Chorherr)* 14 липня 1987 року.

У своєму запиті Комісія посилалася на колишні статті 44 і 48 Конвенції та на заяву, якою Австрія визнала обов'язковість юрисдикції Суду (колишня стаття 46). Запит подано з метою отримання рішення про те, чи становлять факти у справі порушення державою-відповідачем своїх зобов'язань за статтями 5 і 10 Конвенції.

2. У відповідь на запит, зроблений згідно з пунктом 3 (d) правила 33 Реґламенту Суду, заявник повідомив про свій намір взяти участь у провадженні і призначив адвоката, який представлятиме його (правило 30).

3. До складу палати увійшли за посадою п. Ф. Матчер, суддя, обраний від Австрії (стаття 43 Конвенції), та п. Р. Рюссдаль, Голова Суду (пункт 3 (b) правила 21). 26 вересня 1992 року у присутності Секретаря Голова Суду шляхом жеребкування визначив імена інших семи членів, а саме: п. Тора Вільялмссона, п. Ф. Ґьольчюклю, п. Н. Валтікоса, п. І. Фойгеля, п. А. Н. Лоїзу, п. М. А. Лопеса Рочі та п. Дж. Міфсуда Боннічі (стаття 43 у кінці та пункт 4 правила 21).

4. Заступивши на посаду голови палати (пункт 5 правила 21), п. Рюссдаль через Секретаря Суду порадився з уповноваженою особою Уряду Австрії (Уряд), представником Комісії та адвокатом заявника стосовно організації провадження (пункт 1 правила 37 і правило 38). Відповідно до виданого у зв'язку з цим розпорядження, Секретар Суду отримав 15 грудня 1992 року меморандум заявника. 4 січня 1993 року Уряд поінформував його, що він не подаватиме меморандуму.

5. Відповідно до рішення Голови Суду, 24 лютого 1993 року відбулося відкрите слухання в Палаці прав людини у Страсбурзі. Перед його відкриттям Суд провів підготовче засідання.

На судовому розгляді були присутні:

а) від Уряду

п. Ф. Цеде *(F. Cede)*, посол, юрисконсульт, Міністерство закордонних справ, *уповноважена особа;*

п. С. Розенмаїр *(S. Rosenmayr)*, Управління федерального канцлера,

п. А. Деарінґ *(A. Dearing)*, Федеральне міністерство внутрішніх справ, *консультанти;*

b) від Комісії

пані Ґ. Г. Туне *(G.H. Thune)* *представник;*

c) від заявника

п. Т. Гене *(T. Höhne)*, адвокат, *представник.*

Суд заслухав звернення згаданих вище представників, а також їхні відповіді на запитання.

ЩОДО ФАКТІВ

I. КОНКРЕТНІ ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6. Пан Отмар Чорхерр — громадянин Австрії, нині проживає у Відні.

7. 26 жовтня 1985 року на площі Ратуші *(Rathausplatz)* у Відні відбулися військові урочистості на честь тринадцятої річниці австрійського нейтралітету і сорокової річниці закінчення другої світової війни. Вони почалися об 11 годині складанням присяги 1200 новобранцями і продовжилися урочистим маршем, який закінчився о 13.00. На урочистостях були присутні приблизно 50 000 осіб, не враховуючи численних сановників на офіційній трибуні.

Під час урочистостей заявник та його друг розповсюджували листівки, які закликали до референдуму з приводу придбання для австрійських збройних сил літака-винищувача *(«Volksbegehren für eine Volksabstimmung gegen Abfangjäger»)*. На спинах у них були рюкзаки з прикріпленим зображенням листівки у збільшеному масштабі; це були плакати розміром 50x70 сантиметрів, підняті на висоту з півметра над головою, які містили гасло: «Австрії не потрібні ніякі винищувачі-перехоплювачі» *(«Österreich braucht keine Abfangjäger»)*.

8. Згідно з рішенням Конституційного суду *(Verfassungsgerichtshof)* від 28 листопада 1986 року, постановленим на підставі матеріалів поліції та показань сторін (див. пункт 10 нижче), те, що трапилося далі, можна підсумувати таким чином.

Дії цих двох людей спричинили заворушення серед глядачів, яких вони позбавили можливості спостерігати за урочистостями. Двоє поліцейських попередили заявника та його друга, що вони порушують громадський порядок, і зажадали від них припинити те, що можна було розглядати лише як демонстрацію. Але вони відмовилися підкоритися, заявивши про своє право на свободу вираження поглядів. Після того, як вони вперто продовжили свої дії, незважаючи на подальші попередження з боку працівників поліції та дедалі більший протест юрби, об 11.15 їх було заарештовано *(festgenommen)* і поміщено в центральну віденську поліційну дільницю *(Bezirkspolizeikommissariat Innere Stadt)*, де проти них було відкрито адміністративно-кримінальну справу *(Verwaltungsstrafverfahren)*.

9. У поліційній дільниці заявника було взято під поліційну варту об 11.35 *(in den Arrest abgegeben).* Починаючи з 14.15, з'ясувавши, чи мав він кримінальну судимість раніше, працівник поліції провів допит. Пан Чорхерр заперечував факт попередження його про те, що він вчиняє адміністративні правопорушення *(Verwaltungsübertretungen)*; якби його насправді попередили, стверджував заявник, він одразу припинив би свою акцію. О 14.40 його звільнили.

10. 4 квітня 1986 року він подав апеляцію *(Beschwerde)* до Конституційного суду проти свого арешту і заборони розповсюдження листівок. Він посилався, зокрема, на статті 5 і 10 Конвенції та відстоював своє право на особисту свободу *(Recht auf persönliche Freiheit)* та свободу вираження поглядів *(Freiheit der Meinungsäußerung).*

Пан Чорхерр стверджував, що він жодним чином не заважав натовпу і що поліція ніколи не наказувала йому припинити демонстрацію. Проте Конституційний суд не повірив його показанням, а більшість глядачів, на його думку, прийшла подивитися парад, і поведінка заявника зіпсувала задоволення декому з них.

28 листопада 1986 року апеляцію було відхилено. Стосовно арешту заявника Конституційний суд визнав, що є підстави вважати поведінку п. Чорхерра адміністративним правопорушенням і що заявник, помічений під час вчинення ним цього правопорушення, не припинив його, незважаючи на зауваження працівників поліції. Отже, на погляд цього суду, вимоги статті 4 Закону про захист особистої свободи *(Gesetz zum Schutz der persönlichen Freiheit)*, підпункту 3 статті 35 Закону 1950 року про адміністративні правопорушення *(Verwaltungsstrafgesetz)*, підпункту 1 статті IX(1) Попереднього закону про адміністративно-процедурні закони (*Einführungsgesetz zu den Verwaltungsverfahrensgesetzen*, далі — Попередній закон) було всі повністю в цьому відношенні дотримано (див. пункт 12 нижче).

Що стосується тримання під вартою *(Anhaltung)*, то Конституційний суд визнав, що це відповідало положенню, яке міститься в першому реченні статті 36 (1) Закону про адміністративні правопорушення, оскільки поліція не мала жодних конкретних підстав вважати, що в разі звільнення заявник не відновить своїх дій, що підлягають покаранню.

Нарешті, суд зазначив, що наказ прибрати плакати і припинити розповсюдження листівок жодним чином не порушував конституційного права на свободу вираження поглядів, оскільки це було зроблено з метою припинити порушення громадського порядку.

11. Після закінчення адміністративно-кримінального провадження 29 квітня 1987 року Федеральне поліційне управління *(Bundespolizeidirektion)* у Відні видало розпорядження *(Straferkenntnis)* про стягнення з п. Чорхерра штрафу розміром 1000 шилінґів за спричинення надмірного шуму та порушення громадського порядку (частина друга статті VIII та

підпункт 1 статті IX(1) Попереднього закону — див. пункт 12 нижче). За апеляцією заявника 3 березня 1988 року Управління громадської безпеки *(Sicherheitsdirektion)* залишило без зміни згадане рішення про визнання заявника винним та стягнення з нього штрафу, хоча й змінило формулювання та зменшило розмір штрафу до 700 шилінґів. 25 квітня 1988 року було знято обвинувачення в спричиненні надмірного шуму. До Адміністративного суду або до Конституційного суду заявник з апеляцією не звертався.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

12. Адміністративно-процедурний закон, перевиданий 23 травня 1950 року рішенням Федерального уряду *(Kundmachung der Bundesregierung vom 23. Mai 1950 über die Wiederverlautbarung von Rechtsvorschriften auf dem Gebiet des Verwaltungsstrafverfahrens)*, містить такі положення.

Попередній закон про адміністративно-процедурні закони

Частина друга статті VIII[1]

«Особа, яка ... порушує громадські правила пристойності або спричиняє надмірний шум, вчиняє адміністративне правопорушення...»

Підпункт 1 статті IX(1)

«Особа, яка ... спричиняє порушення громадського порядку поведінкою, яка може викликати роздратування..., вчиняє ... адміністративне правопорушення...»

Закон про адміністративні правопорушення

Арешт *(Festnahme)*

Стаття 35

«Представники служби безпеки можуть, за винятком окремо передбачених законом випадків, заарештувати осіб, помічених під час вчинення правопорушення, з метою припровадження їх до органів влади, якщо

...

3) незважаючи на попередження, ця особа й далі уперто вчиняє дії, що підлягають покаранню, або намагається повторно вчиняти їх».

Пункт 1 статті 36

«Кожна заарештована особа має негайно бути припроваджена до найближчого компетентного органу або звільнена, якщо підстава для арешту зникла...»

---

[1] *Примітка канцелярії:* у час, коли Австрія зробила застереження, яке згадується в наступному пункті, ця стаття була під номером VII.

III. ЗАСТЕРЕЖЕННЯ АВСТРІЇ СТОСОВНО СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

13. Ратифікаційна грамота стосовно Конвенції, подана Урядом Австрії 3 вересня 1958 року, містить, зокрема, таке застереження:

> «Положення статті 5 Конвенції застосовуються у спосіб, який виключає будь-яке втручання в заходи позбавлення свободи, передбачені законами про адміністративну процедуру, BGBl [Федеральний офіційний бюлетень] № 172/1950, за умови перевірки законності таких заходів адміністративним судом або Конституційним судом у порядку, передбаченому Федеральною конституцією Австрії».

ПРОВАДЖЕННЯ В КОМІСІЇ

14. Пан Чорхерр подав заяву до Комісії 14 липня 1987 року. Він скаржився на порушення статей 5 і 10 Конвенції.

1 березня 1991 року Комісія оголосила скаргу, яка стосувалася розпорядження про стягнення штрафу (див. пункт 11 вище) неприйнятною, посилаючись на невичерпання заявником національних засобів правового захисту (стаття 26 Конвенції), і оголосила решту заяви (№ 13308/87) прийнятною. У своїй доповіді від 21 травня 1992 року (підготовленій згідно зі статтею 31) Комісія висловила думку, що порушення статті 5 допущено не було (дванадцять голосів проти двох), але що було допущено порушення статті 10 (сім голосів проти семи, з вирішальним голосом тимчасового виконувача обов'язків Голови). Повний текст думки Комісії та окремих думок міститься в доповіді, наведеній у додатку до цього рішення[1].

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5

15. Заявник стверджував, що його арешт і затримання поліцією становили порушення пункту 1 статті 5 Конвенції, в якому сказано:

> «Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:
>
> ...
>
> (с) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою припровадження її до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо є розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
>
> ...»

---

[1] *Примітка канцелярії Суду.* З практичних міркувань цей додаток з'явиться лише разом з друкованою версією рішення Суду (том 266-В серії А Публікацій Суду), але копію доповіді Комісії можна одержати в канцелярії Суду.

За словами Уряду, оскаржувані рішення ґрунтувалися на законах, на які поширюється застереження Австрії стосовно статті 5 (див. пункт 13 вище).

Зі свого боку, п. Чорхерр стверджував, що його поведінка жодним чином «не могла бути джерелом роздратування» і, отже, не підпадала ані під дію підпункту 1 статті IX(1) Попереднього закону (див. пункт 12 вище), ані будь-якого іншого положення, на яке поширюється застереження, тому ці положення незастосовні.

Проте Конституційний суд визнав, що підставою для рішення про позбавлення свободи став підпункт 1 статті IX(1) Попереднього закону і що при його ухваленні було дотримано всіх необхідних вимог (див. пункт 10 вище).

16. Отже, необхідно з'ясувати, чи задовольняє згадане вище застереження умови, викладені в статті 64 Конвенції. Для цього потрібно розглянути лише дві з них: заборону застережень «загального характеру» та положення, згідно з яким застереження має містити «стислий виклад відповідного закону». Інші умови цілком виконані, і до того ж їх дотримання не становило предмета спору в Суді.

A. «Загальний характер» застереження Австрії стосовно статті 5

17. На думку заявника, сфера застосування підпункту 1 статті IX(1) Попереднього закону настільки широка, що його не можна вважати «законом» у контексті пункту 1 статті 64 Конвенції. Оскільки застереження Австрії поширювалося на згадану вище статтю Попереднього закону, це застереження мало «загальний характер» і, отже, було заборонене положенням Конвенції.

За словами Уряду, дана стаття стосується цілком конкретного правопорушення, рамки якого ще точніше визначені значною низкою прецедентів адміністративного суду.

18. Суд знову наголошує, що «словосполучення "застереження загального характеру" в статті 64 означає, зокрема, застереження, сформульоване в занадто розпливчастих або загальних словах, які унеможливлюють визначення їхнього точного змісту чи їх точне розуміння» (див. рішення у справі «Белілос проти Швейцарії» *(Belilos v. Switzerland)* від 29 квітня 1988 року, серія A, № 132, с. 26, п. 55). Суд погоджується з думкою Комісії, що застереження Австрії поширюється на обмежену кількість законів, які, якщо їх узяти разом, становлять чітко визначений і логічно послідовний набір матеріально-правових та процедурно-адміністративних положень. Зокрема, вони містять норми призначення покарань за правопорушення, визначення караних діянь, застосування санкцій та визначення процедури, яку необхідно застосувати.

Необхідно додати, що всі положення, яких стосувалося застереження в цій справі, були чинними на 3 вересня 1958 року, коли Австрія

ратифікувала Конвенцію (див. пункт 13 вище), а саме — це стаття VIII та пункт 1 статті IX(1) Попереднього закону, стаття 35 та пункт 1 статті 36 Закону про адміністративні правопорушення (див. пункт 12 вище, а також, *mutatis mutandis*, рішення у справі «Кемпбелл та Козанс проти Сполученого Королівства» *(Campbell and Cosans v. the United Kingdom)* від 25 лютого 1982 року, серія A, № 48, с. 17, п. 37).

Це означає, що формулювання цього застереження не набуває, стосовно згаданих положень, ступеня невизначеності, забороненого пунктом 1 статті 64 Конвенції.

B. Вимога «стислого викладу відповідного закону»

19. Пан Чорхерр та меншість Комісії наголошували на тому, що «стислий виклад» у застереженні обмежувався лише посиланням на Федеральний офіційний бюлетень *(Bundesgesetzblatt)*. Вони вважали, що з цього тексту неможливо одержати чітке поняття про зміст даних законів, особливо з огляду на те, що цих законів було чотири і вони містили численні положення. Тому пункту 2 статті 64 дотримано не було.

20. Згідно з практикою Суду, «стислий виклад відповідного закону», якого вимагає згадане положення Конвенції, «становить як доказовий фактор, так і фактор, що зміцнює правову певність»; його мета полягає в «забезпеченні ґарантії — зокрема для інших Договірних держав та органів Конвенції, — що застереження не виходитиме за межі положень, прямо виключених даною державою» (див. згадане вище рішення у справі Белілоса, серія A, № 132, с. 27–28, п. 59; та у справі «Вебер проти Швейцарії» *(Weber v. Switzerland)* від 22 травня 1990 року, серія A, № 177, с. 19, п. 38). Проте це не означає, що пункт 2 статті 64 вимагає наведення конкретного пояснення змісту даних текстів.

У цьому випадку посилання на Федеральний офіційний бюлетень — якому до того ж передувало зазначення предмета відповідних положень — дає змогу кожному знайти відповідні конкретні закони й одержати будь-яку інформацію про них. Посилання також забезпечує ґарантію проти тлумачення, яке надмірно поширило б сферу застосування даного застереження. Отже, це застереження відповідає пункту 2 статті 64.

Висновок

21. Дійшовши висновку про відповідність даного застереження вимогам статті 64, Суд постановляє, що порушення статті 5 допущено не було.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 10

22. Скаржачись на позбавлення його волі, заявник також посилався на статтю 10, в якій сказано:

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів...

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві».

23. Жоден з учасників провадження не заперечував проти того, що даний захід становив втручання у здійснення п. Чорхерром права на свободу вираження поглядів. Таке втручання не становить порушення статті 10, якщо воно було «встановлене законом», мало одну або кілька законних цілей, які згадані в пункті 2, і було «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення таких цілей.

А. Чи було втручання «встановлене законом»

24. У поданні п. Чорхерра стверджується, що підпункт 1 статті IX(1) Попереднього закону не можна вважати «законом» у розумінні пункту 2 статті 10 Конвенції.

За словами заявника, його формулювання занадто загальне, і через це було неможливо «передбачити достатньою в даних обставинах мірою наслідки, до яких могли призвести дані дії» (див. рішення у справі «"Санді Таймс" проти Сполученого Королівства (№ 1)» *(Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1))* від 26 квітня 1979 року, серія А, № 30, с. 31, п. 49).

25. Суд знову наголошує, що ступінь чіткості, що має забезпечуватися у формулюваннях національних законів — яка в жодному випадку не може охоплювати всі непередбачувані обставини, — значною мірою залежить від змісту конкретного документа, сфери, на яку поширюється даний закон, а також кількості та статусу тих, кому він адресований (див., зокрема, рішення у справі «Силвер та інші проти Сполученого Королівства» *(Silver and Others v. the United Kingdom)* від 25 березня 1983 року, серія А, № 61, с. 33, п. 88; у справі «Компанія "Ґроппера Радіо" та інші проти Швейцарії» *(Groppera Radio AG and Others v. Switzerland)* від 28 березня 1990 року, серія А, № 173, с. 26, п. 68; та у справі «Герцеґфалвий проти Австрії» *(Herczegfalvy v. Austria)* від 24 вересня 1992 року, серія А, № 244, с. 27, п. 89). Крім того, тлумачити і застосовувати національне законодавство повинні саме національні органи влади (див., зокрема, рішення у справі «Гадьянастассіу проти Греції» *(Hadjianastassiou*

v. Greece) від 16 грудня 1992 року, серія A, № 252, с. 18, п. 42). У цій справі рішення Конституційного суду не містить нічого, що давало б підстави припускати, що формулювання оскаржуваного положення створює ситуацію, несумісну з принципом правової певності (див. пункти 10 і 12 вище). Тому п. Чорхерр мав змогу достатньою мірою передбачити наслідки своїх дій.

Отже, Суд вважає, погоджуючись і з Урядом, і з Комісією, що втручання було «встановлене законом».

B. Чи була поставлена мета законною

26. Заявник стверджував, що єдиною метою оскаржуваних заходів було перешкодити йому у відкритому вираженні думки, неґативної по відношенню до армії; і тому ці заходи не можна було виправдати положеннями пункту 2 статті 10.

27. Уряд у відповідь стверджував, що поліційне втручання було здійснене з метою запобігти порушенню громадського порядку та захистити право громадян спостерігати за військовим парадом в умовах, коли їм ніхто не заважає робити це. Вони посилалися, зокрема, на позитивні обов'язки, які покладає на державу стаття 11 Конвенції (див. рішення у справі «Платформа "Арзте фюр дас Лебен" проти Австрії» *(Plattform «Ärzte für das Leben» v. Austria)* від 21 червня 1988 року, серія A, № 139, с. 12, п. 32).

28. Беручи до уваги всі обставини, за яких заявник вчиняв свої дії і поліція вживала своїх заходів, Суд, як і Комісія, не вбачає жодних підстав для сумніву в тому, що даний арешт мав принаймні одну із законних цілей, згаданих у пункті 2 статті 10, а саме — охорону порядку.

C. Чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві»

29. Пан Чорхерр заперечував, що дане втручання було необхідним. Якби плакат, який виступав із його рюкзака, насправді позбавив би деяких глядачів можливості спостерігати за тим, що відбувається, поліції було б достатньо сказати йому прибрати його. Проте плакат не міг реально спричинити значне порушення порядку, оскільки заявник увесь час рухався серед натовпу, роздаючи листівки, а це знову не було поведінкою, що могла позначитися на порядку настільки серйозно, щоб це виправдовувало його арешт. У будь-якому разі, якби працівники поліції чітко наказали йому припинити свою демонстрацію — чого вони не зробили, — то він виконав би такий наказ.

Більшість членів Комісії привернула увагу до того факту, що заявника звільнили тільки через півтори години після закінчення урочистостей, а також висловила думку, що втручання, про яке йдеться в скарзі, було диспропорційним.

30. За твердженням Уряду, поліція мусила втрутитися з огляду на заворушення, до якого почала призводити поведінка заявника серед глядачів, які хотіли спокійно спостерігати за парадом. Дехто з них навіть погрожував заявникові, який до того ж, хоч і стверджував протилежне, відмовився виконати вказівки працівників поліції. Отже, були підстави для побоювання, що, якби поліція перемістила його в якесь інше місце, він продовжив би свою акцію там і це вийшло б з-під контролю. Тривалість поліційного ув'язнення пояснювалася тим, що у той самий час було заарештовано і взято під варту ще тринадцять осіб, яких мали допитати в поліції.

31. Суд завжди зазначав, що Договірні держави мають право на певну свободу розсуду в оцінці того, чи є необхідність втручання і якщо є, то якою мірою. Але це здійснюється в безпосередньому зв'язку з європейським наглядом, що охоплює як законодавство, так і рішення з його застосування. Здійснюючи такий нагляд, Суд повинен з'ясувати, чи є оскаржені заходи «пропорційними до законної мети», беручи до уваги при цьому важливість свободи вираження поглядів у демократичному суспільстві (див., зокрема, рішення у таких справах: «Барфод проти Данії» *(Barfod v. Denmark)* від 22 лютого 1989 року, серія A, № 149, с. 12, п. 28; згадане вище рішення у справі «Компанія "Ґроппера Радіо" та інші проти Швейцарії», серія A, № 173, с. 28, п. 72; та у справі «"Обсервер" і "Ґардіан" проти Сполученого Королівства» *(Observer and Guardian v. the United Kingdom)* від 26 листопада 1991 року, серія A, № 216, с. 30, п. 59).

Свобода розсуду передбачає, зокрема, свободу вибору засобів — розумних і прийнятних, — за допомогою яких органи влади мають забезпечити мирний характер законних демонстрацій (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі «Платформа "Арзте фюр дас Лебен" проти Австрії», серія A, № 139, с. 12, п. 34).

32. Насамперед, зазначає Суд, поліція могла вважати, що характер, важливість і масштаб параду виправдовують необхідність посилення заходів, розгорнутих з метою забезпечення мирного перебігу цієї події. Крім того, обравши її як привід для своєї демонстрації проти збройних сил Австрії, п. Чорхерр повинен був розуміти, що його дії можуть призвести до заворушення, яке потребує заходів стримування, які, до речі, в даному випадку не виходили за межі прийнятного.

Крім того, коли Конституційний суд підтвердив законність таких заходів, він прямо зазначив, що за таких обставин ці заходи мали на меті запобігти порушенню громадського порядку і не відбити бажання виражати думку (див. пункт 10 вище).

33. Виходячи з цих висновків, не можна стверджувати, що органи влади вийшли за межі свободи розсуду, вирішуючи питання про те, чи є дані заходи «необхідними в демократичному суспільстві» і, зокрема, чи забезпечено розумне співвідношення між засобами, які використовуються, та законною метою.

Отже, Суд доходить висновку про відсутність порушення статті 10.

На цих підставах Суд

1. *Постановляє* одноголосно, що порушення статті 5 допущено не було.

2. *Постановляє* шістьма голосами проти трьох, що порушення статті 10 допущено не було.

Вчинено англійською та французькою мовами й оголошено на відкритому засіданні у Палаці прав людини, Страсбурґ, 25 серпня 1993 року.

Підпис: **Рольф Рюссдаль**,
Голова

Підпис: **Марк-Андре Ейссен**,
Секретар

Відповідно до пункту 2 статті 51 Конвенції та пункту 2 правила 53 Реґламенту Суду, до цього рішення додаються такі окремі думки суддів:

a) окрема думка судді Валтікоса, яка частково не збігається з позицією більшості;

b) спільна окрема думка суддів Фойгеля та Лоїзу.

Парафовано: **Р. Р.**

Парафовано: **М.-А. Е.**

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ ВАЛТІКОСА, ЯКА ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

У справі «Чорхерр проти Австрії» одне з питань, яке постало перед суддями, було з'ясування чинності застереження, яке зробив Уряд Австрії стосовно статті 5 Європейської конвенції з прав людини при ратифікації цього документа Австрією у 1958 році.

Загалом видається, що з часу прийняття Конвенції питанню застережень стосовно неї достатньої уваги не приділяли, у зв'язку з чим поставали проблеми, які є досить складними.

Сама Конвенція дозволяє робити застереження до Конвенції, але з дотриманням конкретних умов, що явно не завжди виконуються. Ці умови викладені в статті 64, яка сформульована таким чином:

> «1. Будь-яка держава при підписанні цієї Конвенції або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти може зробити застереження стосовно будь-якого окремого положення Конвенції з огляду на те, що той чи інший закон, чинний на той час на її території, не відповідає цьому положенню. Застереження загального характеру згідно з цією статтею не дозволяються.
>
> 2. Будь-яке застереження, зроблене згідно з цією статтею, має містити стислий виклад відповідного закону».

Отже, застереження робиться з дотриманням чотирьох умов:

1. Воно має робитися при підписанні Конвенції або при здачі ратифікаційної грамоти, а отже, не після цього.

2. Його дозволено робити лише з огляду на те, що той або інший закон, чинний на той час на території даної країни, не відповідає конкретному положенню Конвенції, якого стосується це застереження. Отже, воно не може поширюватися на закони, прийняті згодом або, наприклад, на документи, які не є законами.

3. Застереження загального характеру згідно з цією статтею не дозволяються.

4. Кожне застереження має містити стислий виклад відповідного закону. Це означає, що зміст відповідного закону має бути стисло викладений, щоб залучені сторони (держави, фізичні особи та наглядові установи) знали, чого конкретно стосується дане застереження. Отже, якщо в застереженні лише зазначено даний закон, його дату, номер чи навіть назву, цього буде недостатньо. Необхідно, щоб достатньою мірою було викладено його суть.

Зважаючи на ці загальні принципи, можна лише дійти висновку, що застереження, зроблене Урядом Австрії стосовно статті 5 Конвенції, не задовольняє повною мірою цю останню умову. Дане застереження сформульовано так:

> «Положення статті 5 Конвенції застосовуються у спосіб, який виключає будь-яке втручання у заходи позбавлення свободи, передбачені законами про адміністративну процедуру, BGBl [Федеральний офіційний бюлетень] № 172/1950, за умови перевірки законності таких заходів Адміністративним судом або Конституційним судом у порядку, передбаченому Федеральною конституцією Австрії».

Це формулювання є точним лише щодо зазначення законів, яких воно стосується, та предмета, якого стосуються ці закони (певні випадки позбавлення свободи, які підлягають подальшій перевірці в порядку судового нагляду лише Адміністративним або Конституційним судом, але додаткової конкретизації [законів] немає. Формулювання явно не містить «стислого викладу» суті цього закону, що дало б змогу

зрозуміти зміст цього закону та сферу його застосування або вирішити, що цей текст являє собою загальне застереження, робити яке Конвенція забороняє.

Отже, на мою думку, це застереження не можна вважати чинним, і тому його не можна брати до уваги.

За цих обставин питання дотримання статті 5 Конвенції необхідно розглядати без урахування цього «застереження».

Однак перед проведенням такого розгляду в цій справі також необхідно докладніше розглянути набагато ширшу проблему стосовно застережень, а саме — коли і передусім за яких обставин можна розглядати їхню чинність, — а це породжує низку питань. Перший аспект (вибір часу) зрозумілий лише частково. Практика застосування цього аспекту виявила його ще більшу невизначеність. Основний текст, тобто стаття 64, не допускає будь-якого сумніву: саме, як уже зазначалося, «при підписанні цієї Конвенції або при здачі ратифікаційної грамоти» має робитися застереження, а не пізніше. Але також необхідно, щоб таке застереження стосувалося закону, який, як уже говорилося, на той час був чинний у даній країні і не відповідав положенню Конвенції, якого стосується застереження.

Отже, згідно з Конвенцією, певні розбіжності можуть бути збережені, але після цього вже не можна відступати від своїх зобов'язань за цим документом. Коли до відповідного закону вноситься поправка, то розбіжність, якої стосується застереження, безперечно, може залишитися в новому тексті, якщо сувора оцінка не проводиться. Але, звичайно, застереження не може бути розширене.

Тепер ми підходимо до важливого питання: як і коли установи, відповідальні за забезпечення дотримання Конвенції, можуть переконатися у відповідності зроблених державами застережень до зазначених у Конвенції умов? Саме тут і виникає проблема і виявляється, що існує прогалина.

У принципі установи, які перевіряють відповідність із Конвенцією (Суд та Комісія), розглядають це питання лише у випадку, коли держава або фізична особа подає заяву, в якій стверджується наявність розбіжності з Конвенцією. У такому разі може поставати питання чинності застереження держави, якщо заява стосується дотримання державою-відповідачем положення, яке є предметом даного застереження. Така ситуація виникла, зокрема, у справі «Белілос проти Швейцарії» *(Belilos v. Switzerland)* від 29 квітня 1988 року, серія А, № 132).

Але що відбувається, коли стосовно такого положення заява не подається?

Виявляється, що при ратифікації Конвенції держава не проводить жодних реґулярних, систематичних заходів з перевірки правильності

або принаймні судової перевірки чинності застережень (чи тлумачних пояснень, які здебільшого виявляються тими самими застереженнями).

Якщо я правильно поінформований, посадові особи Ради Європи іноді проводили більш-менш неформальний обмін думками з компетентними урядовцями держав, і коли застереження (або тлумачне пояснення) подається разом з ратифікаційною грамотою стосовно Конвенції, Секретаріат Ради Європи повідомляє про це пояснення інші держави-члени (див., наприклад, запис повідомлення JJ 2175 C, tr/5-21 від 26 січня 1989 року). Іноді трапляється, що держава подає зауваження або заперечення, але це не зачіпає чинності застереження чи пояснення (якщо, припустимо, такі заперечення не є особливо численними).

Звичайно, така практика — якщо я правильно розумію її — поширена при підписанні простих багатосторонніх угод. Вона більш-менш відповідає положенням (статей 19 та 20) Віденської конвенції 1969 року про право договорів, але Конвенція «зберігає» за собою свою позицію стосовно ситуації, в якій даний договір забороняє застереження, а також стосовно ситуації, в якій дозволено робити лише певні застереження. Це і є саме та сама позиція, з якою ми зіткнулися. Що стосується Європейської конвенції з прав людини та з огляду на її характер і мету, не можна вважати, що заперечення держави стосовно застереження заважає державі, яка зробила це застереження, стати стороною Конвенції по відношенню до держави, яка виступила із запереченням. Такий підхід, що вже є спірним як такий[1], не може застосовуватися до Європейської конвенції з прав людини, яка являє собою, за словами Джорджа Селле *(Georges Scelle)*, правовий договір (на відміну від міжнародного договору-угоди) і яка до того ж — і це має вирішальне значення — забезпечена механізмом судового контролю.

Отже, щоб вирішити питання стосовно застережень у цій справі, необхідно взяти до уваги два важливі окремі аспекти: по-перше, як уже зазначалося, той факт, що стаття 64 Конвенції вказує, які застереження дозволено робити, і, по-друге, той факт, що на підставі Конвенції створено організовану систему контролю, і тому вирішувати питання відповідності застереження умовам Конвенції покликані, як це мало місце в справі Белілоса, органи, засновані як елементи цієї системи.

Отже, саме цей інструмент контролю, і лише він, тобто, по суті, Суд, може ухвалювати рішення стосовно чинності застереження. І, до речі, Суд уже робив це, хоча і в незадовільних умовах, оскільки на додаток до правового питання постає питання практичного характеру.

З цього приводу можна послатися на рішення у справі Белілоса, в якому Суд, розглядаючи заяву стосовно Швейцарії, мав розглянути

[1] Див. у зв'язку з цим: Paul Reuter. Introduction au droit des traités. — Paris, PUF, 1972–85, nos. 132–133, pp. 74–75.

«тлумачне пояснення», подане при ратифікації Конвенції в 1974 році, і у своєму рішенні, винесеному в 1988 році, висловив думку, що дане пояснення не може бути прийняте. Отже, Суд ухвалив рішення стосовно суті справи, не беручи до уваги застереження. Але це означало, що протягом чотирнадцяти років Швейцарія вважала, що її пояснення чинне. Після винесення рішення Судом вона зробила ще одне «тлумачне пояснення», тобто пояснення, яке було подано через досить значний час після ратифікації (що породжує ще одну проблему, яку розглянемо нижче).

Отже, треба запитати себе, скільки застережень, уже зроблених різними державами, насправді задовольняють вимоги, викладені в статті 64. Достатньо прочитати текст таких застережень, щоб зрозуміти, що є певні підстави для занепокоєння.

За статечним фасадом ратифікації Конвенції усіма державами Ради Європи застереження іноді виявляються прикрими недоробками.

То що ж тоді треба зробити? Насамперед необхідно розрізняти застереження, які вже були подані, і застереження, які у майбутньому можуть бути подані новими державами-членами.

Звісно, треба бути реалістами. Зараз неможливо піддати сумніву все те, що було напрацьовано протягом кількох десятків років. Це було б тяжке завдання, виконання якого підірвало б правову певність, створену за такий багаторічний період автоматичного визнання. Таке питання має розглядатися лише у зв'язку з поданням конкретної заяви про дотримання положення, якого стосується застереження. У таких випадках Комісії слід систематично передавати до Суду таке питання для перевірки.

З іншого боку, в разі будь-якої нової ратифікації Конвенції, при якій робиться застереження або тлумачне пояснення, яке має ту саму силу, що й застереження, доцільно, щоб Рада Європи, перед тим як зареєструвати ратифікацію, подала на розгляд Суду питання відповідності даних застережень статті 64. Це — питання дотримання Конвенції, і його покликаний вирішувати Суд.

Залишається останнє питання, яке вже наводилося вище:

Якщо через кілька років після того, як було зроблено застереження (при ратифікації Конвенції), це застереження визнається таким, що суперечить положенням статті 64 і, отже, не має юридичної сили, чи можна його замінити іншим застереженням, яке більше відповідає статті 64? У принципі така можливість має бути виключена, оскільки застереження може робитися лише в момент ратифікації. Але, з іншого боку, це було б несправедливо, оскільки даний уряд повідомили про нечинність його застереження лише через кілька років після ратифікації. Тобто необхідно, щоб даний уряд мав можливість виправити ситуацію і

подати в межах розумного строку чинне застереження, основу якого становить попереднє застереження. Саме це мало місце стосовно тлумачного пояснення, яке рішенням у справі Белілоса було визнане нечинним, але й даний уряд також повинен повідомити Суд про нове формулювання — а цього, як бачимо, зроблено не було, — щоб Суд міг ухвалити рішення стосовно чинності такого пояснення, оскільки в іншому разі може виникнути така сама проблема.

Розглянувши це питання із загального погляду, подивімось, що відбуватиметься в цій справі (Чорхерра), якщо застереження Уряду Австрії стосовно статті 5 Конвенції не є чинним? Тоді стаття 5 має застосовуватися у справі, яку розглядає Суд, повною мірою. На мій погляд, все-таки можливо зробити висновок про відсутність порушення цього положення, з огляду на той факт, що даних осіб було заарештовано, оскільки, як зазначає стаття 5, були розумні підстави вважати за необхідне запобігти порушенню ними громадського порядку.

Отже, цю справу необхідно вивчити в іншому контексті — у контексті статті 10, яка стосується свободи вираження поглядів. З цього приводу я вважаю, що було допущено порушення, оскільки використані поліцією засоби були непропорційними до законної мети. При цьому необхідно виходити з важливості, яку має свобода вираження поглядів у демократичному суспільстві.

СПІЛЬНА ОКРЕМА ДУМКА СУДДІВ ФОЙГЕЛЯ ТА ЛОЇЗУ

Єдине, у чому ми не погоджуємося з позицією більшості, це непропорційність, на нашу думку, втручання в ґарантоване статтею 10 право заявника на свободу вираження поглядів до поставленої законної мети. Отже, таке втручання не було необхідним у демократичному суспільстві.

На наш погляд, перешкоду глядачам у спостеріганні за урочистостями, що було однією з дій заявника і що збентежило натовп, можна було, зважаючи на обставини справи, усунути за допомогою кількох інших заходів, не вдаючись до такого надзвичайного заходу, як арешт і затримання. Також не було необхідності тримати його під вартою після закінчення урочистостей ще півтори години, тобто після того, як підстава для його арешту вже зникла.

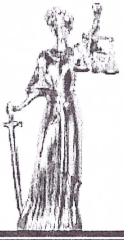

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІ МАТЕРІАЛИ

Зоряна Бортновська, *головний спеціаліст Національного бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав та основних свобод людини (Міністерство юстиції України)*

СПРАВИ З ПИТАНЬ ОПОДАТКУВАННЯ: МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД

4

Вступ

Відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року, «Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом». Право на справедливий судовий розгляд — одне з найважливіших прав, ґарантованих Конвенцією. Воно включає право на доступ до суду, рівність сторін у процесі, публічність судового розгляду та оголошення рішення чи вироку суду, обов'язковість виконання судового рішення, яке вступило в законну силу, та інше. Для кримінального процесу окремо передбачені також свобода від самовикриття та самообмови, презумпція невинуватості, право бути негайно повідомленим про характер і причину обвинувачення, право на правову допомогу захисника і достатній час для підготовки захисту тощо.

Однак такий значний пакет прав за Конвенцією ґарантується особам лише при визначенні судом їхніх цивільних прав та обов'язків або при висуненні кримінального обвинувачення щодо них. Отже, застосування статті 6 Конвенції до одного чи іншого типу провадження залежить від того, чи належить предмет провадження, в сенсі статті 6, до «цивільних прав та обов'язків» або до «кримінального обвинувачення».

При цьому визначення концепцій «цивільних прав та обов'язків» і «кримінального обвинувачення» в прецедентній практиці Європейського суду з прав людини викликало значні труднощі, і досі немає чітких критеріїв, за якими можна визначити, чи підпадає те чи інше провадження під сферу дії статті 6 Конвенції, особливо якщо відповідно до внутрішнього права держави-відповідача предмет провадження не належить ні до цивільного, ні до кримінального права. Дуже неоднорідною є практика Суду щодо застосування статті 6 до провадження у справах про адміністративні правопорушення та у справах за позовами фізичних чи юридичних осіб до органів державної влади або за скаргами на дії

останніх. Це стосується і застосування статті 6 до судового розгляду спорів між фізичними та юридичними особами, з одного боку, і податковими органами — з іншого.

Особам, які мають намір оскаржувати дії податкових органів до національного суду, а потім до Європейського суду з прав людини, необхідно знати практику Європейського суду з цього питання, оскільки, по-перше, Європейський суд не завжди розглядає провадження у справах щодо оподаткування як таке, що підпадає під ґарантії статті 6 Конвенції, а по-друге, Суд визнав за державами право впроваджувати податки та збори відповідно до частини другої статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Справляння податків і зборів лише тоді порушуватиме право особи на мирне володіння своїм майном, якщо лягатиме значним тягарем на плечі платника податків або підриватиме його фінансове становище[1].

1. Цивільні права та обов'язки в статті 6 Конвенції — права та обов'язки приватного права

Як зазначав Європейський суд у своїх рішеннях, пункт 1 статті 6 сам по собі не ґарантує будь-якого конкретного змісту «цивільних прав та обов'язків» у матеріальному праві держав-учасниць. Він стосується лише спорів про «цивільні права та обов'язки», які можна обґрунтовано характеризувати як такі, що існують в національному праві[2].

Концепція «цивільних прав та обов'язків» не може тлумачитися виключно на основі внутрішнього права держави. Суд неодноразово зазначав, що ця концепція є автономною в сенсі пункту 1 статті 6 Конвенції[3].

У своїй ранній прецедентній практиці Європейський суд визначив, що терміносполучення «цивільні права та обов'язки» виражає, через використання слова «цивільні», різницю між приватним і публічним правом таким чином, що цивільні права та обов'язки належать до сфери приватного права[4]. На основі такої різниці права та обов'язки у сфері публічного права (наприклад, стосовно громадянства чи виборчих прав)[5] не є «цивільними правами та обов'язками», тому дія пункту 1 статті 6 Конвенції на спори щодо них не поширюється. Однак необхідно зазначити, що за

---

[1] Ухвала щодо прийнятності у справі «S.T. проти Швеції» від 11 грудня 1986 р. (заява № 11189/84), D.R. 50, с. 121.

[2] Рішення у справі «Z. та інші проти Великої Британії» [GC], № 29392/95, п. 87, ECHR 2001.

[3] Див., серед інших джерел, рішення у справі «Кеніґ проти Німеччини» від 28 червня 1978 р., серія A, № 27, п. 88-89, та рішення у справі «Бараона проти Португалії» від 8 липня 1987 р., серія A, № 122, п. 42.

[4] Рішення у справі «Рінґайзен проти Австрії», серія A, № 13, п. 94, та рішення у справі «Кеніґ проти Німеччини», серія A, № 27, п. 95.

[5] Рішення у справі «П'єр-Блох проти Франції» від 21 жовтня 1997 р., Звіти рішень Суду і Комісії 1997-VI.

останні роки Європейський суд шляхом тлумачення значно розширив сферу застосування пункту 1 статті 6 в її «цивільній» частині.

Розвиваючи концепцію «цивільних прав та обов'язків», Страсбурзький суд, не визначаючи, щоправда, чітких критеріїв належності тих чи інших прав або обов'язків до категорії цивільних, напрацював значну прецедентну базу, в якій доволі широке коло прав було віднесене до цивільних. Це насамперед права та обов'язки приватних осіб у відносинах між собою. Таким чином, справи щодо відносин у сфері контрактного права, комерційного, страхового, спадкового, сімейного права[1], деліктного права[2], права власності були визнані такими, що підпадають під дію пункту 1 статті 6 Конвенції.

Складнішою є ситуація у справах, які стосуються відносин між особою і державою як носієм публічної влади. Тут значення має не кваліфікація права в національному законодавстві, а його характер, і зокрема його майновий характер та переважання ознак приватного права над ознаками публічного. Так, рішення про надання дозволу на купівлю чи збереження права власності на землю[3], на будівництво будинку[4], експропріацію чи конфіскацію[5] земельних ділянок розглядалися як такі, що мають вплив на цивільні права та обов'язки і, отже, потрапляють під сферу дії пункту 1 статті 6 Конвенції.

Право займатися підприємницькою діяльністю також є цивільним правом у сенсі Конвенції. Таким чином, позбавлення ліцензії на торгівлю алкогольними напоями[6], відмова у дозволі на заснування приватної школи[7] були визнані відносинами, що реґулюються пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Ще одна група правовідносин, що розглядалися в рамках концепції «цивільних прав та обов'язків», стосується компенсування матеріальної шкоди, завданої неправомірними діями держави[8]; компенсації за незаконне затримання, арешт[9] чи неправосудний вирок. Крім того, якщо

---

[1] Рішення у справі «Расмуссен проти Данії» від 28 листопада 1984 р., серія А, № 87, п. 32.

[2] Рішення у справі «Т.Р. і К.М. проти Великої Британії» [GC] від 10 травня 2001 р., п. 93–95.

[3] Рішення у справі «Хакассон і Стурессон проти Швеції», серія А, № 171.

[4] Рішення у справі «Скербі проти Швеції», серія А, № 180-В (1990).

[5] Рішення у справі «Раймондо проти Італії», серія А, № 281-А, п. 43.

[6] Рішення у справі «"Тре Тракторер Акцієболаґ" проти Швеції», серія А, № 159 (1989).

[7] Звіт Комісії у справі «Фонд "Джордебо" проти Швеції», № 11533/85, 61 Dr 92 (1987).

[8] Рішення у справі «Х проти Франції», серія А, № 234-С (1992) (позов про відшкодування шкоди за зараження СНІДом внаслідок переливання крові).

[9] Рішення у справі «Вернер проти Австрії» від 24 листопада 1997 р., Звіти рішень Суду і Комісії 1997-VII, п. 38–39.

особу визнано цивільним позивачем при розгляді кримінальної справи, спір, який розглядається за позовом такої особи в рамках кримінального провадження, є спором щодо «цивільних прав та обов'язків» у сенсі пункту 1 статті 6 Конвенції[1].

До категорій справ публічного права, які не потрапляють у сферу дії пункту 1 статті 6 Конвенції, належать справи про вислання іноземців[2], надання притулку[3], право на освіту за державний кошт, обов'язок проходження військової служби, право на державне медичне обслуговування, право бути прийнятим на державну службу чи обраним депутатом та ін.

Окремою проблемою тлумачення пункту 1 статті 6 Конвенції є її застосування до позовів державних службовців. Спочатку Європейський суд зайняв позицію, згідно з якою спори щодо найму, проходження по службі та звільнення державних службовців, як правило, не підпадають під дію цієї статті[4]. Однак Суд застосовував пункт 1 статті 6 у справах, де йшлося про «економічне право в чистому вигляді», як-от оплата праці[5] чи виплата пенсії[6], або принаймні право економічне за суттю[7].

Проте в останніх своїх рішеннях з цієї проблеми Суд змінив підхід і тепер замість критерію характеру права, що є предметом спору, застосовується функціональний критерій, запроваджений рішенням Великої палати Європейського суду у справі «Пеллеґрін проти Франції»[8]. Він ґрунтується на природі посадових обов'язків та повноважень особи. Суд постановив рішення про застосування такого критерію, маючи на меті обмежити кількість випадків, коли державним службовцям може бути відмовлено в практичному та ефективному захисті, наданому їм, як і будь-якій іншій особі, Конвенцією, і статтею 6 зокрема. Однак він також

---

[1] Рішення у справі «Кальвеллі та Чіґліо проти Італії» [GC] від 17 січня 2002 р., № 32967/96, п. 62.

[2] Рішення у справі «Маауя проти Франції» [GC], № 39652/98, п. 34, ECHR 2000-X.

[3] Рішення Комісії у справі «Р. проти Великої Британії», № 13162/87, 54 DR 211 (1987).

[4] Див., серед інших джерел, рішення у справі «Найґель проти Франції» від 17 березня 1997 р., Звіти рішень Суду і Комісії 1997-II, п. 43.

[5] Рішення у справі «Де Санта проти Італії» від 2 вересня 1997 р., Звіти рішень Суду і Комісії 1997-V, п. 18.

[6] Рішення у справі «Франческо Ломбардо проти Італії» від 26 листопада 1992 р., серія А, № 249-В, п. 17.

[7] Рішення у справі «Нікодемо проти Італії» від 2 вересня 1997 р., Звіти рішень Суду і Комісії 1997-V, п. 18.

[8] Рішення від 8 грудня 1999 р., п. 64-67; щодо аналізу прецедентної практики Європейського суду, що існувала з цього питання до прийняття рішення у справі «Пеллеґрін проти Франції», див.: *Махоуні Пол*. Наскільки «цивільною» є державна служба?// Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. — 1999. — № 3. — С. 169–184.

визнав, що в секторі державної служби кожної держави певні посади містять обов'язки, спрямовані на захист загальносуспільних інтересів, чи участь у реалізації повноважень, реґульованих публічним правом, і що держава правомірно вимагає від цих службовців лояльності та відповідальності. А отже, спори за позовами державних службовців, які несуть на собі частину суверенної влади держави та обов'язки яких є типовими для специфічної діяльності державної служби в тій частині, що відображає її властивість бути носієм публічної влади, відповідальної за забезпечення загальнодержавних інтересів, не потрапляють у сферу дії пункту 1 статті 6 Конвенції.

Внаслідок ухвалення цього рішення змінився підхід до розгляду спорів державних службовців з державою. Тепер застосування пункту 1 статті 6 Конвенції до таких спорів залежить не від характеру права, що є предметом спору, а фактично від посади, яку обіймає заявник. Так, заява фінських суддів про те, що їм було відмовлено у судовому розгляді спору, який стосувався розміру їхніх посадових окладів, була визнана неприйнятною саме через те, що трудові спори працівників публічного сектора, які беруть безпосередню участь у реалізації повноважень, наданих публічним правом, та виконанні обов'язків, покликаних забезпечувати загальні інтереси держави, не підпадають під сферу застосування статті 6 Конвенції[1]. З іншого боку, велику кількість заяв рядових державних службовців було визнано прийнятними до розгляду за пунктом 1 статті 6, незважаючи на те, що вони стосувалися прийняття на державну службу, кар'єрного просування або звільнення[2].

2. Прецедентна практика щодо застосування до податкових спорів ґарантій статті 6 у «цивільній» частині

У прецедентній практиці Європейського суду склалося загальне правило незастосування пункту 1 статті 6 Конвенції до спорів щодо обов'язку сплачувати податки. Позиція Суду полягає в тому, що, хоча предметом податкового провадження є майнові інтереси, «майновий» характер спору не є достатнім для застосування пункту 1 статті 6 Конвенції в її цивільній частині. Зокрема, згідно з традиційною прецедентною практикою органів Конвенції, можуть існувати майнові обов'язки перед державою чи її органами, які в цілях пункту 1 статті 6 необхідно розглядати як такі, що належать виключно до сфери публічного права і, відповідно, не можуть підпадати під поняття «цивільних прав та обов'язків». Така ситуація буде у випадку, коли обов'язок майнового характеру випливає з податкового законодавства чи будь-яким іншим

[1] Рішення про неприйнятність у справі «Каянен і Туомала проти Фінляндії» від 19 жовтня 2000 р., п. 1.

[2] Рішення у справі «Девлін проти Великої Британії» від 30 жовтня 2001 р., п. 26; рішення у справі «Фрідлендер проти Франції» [GC] від 27 червня 2000 р.; рішення у справі «Ламбурдьєр проти Франції» від 2 серпня 2000 р. та ін.

чином і є частиною звичайних цивільних обов'язків у демократичному суспільстві[1]. Таке тлумачення концепції цивільних прав та обов'язків викладене в рішенні Великої палати Європейського суду у справі «Феррадзіні проти Італії» від 12 липня 2001 року. Це рішення стало підсумком значної кількості ухвал про неприйнятність скарг, на порушення прав заявників на справедливий судовий розгляд спорів щодо розміру податків, які підлягають сплаті[2].

При цьому Суд не заперечував, що тлумачення положень Конвенції на користь визнання цивільного статусу за дедалі ширшим колом відносин між особою і державою спричинене дедалі більшим втручанням держави у відносини приватно-правові, а тому все більше процедур, які національне право держав-учасниць відносить до сфери публічного права, Суд з розвитком своєї прецедентної практики поступово підводить під дію пункту 1 статті 6 Конвенції в її «цивільній» частині, якщо вони мають вирішальний вплив на приватні права та обов'язки. І все ж таки було визнано, що спори щодо нарахування чи перерахунку і сплати податків не підпадають під класифікацію спорів «щодо цивільних прав та обов'язків».

З іншого боку, ставлення до цієї проблеми в Суді є неоднозначним, про що свідчить і те, що питання застосування статті 6 до податкових спорів було винесене на розгляд Великої палати, а також те, що рішення про незастосування пункту 1 статті 6 у справі «Феррадзіні проти Італії» судді постановили одинадцятьма голосами проти шести, вважаючи, що стаття 6 Конвенції має все-таки застосовуватися.

Ще раніше Суд у справі, яка стосувалася позову про відшкодування шкоди, завданої підприємству ненаданням податкових пільг у ситуації, коли такі пільги були надані за тих самих обставин конкурентам, визнав, що ґарантії пункту 1 статті 6 Конвенції застосовуються[3]. Суд взяв до уваги те, що, оскільки пункт 1 статті 6 застосовується до спорів про цивільні права та обов'язки, вона не застосовується до провадження щодо оподаткування і що аналогічний підхід має використовуватися до провадження у пов'язаних справах, як-от надання податкових пільг. Однак, як встановив Європейський суд, у цій справі провадження, ініційоване заявником у національному суді, стосувалося не його права на податкові пільги, а відшкодування шкоди, завданої помилкою

---

[1] Рішення у справі «Феррадзіні проти Італії» [GC] від 12 липня 2001 р., п. 25.

[2] Див., серед багатьох інших джерел, ухвалу щодо прийнятності у справі «Чараламбос проти Франції» (заява № 49210/99) та «Бассан проти Франції» (заява № 49289/99) від 8 лютого 2000 р.; рішення Комісії у справі «Компанія S. і Т. проти Швеції» від 11 грудня 1986 р. (заява № 1189/84), D.R. 50, с. 121, 140; рішення Комісії у справі «"Кустанус Ой Вапаа Аяттелія АБ" та інші проти Фінляндії» (заява № 20471/92) від 15 квітня 1996 р., D.R. 85-A, с. 29, 44.

[3] Рішення у справі «Видання "Перископ" проти Франції» від 26 травня 1992 р., серія А, № 234, с. 53–68.

податкового органу, що полягала в дискримінаційному застосуванні правових норм щодо надання таких пільг. Оскільки право, на яке посилалася компанія-заявник у позові про відшкодування шкоди, мало майновий характер, то це право було цивільним, незалежно від джерела виникнення спору і того факту, що позов розглядали адміністративні суди[1]. Таким чином, незважаючи на те, що спір стосувався правовідносин, які реґулює податкове законодавство, Суд визнав застосовність статті 6 Конвенції.

Не завжди однаковим є підхід Європейського суду до застосування статті 6 у справах про повернення податків, переплачених з огляду на законодавство, що згодом було скасоване у порядку зворотної дії або визнане неконституційним. У справі «Будівельні товариства проти Сполученого Королівства»[2] йшлося про порушення процесуальних прав заявників у провадженні про відшкодування податку, сплаченого відповідно до інструкції, яку згодом було визнано незаконною і скасовано, Європейський суд визнав, що позов про відшкодування переплачених сум був приватно-правовим, а провадженням встановлювалося приватне право на певні суми грошей, а отже, те, що провадження ґрунтувалося на податковому законодавстві, не перешкоджає застосуванню статті 6 Конвенції[3].

Однак Європейський суд часом дотримувався протилежної позиції. У справі «“Відакар С.А.” та “Оперґруп С.Л.” проти Іспанії»[4] компанії-заявники скаржились на порушення статті 6 Конвенції при розгляді їхнього позову про повернення податку, сплаченого згідно із законодавством, конституційність якого вони ставили під сумнів і вимагали передати питання про його відповідність конституції до Конституційного суду. У переданні питання про конституційність їм було відмовлено, а позов відхилено. Однак компанії, які зверталися в інші суди і домоглися розгляду конституційності відповідного законодавства, змогли отримати відшкодування, оскільки Конституційний суд визнав його неконституційним. Компанії-заявники посилалися на порушення їхніх прав за статтею 6 та на дискримінацію, всупереч статті 14 Конвенції. Європейський суд визнав заяви неприйнятними, оскільки пункт 1 статті 6 Конвенції не застосовується до спорів, які стосуються публічного права, і зокрема до провадження у справах щодо податків.

Як бачимо, підхід Європейського суду до питання застосування статті 6 Конвенції в «цивільній» частині не є однозначним. Це стало причиною виникнення дискусії як серед суддів цього суду, так і серед

---

[1] Там само, с. 66, п. 40.

[2] Рішення від 23 жовтня 1997 р., Звіти рішень Суду і Комісії 1997-VII.

[3] Там само, п. 97–99.

[4] Ухвала щодо прийнятності від 20 квітня 1999 р. (заяви № 41601/98 та № 41775/98).

науковців і практиків щодо доцільності перегляду тлумачення поняття «цивільні права та обов'язки» в напрямі розробки логічніших критеріїв поділу прав на «цивільні» і «нецивільні»[1]. На жаль, такі критерії Суд і досі не виробив. Це не означає, що в так званих «чистих» податкових провадженнях, тобто де мова йде лише про оскарження суми нарахованого податку чи зобов'язання його сплатити, національні суди не повинні розглядати справу протягом розумного строку, без упередження чи порушуючи принцип рівності сторін; це означає лише, що, якщо ці принципи все ж таки будуть порушені, особа не зможе звернутися до Європейського суду зі скаргою на порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Міжнародно-правові документи із захисту прав людини, зокрема Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Американська конвенція з прав людини, хронологічно з'явилися з невеликою різницею в часі. І тимчасом як набір прав, ґарантований ними, майже не відрізняється один від одного, ґарантія права на справедливий суд була сформульована з дуже незначною різницею, яка згодом призвела до значних відмінностей у тлумаченні стосовно того, на які правовідносини поширюється це право. Тоді як англійський текст Європейської конвенції говорить про те, що при встановленні судом цивільних прав та обов'язків особа має право на ґарантії справедливого правосуддя, відповідний текст статті 14 Міжнародного пакту не містить слова «цивільні», а стаття 8 Американської конвенції однозначно поширює ґарантії справедливого суду на податкові спори («права та обов'язки цивільного, трудового, фіскального та іншого характеру»). Очевидно, що маючи приклад ширшого застосування права на справедливий суд в Американській конвенції та Міжнародному пакті, прецедентна практика Європейського суду розвиватиметься в напрямку поширення статті 6 на дедалі більше коло публічно-правових відносин, зокрема й на правовідносини у сфері податків, однак поки що Європейський суд утримується займати радикальнішу позицію в цьому питанні.

Застосування ґарантій пункту 1 статті 6 Конвенції в її «кримінальній» частині до провадження у справах стосовно податків та фінансових санкцій за порушення податкового законодавства

На відміну від тієї частини статті 6 Конвенції, що обмежується концепцією цивільних прав та обов'язків і, як правило, не застосовується до спорів між платником податку та податковим органом щодо розрахунку чи перерахунку податкового зобов'язання, «кримінальна» частина пункту 1 статті 6 Конвенції поширюється на провадження щодо

---

[1] Див. окрему думку судді Лоренцена, до якого приєдналися судді Розакіс, Бонелло, Стражницька, Бірсан і Фішбах, у справі «Феррадзіні проти Італії», п. 5.

податкових спорів, які стосуються правомірності застосування штрафних санкцій у зв'язку з порушенням платником податків правил оподаткування. Такий підхід сформувався в процесі тлумачення Європейським судом з прав людини поняття «кримінальне обвинувачення», яке міститься в пункті 1 статті 6.

У прецедентній практиці Європейського суду поняття «кримінального обвинувачення» є автономним і не залежить від внутрішнього права держави-відповідача. Таким чином, значну кількість справ про адміністративні правопорушення Європейський суд розглянув з погляду дотримання процесуальних ґарантій, що містяться в статті 6 Конвенції. Такі арґументи, як те, що під час провадження у справі про адміністративне правопорушення не вирішується питання кримінальної відповідальності особи відповідно до національного права держави-відповідача, що адміністративні правопорушення належать до адміністративного, а не кримінального права[1], що адміністративне правопорушення, на відміну від злочину, не карається позбавленням волі[2], що адміністративні правопорушення відрізняються від злочинів не лише процедурою розгляду та покарання, а й юридичними ознаками та наслідками[3], що метою адміністративної відповідальності є не покарати особу, а змусити її дотримуватися законодавства, прийнятого для забезпечення належного функціонування державного управління[4], не були прийняті Європейським судом. Суд застосував свої критерії для визначення, чи підпадає та чи інша справа про адміністративне правопорушення під сферу дії статті 6 Конвенції. Як наслідок, навіть штрафи, застосовані до юридичних осіб, якщо вони відповідають критеріям Суду, розглядаються як «кримінальне обвинувачення» в сенсі пункту 1 статті 6 Конвенції[5].

Для того щоб визначити, чи правопорушення може бути кваліфіковане як «кримінальне» в значенні Конвенції, насамперед необхідно встановити, чи за своїм визначенням правопорушення підпадає під сферу дії кримінального права держави-відповідача; потім з'ясувати природу самого правопорушення; і насамкінець проаналізувати характер і суворість покарання, якому підлягає правопорушник, у світлі цілей статті 6, значення термінів цієї статті та законодавства держав — учасниць Кон-

---

[1] Рішення у справі «Лауко проти Словаччини» від 2 вересня 1998 р., Звіти рішень Суду та Комісії 1998-VI, с. 2503, п. 51.

[2] Рішення у справі «Бенденун проти Франції» від 24 лютого 1994 р., серія A, № 284, с. 26, п. 55.

[3] Рішення у справі «Озтюрк проти Німеччини» від 27 травня 1983 р., серія A, № 73, с. 17, п. 46.

[4] Рішення у справі «"Гарріфалу АЕБЕ" проти Греції» від 24 вересня 1997 р., Звіти рішень Суду та Комісії 1997-V, п. 29.

[5] Там само.

венції[1]. Перший із критеріїв має відносне значення і служить лише як вихідна точка[2], тому навіть якщо правопорушення не кваліфікується як кримінальне відповідно до законодавства держави — учасниці Конвенції, це не є вирішальним фактором для застосування чи незастосування статті 6 Конвенції.

Що стосується другого і третього критеріїв, Суд неодноразово зазначав, що вони є альтернативними, а не кумулятивними: для того щоб стаття 6 застосовувалася в частині щодо «кримінального обвинувачення», достатньо, щоб відповідне правопорушення за своєю природою було кримінальним з погляду Конвенції або щоб правопорушник за його вчинення підлягав санкції, яка за своєю природою та суворістю належить загалом до сфери кримінального права[3]. Це, однак, не виключає можливості застосування кумулятивного підходу в справах, де окремий аналіз кожного критерію не дає можливості дійти однозначного висновку щодо наявності «кримінального обвинувачення»[4].

Правопорушення за своєю природою є кримінальним, відповідно до прецедентної практики Суду, якщо, по-перше, порушена правова норма має загальний характер, а тому стосується всіх громадян, а не конкретної групи осіб зі спеціальним статусом, по-друге, вона вимагає поведінки певного виду або забороняє певну поведінку і, по-третє, її порушення має наслідком покарання для запобігання повторному правопорушенню, тобто має карний характер, що є ознакою санкцій у кримінальному праві[5]. При цьому Суд наголосив, що Конвенція не створює перешкод для «декриміналізації» злочинів, що відбувається в державах — учасницях Конвенції. Однак, якби держави мали можливість на свій розсуд уникати дії основних положень статей 6 і 7 Конвенції, класифікуючи правопорушення як адміністративні, а не кримінальні, це могло б призвести до ситуації, яка суперечила б цілям Конвенції[6].

Покарання, що може бути застосоване або було фактично застосоване до правопорушника, має значення для визначення природи санкції. Якщо за вчинення правопорушення може бути застосоване

[1] Рішення у справі «"Гаріфалу АЕБЕ" проти Греції» від 24 вересня 1997 р., Звіти рішень Суду та Комісії 1997-V, с. 1830, п. 32; рішення у справі «Кадубек проти Словаччини» від 2 вересня 1998 р., Звіти рішень Суду та Комісії 1998-VI, с. 2529, п. 50.

[2] Рішення у справі «Вебер проти Швейцарії» від 22 травня 1990 р., серія А, № 177, с. 17, п. 31.

[3] Див., серед інших джерел, рішення у справі «Лутц проти Німеччини» від 25 серпня 1987 р., серія А, № 123, с. 23, п. 55.

[4] Див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «"Гаріфалу АЕБЕ" проти Греції» від 24 вересня 1997 р., Звіти рішень Суду та Комісії 1997-V, с. 1830, п. 33; та рішення у справі «Бенденун проти Франції» від 24 лютого 1994 р., серія А, № 284, с. 20, п. 47.

[5] Зазначене вище рішення у справі «Лауко проти Словаччини», с. 2505, п. 58.

[6] Зазначене вище рішення у справі «Озтюрк проти Німеччини», с. 18, п. 49.

позбавлення волі чи арешт[1], якщо у випадку несплати штраф може бути замінений позбавленням волі[2] чи якщо розмір штрафу є значним і перевищує розмір шкоди, завданої правопорушенням[3], санкція розглядатиметься як така, що має кримінально-правову природу. Якщо ж розмір штрафу незначний, а за двома попередніми критеріями не вдалося встановити кримінально-правову природу правопорушення, пункт 1 статті 6 не застосовуватиметься.

Щодо застосування статті 6 у сфері оподаткування, то, якщо у спорі фігурують штрафи, застосовуються ті самі критерії, що й при встановленні того, чи «кримінальне обвинувачення» має місце, в будь-якій іншій справі, а саме: характер справи в національному праві, природа «правопорушення» та суворість покарання[4]. Комісія визначила, що збільшення несплаченої суми податку на 30% і 50%, застосоване до заявника французькими податковими органами за податкове правопорушення, що полягало в недобросовісності, були покаранням, застосування якого підпадало під ґарантії статті 6 Конвенції[5]. Комісія ухвалила аналогічне рішення й у справі про застосування нідерландськими податковими органами 100% надбавки за неповну сплату заявником податку на прибуток через недбальство[6]. Однак 10-відсоткова пеня, нарахована автоматично, на додаток до витрат, пов'язаних із несвоєчасним виконанням податкового зобов'язання, не розглядалась як кримінальне покарання, оскільки не була наслідком будь-якої дії, яку можна було кваліфікувати як злочинну[7].

У прецедентній практиці Європейського суду розрізняються поняття штрафних санкцій та пені, нарахування якої не має карного характеру. Саме карний аспект справ щодо встановлення зобов'язання сплатити податок є підставою застосування ґарантій статті 6 Конвенції в її «кримінальній» частині. Однак, якщо пеня нараховується автоматично, якщо ця додаткова сума призначена для покриття витрат, пов'язаних із

---

[1] Рішення у справі «Енґель та інші проти Нідерландів» від 6 червня 1976 р.// Европейский суд по правам человека. Избранные решения. — М., 2000. — С. 115, п. 85.

[2] Зазначені вище рішення у справах «“Гаріфалу АЕБЕ” проти Греції» (п. 34) та «Бенденун проти Франції» (п. 47).

[3] Рішення у справі «J.B. проти Швейцарії» від 3 травня 2001 р. (заява № 31827/96), п. 48.

[4] Доповідь Комісії у справі «Бенхем проти Сполученого Королівства» (заява № 19380/92) від 29 листопада 1994 р. з посиланням на рішення у справі «Бенденун проти Франції», с. 19–20, п. 45–48.

[5] Ухвала щодо прийнятності у справі «Перін проти Франції» від 1 грудня 1992 р. (заява № 18656/91).

[6] Ухвала щодо прийнятності у справі «J.J. проти Нідерландів» від 16 жовтня 1995 р. (заява № 21351/93).

[7] Ухвала щодо прийнятності у справі «Пол Сміт проти Сполученого Королівства» від 29 листопада 1995 р. (заява № 25373/94)

несвоєчасною сплатою податку, і не стягується з метою покарання поведінки, яка може характеризуватись як «умисна відмова або злочинне недбальство»[1] чи як «вияв недобросовісності»[2], якщо відмова від її сплати не передбачає позбавлення волі, спір щодо сплати такої пені не підпадає під сферу дії пункту 1 статті 6 Конвенції, оскільки він не стосується визначення кримінального обвинувачення особи, а саму пеню не можна розглядати як покарання в розумінні цієї статті[3]. Скажімо, у справі «Янка Рінер проти Болгарії»[4] заявниця скаржилася на порушення її прав за статтею 6 під час встановлення податковим органом та судами її обов'язку сплатити акцизний збір. Відповідно до прецедентної практики Європейського суду, таке провадження не стосувалося визначення цивільних обов'язків заявниці. Так, заявниця повинна була сплатити ще й пеню з основної суми. Однак ця пеня нараховувалася за кожний день прострочення сплати акцизу і дорівнювала основній відсотковій ставці, збільшеній на 0,05%. Крім того, пеня нараховувалась автоматично на всі заборгованості державі та незалежно від причин несвоєчасної сплати. Згідно з внутрішнім законодавством, ця пеня не була штрафом і стягувалась лише шляхом арешту майна, публічних торгів чи конфіскації майна боржника. Таким чином, Європейський суд постановив, що відповідне провадження не стосувалося визначення кримінального обвинувачення в сенсі пункту 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Текст Європейської конвенції з прав людини розроблявся в той час, коли дуже складно було уявити існування міжнародної судової інстанції, в якій окремі громадяни чи юридичні особи зможуть оскаржувати дії своїх урядів або урядів інших держав. Отже, стаття 6 Конвенції ґарантує справедливий судовий розгляд лише тих справ, які стосуються цивільних прав та обов'язків або кримінального обвинувачення особи, і первісно не поширювалася на більшість спорів між фізичними та юридичними особами, з одного боку, й органами державної влади — з іншого. Однак з розвитком суспільства тлумачення Конвенції змінюється, тому дедалі більше коло відносин у контексті Конвенції Європейський суд характеризує як «цивільні» в розумінні Конвенції, а дедалі більше справ про адміністративні правопорушення розглядає як справи про «кримінальне обвинувачення» щодо особи.

Такі самі тенденції спостерігаються і в підходах Суду до поширення дії статті 6 Конвенції на провадження з податкових спорів. Так,

---

[1] Доповідь Комісії у справі «Бенхем проти Сполученого Королівства» (№ 19380/92) від 29 листопада 1994 р., п. 30.

[2] Див. зазначену вище справу «Перін проти Франції».

[3] Див. зазначене вище рішення у справі «Пол Сміт проти Сполученого Королівства».

[4] Ухвала щодо прийнятності від 12 квітня 1996 р. (заява № 28411/95).

відповідно до прецедентної практики Суду, у справах, де оскаржуються штрафні санкції, накладені податковими органами, фізичні та юридичні особи повинні користуватися всіма процесуальними правами за статтею 6 Конвенції. Що ж до справ про оскарження нарахування чи перерахунку податку, який підлягає сплаті, то стаття 6 Конвенції не застосовується, оскільки цей спір є публічно-правовим і не стосується «цивільних прав та обов'язків» у сенсі цієї статті.

Насамкінець необхідно звернути увагу, що нечіткість позиції Європейського суду в питанні застосування статті 6 Конвенції часто зазнавала критики і самих суддів цього Суду, і науковців, тому перед Судом постає необхідність повернутися до цього питання для вироблення чіткіших критеріїв, за якими можна було б визначати, чи стосується те або інше провадження цивільних прав та обов'язків особи або кримінального обвинувачення щодо неї.

ПОРЯДОК ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ПОЯСНЮВАЛЬНА НОТАТКА ДЛЯ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ НАМІР ЗВЕРНУТИСЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

І. Які заяви розглядає Суд?

1. Європейський суд з прав людини є міжнародним органом, який, за певних умов, розглядає заяви, що подаються особами, які скаржаться на порушення їхніх прав, викладених у Європейській конвенції з прав людини та основних свобод. Ця Конвенція є міжнародним договором, на підставі якого більшість європейських держав зобов'язуються дотримуватись визначених у ній основних прав людини. Ці права викладені у Конвенції та в чотирьох додаткових протоколах до неї (протоколи № 1, 4, 6, 7). Зазначені документи прийняті певними державами. Бажано, щоб Ви ознайомилися з текстами цих документів та із застереженням до них.

5

2. Якщо Ви вважаєте, що одна з держав, які ратифікували Конвенцію, порушила стосовно Вас одне з цих основних прав, Ви маєте право звернутися до Суду. Суд розглядає лише ті заяви, в яких ідеться про права, ґарантовані Конвенцією та протоколами до неї, за винятком усіх інших. Суд не є апеляційним судом у відношенні до національних судових інстанцій, він не може ні скасовувати, ні змінювати їхні рішення. Суд не може безпосередньо захищати Вас перед національною судовою інстанцією, проти якої спрямована Ваша заява.

3. Суд може розглядати лише ті заяви, які спрямовані проти держав, що ратифікували Конвенцію (перелік додається). Також не розглядаються заяви, які стосуються подій, що мали місце до визначених дат. Ці дати відрізняються залежно від того, проти якої держави спрямована заява, і від того, чи стосується заява права, ґарантованого Конвенцією або одним із протоколів до неї.

4. Ви можете надсилати заяви лише проти дій або рішень органів державної влади (органів законодавчої, виконавчої, судової влади і т. ін.) однієї з цих держав. Суд не розглядає заяви, спрямовані проти приватних осіб або недержавних установ.

5. Перед тим як звернутися із заявою до Суду, Ви повинні використати усі можливі внутрішні засоби захисту у державі, проти якої спрямовується заява, які могли б привести до позитивного вирішення питання, яке є предметом оскарження. Стосовно України йдеться про звичайну процедуру судового провадження, яка передбачає можливість касаційного оскарження прийнятого судового рішення. (Крім цього, процедура «у порядку нагляду» не є засобом правового захисту, який необхідно вичерпати, згідно з пунктом 1 статті 35 Конвенції.) Ви повинні дотримуватись усіх процесуальних правил, зокрема передбачених законом строків. Якщо, наприклад, Ваш позов було відхилено з причини недотримання

строків або ж невиконання процедурних правил, Суд, мабуть що, не зможе розглянути Вашу заяву.

6. Заяву до Суду потрібно подати у шестимісячний строк від дня винесення остаточного судового рішення. Суд не зможе розглянути Вашу заяву, якщо Ви протягом цих шести місяців не подасте, принаймні стисло, чітко сформульовану претензію.

II. Як подавати заяву до Суду?

7. Якщо Ви вважаєте, що стосовно Вас було порушено одне з прав, які ґарантуються Конвенцією або ж протоколами до неї, і Ваша заява повністю відповідає усім наведеним вище вимогам, Ви повинні надіслати у канцелярію Суду лист із зазначенням необхідних даних, про які йдеться нижче:

Au Greffier de la
Cour europeenne des Droits de l'Homme
Conseil de l'Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
France

8. Лист має містити такі відомості:

а) стислий виклад Вашої заяви;

б) визначення права або прав (ґарантованих Конвенцією), які, на Вашу думку, порушено;

в) відомості про засоби правового захисту, якими Ви скористалися;

г) перелік офіційних рішень у Вашій справі, із зазначенням дати кожного документа й інстанції, яка його видала (суд або інший орган), а також стисла інформація про зміст кожного документа.

До листа необхідно додати копії згаданих вище документів. (Суд не може ґарантувати повернення цих документів, тому в інтересах особи, яка подає заяву, має сенс надсилати копії замість ориґіналів.)

9. Секретар Суду надішле Вам відповідь, а також відповідний формуляр для того, щоб Ви виклали заяву у формалізованому вигляді. Можливо, до Вас звернуться за додатковою інформацією, документами чи роз'ясненнями, пов'язаними із заявою. У разі необхідності Секретар проінформує Вас також про те, яким чином було застосовано Конвенцію у випадках, подібних до Вашого. У разі визнання заяви неприйнятною до розгляду її Судом Секретар Суду поінформує Вас також і про це. Водночас Секретар не може давати Вам поради стосовно законодавства держави, проти якої спрямована заява.

10. Якщо з Вашого листування із канцелярією стає очевидним, що Ваша заява може бути зареєстрована, і якщо Ви висловите таке бажання, Вашу заяву буде передано на розгляд Суду.

11. Секретар інформуватиме Вас про хід розгляду Вашої заяви. Процедура розгляду не є прилюдною, і на першій стадії розгляд здійснюється у письмовій формі. Тому Ваша особиста присутність на засіданні Суду не є необхідною.

12. Якщо у Вас є можливість, зверніться до адвоката, щоб він вів Вашу справу. На подальших етапах розгляду брак відповідних коштів на оплату правової допомоги адвоката може слугувати підставою для прохання про надання безоплатної допомоги. Але така допомога не може бути Вам надана на момент подання заяви.

Дати ратифікації

станом на 04.07.2002

Держава	Конвенція	Протокол №1	Протокол №4	Протокол №6	Протокол №7
Австрія	03.09.1958	03.09.1958	18.09.1969	05.01.1984	14.05.1986
Азербайджан	15.04.2002	15.04.2002	15.04.2002	15.04.2002	15.04.2002
Албанія	02.10.1996	02.10.1996	02.10.1996	21.09.2000	02.10.1996
Андорра	22.01.1996	-	-	22.01.1996	-
Бельгія	14.06.1955	14.06.1955	21.09.1970	10.12.1998	-
Болгарія	07.09.1992	07.09.1992	-	29.09.1999	-
Вірменія	26.04.2002	26.04.2002	26.04.2002	-	26.04.2002
Греція	28.11.1974	28.11.1974	-	08.09.1998	29.10.1987
Грузія	20.05.1999	07.06.2002	13.04.2000	13.04.2000	13.04.2000
Данія	13.04.1953	13.04.1953	30.09.1964	01.12.1983	18.08.1988
Естонія	16.04.1996	16.04.1996	16.04.1996	17.04.1998	16.04.1996
Ірландія	25.02.1953	25.02.1953	29.10.1968	24.06.1994	03.08.2001
Ісландія	29.06.1953	29.06.1953	16.11.1967	22.05.1987	22.05.1987
Іспанія	04.10.1979	27.11.1990	-	14.01.1985	-
Італія	26.10.1955	26.10.1955	27.05.1982	29.12.1988	07.11.1991
Кіпр	06.10.1962	06.10.1962	03.10.1989	19.01.2000	15.09.2000
Латвія	27.06.1997	27.06.1997	27.06.1997	07.05.1999	27.06.1997
Литва	20.06.1995	24.05.1996	20.06.1995	08.07.1999	20.06.1995
Ліхтенштейн	08.09.1982	14.11.1995	-	15.11.1990	-
Люксембурґ	03.09.1953	03.09.1953	02.05.1968	19.02.1985	19. 04.1989
Македонія (колишня республіка Югославії)	10.04.1997	10.04.1997	10.04.1997	10.04.1997	10.04.1997
Мальта	23.01.1967	23.01.1967	05.06.2002	26.03.1991	-
Молдова	12.09.1997	12.09.1997	12.09.1997	12.09.1997	12.09.1997
Нідерланди	31.08.1954	31.08.1954	23.06.1982	25.04.1986	-
Німеччина	05.12.1952	13.02.1957	01.06.1968	05.07.1989	-
Норвегія	15.01.1952	18.12.1952	12.06.1964	25.10.1988	25.10.1988
Польща	19.01.1993	10.10.1994	10.10.1994	-	-
Португалія	09.11.1978	09.11.1978	09.11.1978	02.10.1986	-
Росія	05.05.1998	05.05.1998	05.05.1998	-	05.05.1998
Румунія	20.06.1994	20.06.1994	20.06.1994	20.06.1994	20.06.1994
Сан-Марино	22.03.1989	22.03.1989	22.03.1989	22.03.1989	22.03.1989
Словацька Республіка	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992
Словенія	28.06.1994	28.06.1994	28.06.1994	28.06.1994	28.06.1994
Сполучене Королівство	08.03.1951	03.11.1952	-	20.05.1999	-
Туреччина	18.05.1954	18.05.1954	-	-	-
Угорщина	05.11.1992	05.11.1992	05.11.1992	05.11.1992	05.11.1992
Україна	11.09.1997	11.09.1997	11.09.1997	04.04.2000	11.09.1997
Фінляндія	10.05.1990	10.05.1990	10.05.1990	10.05.1990	10.05.1990

Держава	Конвенція	Протокол №1	Протокол №4	Протокол №6	Протокол №7
Франція	03.05.1974	03.05.1974	03.05.1974	17.02.1986	17.02.1986
Хорватія	05.11.1997	05.11.1997	05.11.1997	05.11.1997	05.11.1997
Чеська Республіка	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992	18.03.1992
Швейцарія	28.11.1974	-	-	13.10.1987	24.02.1988
Швеція	04.02.1952	22.06.1953	13.06.1964	09.02.1984	08.11.1985

Редакція:

Юрій ЗАЙЦЕВ,
головний редактор

Наталія ОЛЕКСАНДРЕНКО,
відповідальний секретар

Юлія ШИКУТА,
технічний редактор

Олег САВЧИН,
старший редактор-перекладач

Ольга КУПРІЄВИЧ,
редактор-перекладач

Микола ПОЛУДЬОННИЙ,
консультант

Засновник: **Українська Правнича Фундація**
Видавець: **Український Центр Правничих Студій**

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 3557 від 10 листопада 1998 року

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК № 9 від 24 лютого 2000 року

Адреса редакції: 01033, м. Київ, вул. Саксаганського, 41

© **Українська Правнича Фундація,** ***Сергій Головатий, Юрій Зайцев, Галина Фріланд*** — концепція видання, 2002

© **Український Центр Правничих Студій** — переклад, 2002

© **Українська Правнича Фундація,** ***Володимир Горобченко*** — розробка макета та обкладинки, 2002

Переклад з англійської мови:
Сергій Ткачук

Редактор
Наталія Олександренко

Термінологічне опрацювання:
Юрій Зайцев
Наталія Олександренко

Комп'ютерний набір, верстка, технічне редагування:
Юлія Шикута

Коректор
Юлія Мороз

Кольороподіл обкладинки:
В'ячеслав Горобченко

Підписано до друку 15.07.2002.
Формат 60 × 100/16. Друк офсетний.
Наклад 3500 прим.

Віддруковано в СП «АВЕРС».
Київ, вул. Дегтярівська, 62, оф. 98.
Зам.

Віддруковано з ориґінал-макета Українського Центру Правничих Студій

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Забезпечення цим числом журналу кожної судової установи України, а також суддів Верховного Суду України та Конституційного Суду України стало можливим за фінансової підтримки концерну «Правекс».

Практика
Європейського суду з прав людини
Рішення. Коментарі

Case Law
of the European Court of Human Rights
Judgments. Commentaries

Jurisprudence
de la Cour européenne des Droits de l'Homme
Arrêts. Commentaires

Цей випуск журналу здійснено за сприяння
Міжнародного фонду «Відродження».

This issue has been published under the sponsorship
of the International Renaissance Foundation.

Передплатний індекс 22777

2002
Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі
2